

Physisk, oeconomisk og topografisk

Beskrivelse over Thye

beliggende i Thisted Amt, Aalborg Stift

et Forsøg

af

Knud Aagaard

Sognepræst til Skjoldborg og Kallerup Menigheder

Viborg, 1802

Trykt hos P. S. Føns, paa Forfatterens Forlag.

Til

Hans Kongelige Høihed

Kronprindsen.

Deres Kongelige Højhed,

hvis Bestræbelse er at fremme Tvillingrigets Held, hvis Omsorg indbefatter alle Fædrelandets Anliggender, og hvis er at kjende ogsaa de fjerneste Provindser, i det ædle Øjemed, for at kunne desto sikrere virke til ethvert af Landets Børns Vel; Dem, naadigste Kronprinds! Helliges dette Bidrag til kundskab om en Provinds, der formedelst sin afsides Beliggenhed, har været unddraget den Lykke, at falde under Deres Beskuelse, men hvir Beboere ikke have savnet Deres, under Fred og Krig, vise og menneskekierlige Omsorg, og derfor med den erkjendtligste Taknemmelighed føle den oprigtigste Hengivenhed for Dem, alle Danskes Glæde og Haab.

Allerunderdanigst,

Knud Aagaard

Fortale

Alle ere vel enige i, at Beskrivelser over enkelte Provindser kan være nyttige, da disse fremsætte enhver Egn Fortrin og Mangler, bekendtgjøre de Fremskridt, som kunne tiene andre til Efterligning, og de Ufuldkommenheder, som ved bedre Indretning burde afhielpes, og overhovedet ere Kilderne til Landets almindelige Beskrivelse. Men fra hvilke Synspunkter en Forfatter fornemmeligen skal fremstille sin Egn og med hvilken Vidtløftighed han skal udføre enhver Deel, derom maae nødvendigen Meningerne være forskellige efter enhver Læsers forskellige Øjemed. Formodentligen ville nogle Læsere have fordret af mig en større Udførlighed i een eller anden Deel. Det skulle ogsaa have været baade behageligere, og i visse Henseende lettere, dersom jeg ikke havde troet mig nødsaget til at paalægge mig saa megen Indskrænkning. Men jeg maatte med Grund frygte for et alt for betydeligt Tab ved en større Bogs Forlægning af dette Slags. Og uden minste Attraa efter egen Fordeel, ønskede jeg dog gierne, at noget Overskud maatte blive, da samme er bestemt til Bedste for Degnens og Skoleholderens Enkekasse i Thisted Amt. Efterat have givet denne højst savnede Indretning Tilværelse, ønskede jeg ogsaa ved nogen Formerelse i dens Fond, at forsikre den om Vedvarelse; hvortil jeg intet formaaede at give uden denne Bog. Dersom ikke det Ønske, saasart som muligt, at bidrage hertil, havde fremskyndet Arbejdets Fuldendelse, skulle Bogen maaske sildigere have fremtraadt, og derved have vundet i Værd. Dette ønskes at maatte tiene til Undskyldning for nogle af dens Ufuldkommenheder. I øvrigt ville man ansee mit Arbejde som er Forsøg, der maaske kan tiene til Bidrag, men ingenlunde en fuldstændigere Beskrivelse over den samme Provinds.

De som attraa udførligere Kundskab om Thye, vil finde adskilligt herhid hørende i Pontoppidans Atlas, Hofmans Foundationer og flere Skrifter, som for Kortheads Skyld ikkun ere nævnte, men næsten intet deraf indført. - De som i Kapitlet om Fiskerie savne Efterretning om Fiskeredskaberne i Liimfjorden, vil finde samme anførte under Thyholm.

Den Beredvillighed, hvormed saamange, som jeg anmodede derom, have understøttet mig med Bidrag, paalægger mig en større Taknemlighed, end jeg formaaer at bevidne. De, som især have Fordring paa min fuldeste Tak, ere: Amtmand Ferslev, Kammerraad Thagaard, Amtsforvalter Friderichsen, Toldinspektør Ludvigsen, foruden adskillige Godsejere, Forvaltere og andre private Mænd. Af Præstestanden kan jeg ikke nævne nogen, uden at nævne næsten alle i Thye; thi med den ufortrødneste Velvillie var enhver af mine Embedsbrødre rede til at meddele mig de begierte Oplysninger. Ikkun et Par Mænd giorte herfra en Undtagelse. Paa en saa meget hæderligere Maade, end disse tvende udmærkede sig Sognepræsten til Sønberg, Hr. N. B. Vilse. Denne Mand havde i sit Gjemme en Beskrivelse over Thyholm og hans Broder Professor J. N. Vilse, forfattet for 37 Aar siden, som var tilkiendt en Premie; men aldrig bleven trykt. Han havde den Agtelse for Videnskabeligheden, at han uanmodet ikke aleme overlod mig dette hans afdøde Broders Arbejde; men med den nøjagtigste Flid selv tilføjede og forandrede, hvad der efter saa lang Tids Forløb fandtes anderledes. Ogsaa udenfor Thye fandt jeg hos de naturkyndige Videnskabsmænd Provst Schade i Nykjøbing og Pastor Henneberg i Aalborg den beredvilligste Meddelelse af de Raad og Oplysninger, som jeg anmodede dem om. Alle disse, som saa venskabeligen have understøttet mit Arbejde, ville være forvissede om, at jeg med den fuldeste Erkiendtlighed føler, hvor meget jeg er enhver af dem forbunden.

Maatte nu dette lille Skrift opvække den Interesse for Thye, at Regieringen, Landhuusholdnings Selskabet og oplyste Patrioter villie afhielpes denne Provindses Mangler; og bringe de savnede Vindskibeligheds Grene til Fremvæxt. Maatte denne Deel af Fædrelandet herefter nyde Sejladsens Fordele, see de tomme Hænder satte i Virksomhed ved Uldfabriker, vejledes til Skoves Anlæg, nyde Jordens større Fordele ved Indhegning, ved Kleverens almindeligere Udbredelse, ved Hørens, Kartofflers og andre Jordfrugters Dyrkning. Maatte den overdrevne Parcellerings Skadelighed indsees og hemmes. Maatte i Thyland selv dannes et Vindskibeligheds Selskab til Betleriets Afskaffelse og ernærende Flittigheds Opmuntring. Maatte noget af dette herved blive fremmet, da opnaedes der Øyemed; som jeg alene har sigtet til.

Skioldborg Præstegaard den 1ste November 1802.

Forfatteren

1. Thylands Beliggenhed, Størrelse og Folkemængde.

Thyland, som er den nordligste Deel af Jylland, tager mod Østen, hvor Hjørdemaal og Østerild Sogne ere de yderste, sin Begyndelse fra Vester-Hanherred, og strækker sig mod Sydvest deels til Odsund deels til Harboøre i Riber Stift. Grændsen ved den østlige Side, gaaer imellem de tvende Gaarde, Rødbroe i Tømmerbye Sogn og Abildhave i Østerild Sogn; ved den sydvestlige Ende støder det til Riber Stift med den smalle Landstrimmel, som gaaer imellem Havet og Liimfjorden, hvorpaa et Dige, kaldet Pældige, er Agger Sogns, og altsaa Thylands yderste Grændseskiæl. Thyland kand saaledes egentligen ikke kaldes en Halvøe, efterdi det fra tvende Sider er landfast, endskiøndt det i øvrigt er begrændset af Vand, mod Norden og Vesten af Vesterhavet og mod Syden og Østen af Liimfjorden. Fra dets østlige Grændse til Thisted er $2\frac{1}{2}$ Miil, og fra Thisted til Odsund 7 Mile, saa at Landets hele Længde er $9\frac{1}{2}$ Miil. Dets Brede fra Vesterhavet til Liimfjorden er paa nogle Steder 3 Mile, paa andre 2, og atter paa andre neppe $1\frac{1}{2}$ Miil. I Qvadrat Indhold udgjør det omtrent 18 Mile. - Det midterste af Landet ligger 4 grader Vesten for Kjøbenhavn; det allernordligste Punkt gaaer til 57 grader $7\frac{3}{4}$ minutter nordlig Brede.

Efter saa nøjagtig Beregning, som muligt, har jeg i Aaret 1799 fundet Familiernes Antal baade i Thisted og paa Landet, at udgjøre 3231. Efter Folketællingen i Aaret 1801, fandtes i Thyland 17956 Sjele. Ved forrige Folketælling 1787 var Menneskeantallet 16654, saa at, dersom begge disse Folketællinger ere foretagne med lige Nøjagtighed, har Thyland i de 14 Aar faaet en Tilvext af 1302 Personer. Man vil, ved at sammenligne Antallet af Familierne med Antallet af Personerne, finde, at til hver Familie bliver over $5\frac{1}{2}$ Personer. Paa hver Qvadratmiil komme altsaa næsten 180 Familier og 998 Personer. Sammenlignes dette med andre Lande, f. Ex. Sachsen, hvor der paa hver Miil leve 4250 Mennesker, og med Menneskeantallet selv i Danmark, hvor der overhovedet er regnet over 1200 Sjele paa hver Qvadratmiil, saa synes Befolkningen her ikkun ringe. Men betænker man, at omtrent den Trediedeel af Landet er bedækkede med øde Sandklitter, at Søer og Moser indtager en anden betydelig Deel, og at Skovmangel gjør det fornødent, at store Strækninger af temmelig god Jord, maae ligge ubrugte, for at afgive en ussel Smule smaat Lyng, da vil man ikke finde det overdrevent, naar jeg antager, at ikke over en Trediedeel er bragt under Dyrkning, og da kommer omtrent 2992 Mennesker paa hver Miil dyrket Land; eller rigtigere, dersom blot Klitterne borttages, da kommer paa hver Miil 1496 Personer. Dersom Sandflugten ikke havde ødelagt saa meget af Thye, og Jordbunden var overalt saa god, som den er paa nogle Steder, saa kunde det maaskee regnes iblant Danmarks bedste Provindser. Men mere paafaldende Forskiellighed af Jordsmon paa saa liden Afstand findes nok faa Steder. En Strækning af Sandbakker eller Klitter langs med Havet paa en halv eller heel, indtil halvanden Miils Brede, frembyder det fæleste Syn, man kan forestille sig. Ved at overskue disse, for det meste nøgne og uhyre store Sandklitter, troer man sig hensat midt i Arabiens Sandørkener. Paa den anden Side derimod, ved Liimfjorden, frembrydes saa smukt et Syn, som man kan vente sig i et skovmanglende Land. Bierge har Landet vel ikke; men noget bakket, eller i det mindste bølget, er det overalt. Liimfjorden, som paa den ene Side omgiver Landet, inddæmmes i Almindelighed allevegne med en temmelig brat Brink. Overskuelsen af denne Fjord, saavelsom af de hyppige Søer og rige Kornmarker, er paa den ene Side og midt i Landet saare behagelig. Dersom Sandklitterne paa den vestre og nordre Side ikke gav Landet en saa ublid Skikkelse, saa ville Vesterhavet, som paa den Side omgiver Landet, med de talrige Skibe, som derpaa ofte vise sig, ogsaa have sin Behagelighed.

Efter den gamle Inddeling, bestod Thye af de 2 Amter, Ørum og Vestervig Amter, nu udgjør det, tilligemed Morsø og Vesterhanherred, Thisted Amt, hvis Amthus og Amtstue er i Thisted. Dersom hertil endnu skulle tillægges af de syndenfor liggende Herreder, ville det for disse blive saare ubeqvemt. Thyland er deelt i 4 Herreder, Hillerslev og Hundborg Herreder eunder én, og Hassing og Refs Herreder under een Herredsfoged.

Endskiøndt Thyland, som ovenfor meldt, er landfast ved Agger med Riber Stift, saa er dog Vejen over denne Landstrimmel saa besværlig, at her falder meget liden Færsel; men sønderpaa gaaer Farten meest over ved Odsunds Færgested, som er $\frac{1}{4}$ Miil bredt. Til Morsø skeer Overfarten meest over Viil Sund fra Skjoldborg Sogn, som er $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej bredt; men sjelden over Næes Sund fra Heltborg Sogn.

2. Klima

Da Danmark er af saa liden Omfang, og overalt omgivet af Hav, saa synes det vel ikke, at den ene Provinds kan have nogen mærkelig Forskjellighed i Klima frem for den anden. Og dog er det unægtelig, at Jordbund, Skove og de andre Omstændigheder frembringe en betydelig Foranderlighed endog i Stedets Temperatur, der ere hverandre temmelig nær tilgrændsende. Saaledes er det bekjendt, at Foraaret ytrer sig tidligere i Fyen end i Sjælland. Og saaledes vil man letteligen overtyses om, at Thye, der ej alene ligger 20 Mile nordligere end Kiøbenhavn, men hvor tillige saa mange andre Omstændigheder støde sammen til at forøge Kulden, maae have en koldere og skarpere Himmelegn end de flste andre, og maaskee end alle danske Provinser. Jordbunden er for det meste lerig og kold, Skove mangle ganske, af Bjerge eller meget høje Bakker er ingen, og for det meste er Landet omgivet af Vand, mod Norden og Vesten af Vesterhavet og mod Sønden og Østen af Liimfjorden. En Kjede af Sandklitter, som langs med Havsiden omgiver Landet, kan kun i ringe Grad bryde de nordlige og vestlige Vinde, som forresten ubehindrede gennemstryge Landet og medbringe al Havluftens Raahed og Kulde. Man skulle vel troe, at Havets nære Beliggenhed skulle her, som i England, virke til at formilde Luften om Vinteren; dog har det ingenlunde Sted med nordvestlige Vinde, og endskiøndt jeg, ved at sammenligne Thermometrets Grader her med samme i Kiøbenhavn, i Almindelighed ikke har fundet Kuldegrader om Vinteren her større end der; saa er det dog unægtelig, at den for Følelsen har været langt strængere. Alles Fornemmelse stemmer deri overeens: at Kulden her er mere følelig og gennemtrængende end i de fleste andre Egne af Danmark. I Norge, hvor der haves saa megen Læe, føles en større Grad af Kulde langt mindre. Det kjendes endog paa Trævexterne i Thyland selv, hvis Brede kun er et Par Miil, at Vindenes Skarphed aftager, jo længere man kommer fra Havet. Hvor ønskeligt var det ikke ogsaa i den Henseende, om Skove bleve anlagte baade her og paa hele Jyllands vestlige Kyst, der meget vilde bryde Vindene for hele Landet. Almuesagnet siger, at Kulden nu er langt større her, end i ældre Tider, dersom dette har nogen Grund for sig, maa det forstaaes efter den Tid, da Skovene bleve ødelagte.

Om Foraaret sildigere bryder frem her, end i Sjælland, tør jeg ikke bestemme. Stikkelsbertornene havde Blade som Museøren, 1799 d. 3die Maj, 1800 d. 27de April, 1801 d. 8de April, og 1802 d. 4de April.

Havets Nærliggenhed frembringer ellers tvende ubehagelige Virkninger, nemlig Havrag og Skaj. Havrag, som man andre Steder kalder Havguse, er en tyk Taage, som ofte om Sommeren efter en varm Dag opkommer fra Havet et Par Timer før Solens Nedgang, og ledsages af en ubehagelig Kulde og en stærkere eller svagere vestlig Vind. Sædvanlig føres den saa pludselig ud over Landet, at den reneste Luft i faa Minutter forvandles til en uigiennemtrængelig Taage. Formedelst den medfølgende Kulde er den overmaade skadelig for Sundheden, da især Arbejdsmanden, som paa Marken er varm og svedig af Dagens Hede, derved pludselig bliver afkølet. Dette er nok og Hovedaasagen til den megen Forkiølelse, eller saa kaldte Betændelse, og Gigt, som hersker iblandt Almuen. Naar denne Havtaage indtræffer paa den Tid, Kornet staaer i Dræe, da kan den ved at lægge sig paa Dræen ogsaa bidrage til at gjøre Kornet goldt. Forresten er det nok meget sjeldent, at den har andre skadelige Virkninger for Korn eller Græs, undtagen hvad den medfølgende Kulde kan foraarsage. Men paa en saare ubehagelig Maade angriber den Brystet, som især føles af dem, der have Brystsvaghed.

Langt skadeligere Virkninger for Planteriget, især for Træerne, har den saa kaldte Skaj, eller skadelige Vind, som meest hersker i Maj og Juni Maaneder. Det er en kold skarp og tør Vind,

sædvanlig fra Nordvest, som gjerne blæser tre eller flere Dage i Rad. Det er denne Skaj der gjør, at Træernes Top ere bøjede mod Østen, thi endskjøndt den østlige Vind maaskee blæser lige saa lang Tid som den vestlige hele Aaret igiennem, saa har hiin dog ikke den Skarphed og herefter ej saa meget i Foraaret, som denne. Almindeligen, naar Haugerne tidlig i Foraaret staae i den skjønneste Flor, kommer denne Vind og afsvier de spæde Blade og Skud, og anretter i een Dag mere Ødelæggelse, end en langvarig Vind, til en anden Tid og fra en anden Kant, er istand til. Paa Træerne efterlader den sig altid de sørgeligste Spor. Kornet er det, som best udholder dens Strængthed. Skajer det længe, bliver Græsset gult og forsæt i sin Vext. Men har Kornet først skiult Jorden, blive vel Bladene deraf gule, det bliver vel og noget forknyttet og kortere paa Straa, men sætter desto giftigere Ax. Naar der, som sædvanlig indtræffer Tørke i den første halve Deel af Sommeren, og denne kolde Vind da afkøler Luften, er Kornet bedre istand til at undvære Regn, end naar Tørken er ledsaget med Heede. Derved har man seet Kornet i 8 til 10 Uger temmelig vel at udholde Tørken. - De skadeligste Virkninger, som Vindene har paa Kornet, ere, naar Storme indtræffe paa den Tid Kornet modnes, da dette derved ofte afslaaes.

En anden Ubehagelighed, som dette Lands Klima medfører, er en ualmindelig stor Fugtighed. Intet Huus, hvad enten det ligger højt eller lavt, er fri for Fugtighed. Baade Luften og Jordbunden medføre samme. Fra alle Sider medbringer Luften Vanddunster fra Hav og Fjord. Og Jordbunden er især i de to sydligste Herreder meget vandrig. Kildevæld findes hyppigen, endog paa de højeste Bakker. Møbler og alt, hvad der kan lide af Fugtighed, kan derfor ingen Varighed have i Thye.

Saaledes har vist nok Thye sine Ubehageligheder i Henseende til Klimaet. De østlige Vinde, som stryge langs ad Liimfjorden, støde herpaa med Heflighed. De vestlige og nordlige Vinde medføre Skarphed, Kulde og Fugtighed fra Havet, og forvolde Øret en ubehagelig Lyd af Havets Brusen, som undertiden i stille Vejr efter Storm, især naar Stormen igien vil reise sig, endog kan høres til Thisted, som er over 2 Mile fra Havet. Dog maa man ikke forestille sig Vejrliget som altid ubehageligt. Ogsaa her gives stille, smukt og godt Vejr. Og for den, som har et stærkt Helbred, maa Klimaet ikke være usundt, hvilket bevises af de mange Oldinger, som med megen Styrke bære en høj Alder. Koldfeber er her meget Sjelden, i det mindste langt sjeldnere, end i de sydligste Egne af Jylland. Forraadelsesfeber og Sprinkler, som her kaldes Sot, grasserer derimod temmelig ofte. Nogle mene, at denne Sygdom foraarsages af den Mængde tørrede og saltede Fisk, som her spises. For Gigtpatienter og for Brystsvage er Thyland vist ikke gunstig. Endog iblandt Bønderne findes mange at lide af disse Svagheder.

3. Folkets Levemaade og Kultur.

Neppe gives noget Sted, hvor Bonden i Almindelighed lever bedre, end i Thye. God Mad og stærkt Øl bestræber enhver endog den fattigste sig for altid at have paa sit Bord. At den danske Bonde i Almindelighed og Thyboerne i Særdeleshed fordre en bedre og sufisantere Føde end Sydboerne, troer jeg ikke alene bør tilskrives Vanen; men ogsaa det skarpere Klima. Er det sandt, at Søen tærer, kan det vel og være sandt, at Søeluften tærer paa Landet. Man hører Tjenestefolkene langt sjeldnere spørge: hvor stor Lønnen er, end hvordan Føden er? At man her er vant til saa god en Kost, er nok og Aarsagen, hvorfor langt færre Karle og Piger forlade Thye, end de andre jydskke Provinser. Kun faa begive sig til Norge, og til Sielland og Kiøbenhavn næsten ingen. Thi Thyboerne troe, at man alle andre Steder lever usselt. Godt fedt Kiød, især Faarekiød, Flesk, Aal, tørrede, saltede og undertiden ferske Fiske, ansees for nødvendige Artikler i enhver Bondegaard. I Høstens Tid spiser Bonden 6 til 7 Gange om Dagen. Først Smørrebrød til Frokost, hvorefter medtages nogle Kauringer eller Rugtvebakker, som spises i Marken, derpaa spises til Davre, Spegesild eller Spegeaal og varmt Øl og Melk; efterat Middagsmaden er spist og dertil drukket gammelt Øl, spises endnu strax efter Middagssøvnen noget Melk og Brød, til Mellemmad hører Smørrebrød med gammelt Øl og til Natter Grød med suur Melk. Nogle give et Glas Brændeviin til Frokost, dog ansees dette ikke for nødvendigt; men det, som mest sættes Priis paa, og som enhver, der vil have Høstfolk, nødvendig maae være forsynet med i Høsten, er

gammelt Øl. Overalt gjør Thyboen sig meget tilgode med stærkt Øl. Kun Skade, at deres Øl saa kraftig det end er, ikke kan kaldes sundt eller godt, undtagen for dem, som formedelst Vanen kan fordrage det; efterdi Ølurten aldrig bliver kogt. Aarsagen dertil er deels for, at Øllet ikke ved Kogning skal tabe sin Sødme og Kraft, deels for at spare paa Ildebrændsel, og deels fordi det nu saaledes er blevet Vane.

Den gode Lavemaade er det, som forvolder Husbonden den meste Besværlighed med at holde Tienestefolk. Thi Lønnen er, imod paa andre Steder, ikke stor. En fører Karls Løn hos Bonden overstiger ikke 14 eller 15 Rdlr., og en Avlskarl hos andre uden for Bondestanden faaer sjelden over 15 eller 16 Rdlr. En Piges almindelige Løn hos Bonden er 5 eller 6 Rdlr., og faa giver højere end 8 Rdlr. Dog er det nu blevet temmelig almindeligt, at ethvert Tienestetyende har desuden et Faar frit fødet hos Husbondens. At Lønnen er saa ringe, frister adskillige Karle til ingen fast Tieneste at ville tage, da de ved at gaae i Dagleje kan have større Fortjeneste. En saadan Karl eller Huusmand faaer for sin Høsttjeneste 4 Rdlr., den øvrige Tid er Daglejen sædvanlig Sk. Om Sommeren, og om Vinteren for Tærskning, som betales Tøndeviis, 3 eller 4 Sk. For Tønden af Byg og Havre, og 5 Sk. For Tønden af Rug og Ærter. Paa Tærskerens egen Kost kan man og faae 1 Tde. Korn torsken for 10-12 Sk. I gode Aaringer kan Daglejerne vel ikke mangle Arbejde, især i de smaa Gaarde, som ej formaae at holde en Karl bestandigen, men i de to sidste dyre Aaringer har det viist sig, at Thye ingen Mangel har paa Arbejdere, da mange, som gierne ville arbejde for den blotte Føde, har seet sig nødt til at gribe til Bettelstaven. Naar en Daglejer arbejder paa sin egen Kost, er hans Dagløn sædvanlig 20-24 Sk. Man finder ogsaa mange Piger, der saaledes hellere vil sidde paa deres egen Haand, end tage Tjeneste. Thi da de for Høsttjeneste alene i en Maanedstid kan have saameget som et halvt Aars Løn, nemlig 3 Rdl. Foruden nogle Levnetmidler, som de føre hjem med sig; saa kan de i lette Aaringer have det mageligere ved at spinde eller foretage sig andet Arbejde efter eget Tykke.

Thylands afsides Beliggenhed og Handelens slette Tilsyand gjør Lavemaaden i visse Henseender dyr, i andre Henseender let. De nødvendigste Levnetmidler, Korn Kiød og Fisk, som Landet selv rundeligen frembringer, ere ikke i høj Priis, men desto dyrere ere de fremmede Produkter, som andensteds fra skal tilføres. Et Pund Oxekiød sælges i Thisted for 5-8 Sk. En mager Gaas koster 30-32 Sk. Et Pund Smør 8-12 Sk. En Snees Æg i Foraaret 8 Sk. Fisk haves i Overflødighed saavel af Havet som af Fjorden. En Aborre paa $\frac{3}{4}$ Pund koster 1 Sk. En Helt paa 2-3 Pund 2-3 Sk. Tørrede Torsk og Flyndere forsyne Aggerboerne Landet rigeligen med. En Snees Aal koster 20 Sk. Og de største 40 Sk.

Til sin egen Huusholdning tager Bonden det fremmeste og bedste Korn til Brød, Gryn og Malt, og dernæst det, som han kan overlade Kiøbmanden. Da Thye paa mange Steder ikke er skikket til Rugavl, og ikke frembringer saa meget Rug som Bonden selv behøver, saa er det almindeligt, at ligesom man i Alheden af Mangel paa Byg bruger Rug til Øl, saa sætter man her en Deel Byg, nogle ogsaa Havre, i Brødet, hvilket ogsaa giver meget godt Brød, ikkun at det noget hastigere bliver tørt. Nogle tage halvt Bygmeel og halvt Rugmeel, nogle tage mere, andre mindre indtil 5 Skpr. Bygmeel til 3 Skpr. Rugmeel. Saaerne sælles af til dette Brug, og da Bygget her, især den som voxer paa Kalkgrund, er meget tyndskallet, kan man regne 6 Skpr. Meel og 2 Skpr. Saae af 1 Tde Byg. I dyre Aaringer har man og sat Ærtemeel i Brød, hvorved maae iagttages, at naar de groveste Saaer ere aftimsede, maae Ærtemeel udrøres i koghed Vand, indtil det faaer den Grad af Varme, at Rugmelet kan blandes derudi. Enhver Huusholdning gjør her selv det Malt den forbruger, paa en Maade, som vel giver meget godt Malt, men i Henseende til Sundheden ikke saavel kan bifaldes. Enhver, endog den fattigste Huusmand, har Jernkakkellovn i sin Stue. Baade under og ovenpaa denne Ovn ere indrettede tvende Skuffer eller Kasser, hvori de om Vinteren tørre det Malt, som forbruges hele Aaret. Men dette haver den Ulejlighed, at Osen og Fugtigheden deraf haves i Stuen. Nogle tørre det vel og i Bagerovnen; men i de mere velhavende Huse anskaffer man sig nu sædvanlig en stor Jernplade paa Arnestedet, hvorunder anbriges en Skuffe, hvori kan tørres i det mindste et Par Skiepper Malt af Gangen. Denne Maade at tørre Malt paa, er saa god og saa besparende, at det var ønskeligt, at man allevegne ville efterligne den. Saadan en Skuffe er desuden paa mange Maader nyttig, saavel til Korntørring, som til at varme og tørre adskillige Ting. De som i Thisted forbruge nogen stor Mængde Malt, tørre samme paa Kølle, og da

Brændevad her er omtrent i samme Priis som i Kiøbenhavn, saa finde de deres Regning ved at bruge Cinner dertil. Det er bekjendt, at man i England i dertil indrettede Ovne udbrænder en empyrenmatisk Olie, som ligner Tjere, af Stenkullene, hvorefter de tilbageblevne, nu med Rette kaldte Kul, ved Brændingen ingen mærkelig Røg afgive. Den Malt, som tørres ved disse Kul eller Cinner, giver meget velsmagende Øl. Upaatvivlelig ville man i Kiøbenhavn finde Fordeel ved at bruge samme Tørringsmiddel.

Thyebobondens huuslige Tilstand er i Almindelighed god. De boe de fleste Steder beqvemt og godt. Deres Værelser og Huusgeraad røber ofte Velstand. I Kaastrup, Vandet og Tilsted Sogne, paa Thyholm og flere Steder, findes smukke og velbygte Bøndergaarde. Foruden de nødvendige Værelser, haves sædvanlig en Storstue og to Gjest-Kammere, anstændigen møblerede. Betydelig Rigdom findes vel kun hos faa, og man vil endog have iagttaget Formuenhedens Aftagelse i de sidste halvsnedes Aar; men jævne og taalelige Kaar have dog de fleste, og de meest Formuende fortjene den Roes, at de ikke, saaledes som i nogle sydlige Egne af Jylland, ødelægge sig selv ved Yppighed i klædedragt og Levemaade, og at de ikke forlade den for Bonden saa nødvendige Jævnhed og Simpelt. Kaffe og Thevand drikke Bønderne overmaade sielden, undtagen det kan skee ved Brylluper og andre Gjæstebud. Der drikkes virkelig og mindre Brændeviin af Bonden, end tilforn; men Øl er ved alle Lejligheder deres Livdrik. Gjestfrihed er en Dyd, som enhver i og uden for Bondestanden sætter høj Priis paa. At modtage den Fremmede vel, ansees for en Pligt, der iagttages ogsaa af dem, som har kun liden Smag for Selskabelighed. Med hvor god Villie Thyboerne gjøre deres Gjæster tilgode, sees ogsaa ved deres Gilder, eller saakaldte Bojler. De ønske sig gjerne ved deres Brylluper og slige Lejligheder at have talrige Forsamlinger, og fremsætte da saa god og veltillavet Mad, at man neppe formoder en saadan Beværtning hos Bønder. Ringere end 6 Retter Mad gives da sielden, og hvad de især fortjene at agtes for, er det anstændige og sædelige Forhold, som derved iagttages. Den, som ved saadan Lejlighed, ved Usædelighed forstyrrede den gode Orden, ville paadrage sig bestandig Haan. Hvor bekosteligt et saadant Bryllup end kan være, saa er det dog ikke ødelæggende for den, som gjør det, da enhver Familie som møder, giver Sending af Høns, Æg, Smør o.d.l. Overflødigere, end der kan fortæres. Enhver giver desuden i Brudeskienk 1 Rdlr. Eller 1 Krone. Ved saadanne Lejligheder, har vel Kortspil og trængt sig ind i Thyboernes Selskab; men at samle sig i Kroer for at spille og drikke, nedlade Thyboerne sig ikke til.

Bøndernes Klædedragt er simpel og for det meste gjort med egne Hænder. Bondens Kjole er af mørkeblaat Vadmel; paa Rejser har han derover en Lærrets eller Sejldugs Kittel. Enhver har sin sorte Klædning, hvori han staaer Brudgom og bruger til Sorg og ved flere Lejligheder. Qvindfolkene, som og gaae med i Liigskaren, har ligeledes deres Sørgeklæde af sort Stof, uldent Damask eller Vadmel. Til ringere Grad af Sorg, bruges af begge Kjøn mørkeblaat Vadmel. Paa Hovedet har Qvindfolkene, isteden for Korsklæde, til daglig Færd, et broget Tørklæde bundet ovenpaa Huen omkring Hovedet, og til Høitidsfærd en Pandepude eller Smekke af sort Fløjl eller Manskiester af en Haands Brede med sorte Kniplinger om, ligeledes bunden for Panden ovenpaa Huen. Huen, som Køerne bære, er ogsaa af sort Fløjl eller Manskiester. Saasnart de ere uden for Huset, ofte ogsaa i Stuen, bære Qvindfolkene et Tørklæde for Hagen og Munden bundet oven paa Hovedet, som vel i stærk Kulde kan være nyttigt; men misbruges, den selv til liden Siir, da derved ikkun Øjne og Næse blive til Syne. Overalt er det en forkeert Skik, at man formeget indpakker Hovedet og lader Fødderne være kolde. Bønderne gaae med fodløse Strømper i Træskoe, undtagen i den allerstrængeste Frost, da de bære Heelstrømper. Om Sommeren kaste de ofte Træskoene og gaae barfodede, for at være desto lettere til længere Vandringer. Fruentimrene gjøre adskillige Slags hjemgjorte Tøjer eller Hvergarn til eget Brug, og da her frembringes meget Uld; men lidet Hør, saa have de Fattige og Tjenestefolk sædvanlig Hylsklæder af Vadmel paa Sengene, i stedet for Lagner.

Uden at kunde beskylde Thyboeren for Ladhed, maae man tilstaae, at han er mindre haarfør, taaler mindre Ondt og er mere ømtfindtlig, end Sjellænderen. Men velvoxne, stærke, føre Folk af en rank og ædel Vext fremviser Thy. Hverken røbe de Nedtrykkelse og Forkuelse i Henseende til Sjæl eller

Legeme. Endskjøndt det er nu først i nærværende Tider, at Selvejernes Antal bliver af nogen Betydenhed, da alle Bønderne tilforn har staaet under Herskab, saa have de dog aldrig saaledes været bragte under Aaget som den sjellandske Bonde, heller aldrig fordraget vilkaarlig Behandling af nogen Befalende; men altid vedligeholdt en ædel Selvfølelse. Thyboeren ledes letteligen ved Godhed; men drives ikke ved Haardhed. Glædeligt er det, at i de sidste halvsnees Aar ved saa mange Herregaardes Adsplittelse, baade er bleven og vil blive flere Selvejere end tilforn, thi derved vil vist Flid og Vinskibelighed endnu mere tiltage. Større Anstrængelse bliver aldeles fornøden, da mange, som nu kiøbe, forbindes til at svare det dobbelte eller tredobbelte til Renter, af hvad de før svarte til Landgilde. Dette bliver vist nok og nogle overlegent, som derfor maae, som Selvejere, forlade de Steder, de som Fæstere trygt besadde. Men i Tidens Længde maae dog Følgerne blive gode. Dog er Formuenheden i de senere Tider aftaget iblandt Bønderne, deels derved, at man kiøber Stederne dyrt, og deels fordi Mergelen efter saa mange Aars Brug og ofte Misbrug, ikke mere giver saa stor Fordeel, som tilforn.

Dersom man af et Steds større eller mindre Afstand fra Hovedstaden kunde slutte sig til dets større eller mindre Kultur, da blev Thyve vist eet af de mindst oplyste Lande. Men Erfaring viser, at dette forholder sig ganske anderledes. Hvor Armod og Underkuelse ikke sløver Sjelen, der lader Vankundighed og Raahed sig adspredde ved Midler, som under andre Omstændigheder ville være alt for uvirksomme. I fornuftig Oplysning, og i Brugen af sund Forstand og Dømmekraft staae Thyboerne ingenlunde tilbage for nogen dansk Provinds. Videlyst og Læselyst, spores ikke sjelden. Den Flid og Vinskibelighed, hvormed de forrette det, hvormed de have Begreb, viser, at de ere værdige til, at deres Begreber skulle udvides. Maaskee man tør haabe, at Skolernes Forbedring ogsaa engang vil vise sig her. En Hjelpekilde hertil giver Jandrup Kirke, hvor Overtroen har samlet, saavidt vides, 21000 Rdl., som rimeligen burde anvendes til Overtroens Udryddelse i den Provinds, hvor de ere givne. Uden at tale om de virkelige Videnskabsmænd, der have havt Thyve til Fædreneland, har dette Land frembragt adskillige, som aldrig forlod deres Fødested og simple Stand, og dog have erhvervet sig ualmindelige Kundskaber. Især synes Lægekonsten at have været meget yndet. Jeg behøver blot at nævne den baade i og uden for Landet bekjendte og agtede Mads Lauritsen Badskjer, som døde i Vang Sogn 1761, som med Held udførte mange vigtige og vanskelige Kurer. Og af hans Kundskaber findes endnu en Rest hos nogle ag hans Lærlinger. Qvaksalvere findes vel og, dog gjorde man Almuen Uret, om man antog, at det er Overtroe alene, som driver den til at søde saadanne.

Hvor lidet Thyland end er, saa er Levemaaden og Oplysningen dog ikke eens overalt. De af Strandbeboerne, som alene leve af Fiskeri og Strandning, staaer i den Henseende tilbage for de øvrige. I Særdeleshed blive Aggerboerne anseete som de mindst kultiverede; hvilket vel ikke er at undre over hos disse Folk, kan alene paa Søen og af Søen skal have deres Livs Ophold og hvem den stedmoderlige Natur neppe forunder en sikker Plet at bygge en Hytte paa. Dette tilintetgjør dog ikke den almindelige Sandhed, at Thyboerne ere tænksomme, sædelige og gode Folk, som man ikke kan kiende, uden at agte og elske. Og da Sædelighed og Forstandens Udvikling viser sig fordeelagtigst i de Sogne, hvor Velstand og gode Kaar findes; saa vil vel enhver ønske, at Fremtiden ikke maa bringe Armod ud over dette hidtil lykkelige Land, hvormed den overdrevne Parcellering synes at true.

4. Vindskibelighed.

Da Thyland er ganske blottet for Skov og Gavntømmer, saa er det en naturlig Følge deraf, at Bonden ikke her har den Øvelse og Færdighed i at bruge Øxen, som i Skovegnene. I den Green af Vindskibelighed, som bestaaer i at forarbejde sine Træredskaber, staaer altsaa Thybobonden vist nok tilbage. Doig opretter han det ved Vindskibelighed i andre Henseende. I at snoe Reeb, viser Thybobonden udmærket Flid og Færdighed. Da alle Creaturene, endog den store Mængde Faar, holdes i Tøjre, saa behøves en betydelig Deel Reeb, hvis Anskaffelse vilde ikke være lidet bekostelig, dersom de ikke selv forfærdigede samme. Endog Skaglerne til Hestedrættet, forfærdige de selv og det for det meste af Hestehuder. Huden af døde Heste, som Bonden paa mange Steder slet ikke veed at anvende, er

her til dette og andet Brug, af megen Vigtighed. Naar Hestehuden nogle Uger har lagt i Blød i en Tønde paa et varmt Sted, som i en Faarestie, saa at Haarene løsnes, afskrabes de og Huden tilberedes ved at indæltes i Rugmeel og Salt og overgydes med Ølbærme. Naar den deraf i nogle Uger er bleven giennemtrukket, ved jævnlig at omrøres i Tønden, bliver den hængt op at tørres og er da skikket til ovenmeldte Brug. Den skiæres nu i Strimler og snoes i Reeb. Af en Hud kan blive 4 Stykker eller Skagler til et Par Heste. Disse ere ikke alene stærke; men ogsaa meget varige, de holde ud med 3 Sæt Hampeskagler, som kjøbes hos Reebslagerne. Remmer deraf, bruges ogsaa til Lægne-Simer til Tøjrer. Herom taler Hr. Høegh udførlig i hans Anviisning i det 11te Kapitel.

De Redskaber, hvormed Bonden spinder og snoer alle sine Reeb, bestaae i en Haandteen, som her kaldes Vindekrog, og en Selvvinde. Med den første spindes og snoes de enkelte Tatter og med den sidste snoes og sammenlægges flere Tatter i Reeb. Selvvinden bestaaer af 4 Stokke, sammensatte i en Fiirkant, hvoraf de tvende, som ere længere, omtrent 3 Qvarter, udgjøre dens Arme, igjennem disse stikkes ind i et Hul i en Stolpe, en Pløk eller Ngle, hvorom den bevæges. Efterhaanden som Rebet er sammensnoet og færdigt, vindes den om de tvende andre kortere Stokke, der udgjøre ligesom dens Bom. Vindekrogen er af samme Figur; men mindre og bevæges om sin Axel eller Skaft, som holdes i Haanden. Materien, hvoraf de forfærdige disse Reeb, er enten gamle Ankertouge eller Hamp. Naar Skibe strande her paa Kysten, kjøber Bonden, endog meget dyrt, de ituhugne Ankertouge, opløser disse i deres enkelte Traade eller Tatter, tilspidser Enderne, lægger disse over hverandre, og ved Snoning med Haandtenen sammenføjer alle Stykkerne. Naar disse Tatter ere forenede og vundne i Nøgler, sammensnoes deraf 3 paa Selvvinden og af disse tredobbelte Snore sammensnoes atter 3, som udgjør et Tøjre af tilbørlig Styrke til Køer og Heste. Da det baade er nemmere at snoe Reeb af saadanne opløste Ankertoug, og Tøjrene deraf ere stærkere end de man kjøber hos Reebslagerne, saa kjøbes disse med Begjerlighed. Men i Mangel heraf spinde de selv af Hamp med Vindekrogen, i det de gjøre Hampen fast med den ene Ende ved et Søm i Bjelken. Naar nu de enkelte Tatter ere spundne, sammensnoes de paa Selvvinden, ligesom ovenfor er meldt. Dette er Bondens sædvanlige Beskæftigelse om Vinteraftnerne, og for de Gamle og Svagelige er det et ligesaa mageligt, som nyttigt og behageligt Tidsfordriv. Af Hestehaar og Svinehaar sammenblandede, spindes ogsaa paa samme Maade meget varige Tøjre. Endog af de tynde Hvidieris og Sortbær- eller Rævlingeris snoes Reeb; men utilladeligt og meget skadeligt er det, at oprykke af Sandet Rødderne af Senegræsset, for deraf at snoe Reeb til Faaretøjre.

At snoe Halmsimer, hører ogsaa til Bøndernes sædvanlige Vinterarbejde. Af dem forsyne de sig med en stor Overflødighed, da de vide at anvende Simer til adskilligt Brug og derved at spare meget paa Rebene. Foruden Anvendelsen deraf til Tækning, skjære de dem og i Stykker til at Sammenbinde Kornnegerne til Kjerve. De flette dem og saa faste og stærke, at de kan bruges til Faaretøjre og andet Brug. For 100 Favne Simer at snoe betaales 4 Sk.

I at binde Halmløbe og Bikuber ere Thyboerne ej heller uøvede. De sammensye dem med flakte Pileqviste. Kun Skade, at Piletræet ikke opelskes i større Mængde; thi da ville man ikke fristes til, at oprykke til dette Brug, Graarisets Rødder af Sandet, hvorved dette, til ubodelig Skade for Landet, bliver flygtigt. - Naturligviis bruger Thyboen, som fornuftig Landmand, intet andet Hestedræt end Stavtøj. Stavtræerne maar han, af Mangel paa Træ, kjøbe; men Puderne fletter han selv. I adskillige Søer Voxer en Slags Siv, som her kaldes Ravel; naar Bonden i et Aar har brugt denne Siv til at binde Korn med, anvender han den derpaa til at Flætte Hestepuder af, som her bære Navn af Ravel-Puder.

Saasom Thyboerne i Almindelighed ingen Øvelse har i at bruge Øxen, maae de nødvendiggen søge til Tømmermændene, og af disse gives ogsaa en stor Mængde iblant Bønderne, og det maae tilstaaes dem, at de drive deres Haandværk med udmærket Duelighed. Foruden at de om Sommeren hugge Huse, forrette de om Vinteren Snedkerens, Bødkerens og Hiulmandens Arbejder, og alt med megen Flid og Nøjagtighed. I enhver Bondegaard behøves i nogen Tid om Vinteren en saadan Tømmermand, for at forfærdige og istandsætte Vogne, Plove og alle Slags Mark- og Huus-Redskaber. De uddrage sig dog ikke ganske af Bondestanden. I Høstens Tid tage de Deel i Mark-Arbejde, og naar de efter nogle

Aar have lagt sig nogle Skillinger til Bedste, kjøber mangen en Gaard eller Huus og bliver Bonde. En Tømmermand, der som Mester forestaaer Arbejdet, faaer om Sommeren, foruden Kosten, i Dagløn 10-16 Sk. Og om Vinteren 8-12 Sk. Hans Lærlinger derimod, faae om Sommeren kun 6-10 Sk. Af Gavntømmer til Træredskaber haves ikkun, hvad Havet ved Strandinger tilsender, eller hvad der tilføres fra Norge paa Sandskuderne. Mange Skibe forvandles her til Vogne, Plove, Harver o.d.l. Derfor gøres hiulene og hele Undervognen alene af Eeg, og Bøg haves ikkun i de Undervogne, som tilføres fra Slovegnene. Overvognen gøres af Fyrrebræder og tieres eller males med en Farve, som Bonden selv tillaver, af Brunrødt og Linolie. Indvendig i Huset male nogle med Brunrødt i sød Melk.

Af Teglblænderier haves ikkun eet, som er ved Vestervig, hvor gode Muursteen brændes ved Tørv; men da Tørvemoserne aftage, saavel der, som andre Steder i Landet, vil det vel neppe længe kunde bestaae. Denne samme Mangel paa Brændsel gjør, at Thyland, hvis Jordbund for en stor Deel er Kalk, og som tilbyder Kalkstene i største Overflødighed uden synderligt Arbejde, dog maa behøve Tilførsel af brændt Kalk. Ved Hov Bye har Ullerupgaards Ejer, for en 30 Aar siden, drevet et Kalkbrænderie, hvortil Kalkstenene brødes tet derhos i en høj Bakke; men Tørvenes Aftagelse har foraarsaget dets Ophævelse. Paa et Par Steder brændtes endnu Kalk; men dog ikke i den Mængde, at Landet dermed tilstrækkelig kan forsynes. Ved Nebel, en Gaard i Vester Vandet Sogn, haves en liden Kalkovn, hvor 100 Tønder brændes ad Gangen. Stenene haves paa Stedet; men hele Sognet ejer ingen Tørvemose, og altsaa maa Brændingen, som skeer alene ved Vrag af strandede Skibe og kjøbte Tørv, blive kostbar og sjelden. Mere tilstrækkelig forsynes den sydlige Deel af Landet fra tvende Kalkbrænderier i Gjettrup Sogn, hvor Kalken brændes ved Skodtørv; men der er igjen den Besværlighed, at Kalkstenene skal kjøbes, og paa Vogne føres 2 Mile fra Thyholm. Saalænge altsaa Handel og Sejlads hertil, ikke er i bedre Tilstand og Steenkul ikke kan haves til billigere Priser end hidtil, bliver det en Nødvendighed, at Thyland istedenfor at overlade til andre af sine udtømmelige Kilder, maae kjøbe baade Kalk og Steen.

Gode Uhrmagere har Landet ikke manglet; hvorfor og næsten enhver Bonde er forsynet med et Stueuhr. Gode Smede ere ikke heller sieldne.

Steengjerder ere vel meget sjeldne, og sættes kun i det smaa; men der gives ikke faa Steenhuggere, som meget vel forstaae at kløve Stene, og nogle, som endog net tilhugge Kampstene til siirligt Brug. Hugne Steen bruges meget til Underlag eller Fod under Huse, til Broer og Vandkister, til Haandqværne o.d.l.

Næstem hver Bonde har en Haandqværn, hvorpaa han maler sit Malt og Gryn. For 3 Rdlr. Kjøbes et Par Qværnstene af Steenhuggerne. Nogle Sogne har tilforn meget afgivet sig med at male Havregryn og solgt til Norge. Endskjøndt det ikke mangler paa Veirmøller og Vndmøller baade til Kornmalning og Stampning, saa haves dog kun eet Grubeværk ved en Vejrmølle ved Thisted, og Sigteværk er kun ved Bromølle.

Ogsaa Qvindfolkenes Vindskibelighed fortiener Berømmelse. Rokken og Væven er deres kiereste Tidsfordriv. Den megen Uld, her falder, giver dem Lejlighed til at forfærdige en Deel Vadmæl baade til eget Brug og til Salg. Enten lader man det stampe paa Stampemøllerne, eller valker det selv. Af Dynevaar sælges og en stor Deel. Hiemmegiorte Tøjer eller Hvergarn forfærdiges ogsaa baade til eget Brug og Salg. De sætte en Ære i at kunne overgaae hverandre i Klæder af smukke Mønstre, som deres egen Flid har frembragt. Saadan Vindskibelighed giver mange Lejlighed til at fortjene deres Brød ved Vævning. Af den Aarsag lære mange Bønderpiger Væverhaandværket; naar da disse som Huusmænds eller Gaardmænds Koner ikke længere gjøre Haandværk deraf, saa forsømme de dog ikke Væven; men har den til Rede til eget Brug. Ligesaa giver og Skrædderhaandværket mange Fruentimmer deres Levebrød. Som den fattige Bondekarl søger at erstatte Savnet af arvet Formue ved at lære Tømmerhaandværket, saa er og Væver- og Skrædderhaandværket den fattige Bondepiges sikre Tilflugt, hvorved hun aldrig mangler Levebrød, da Bondekonsens Lyst til nette og anstændige Klæder for sig og sine, gjør det til Nødvendighed, at have en saadan Skrædderpige hos sig i Huset i nogen Tid, for at sye det af hende forfærdigede Tøj i Klæder. - Saare beklageligt er det, at Høravl og Hampavl er en næsten ubekendt Ting i et Land, hvor Qvindekjønnet viser en saa udmærket Flid i at spinde og væve. Og

desuagtet lader den virksomme Bondekone sig ikke afskrække, endskjøndt hun dyrt skal købe eller borge Hørren hos Kjøbmanden. Fra Thye udføres aarlig en betydelig Deel Hørlærred. Thi i det Haab, at hun kan have Blaarlærredet til sit eget Huses Behov for sin Umage, køber Bondekonen Hørren og forarbejder det til Lærred, hvoraf hun sælge Hørlærredet, for dermed at betale Kjøbmanden, og beholder selv Blaarlærredet. Til dets Blegning saavel som til Vask i Almindelighed bruger man Ærtehalmaske istedenfor for Bøgeaske. Deraf behøves vel en større Qvantitet; men giver en god Lud, især til Blegning. Ypperlige Dreilsvævere findes her i Landet, især i Hørsted Sogn.

Dersom Bonden skulle betale for alt sit Tøj og Garn at farve, ville det blive temmelig bekostelig; men enhver Bondekone forstaar ret vel, selv at farve alle Sorter. De veed ogsaa dertil at gjøre Brug af nogle Planter, saasom: Farve-Visse, Rødskrappe, Graariis o. fl.; men fuldstændigere Anviisning til Kundskab om flere hjemmevoxende Farveplanter, ville dog være saare nyttig.

Mandfolkene sysselsætte sig ikke her med at binde Strømper, undtagen paa nogle enkelte Steder ved Havet. I Vorupøre, Førbye og Steenberg hersker i den Henseende en rosværdig Flid, da her, ligesom i Hamrum Herred og en Deel af Hedeegnene, Mandfolk og Fruentimmer forsamle sig om Aftenen og binde om Kav. En Deel Laad og Uld af den ringere Sort, som ikke kan gaae i Handelen, forarbejdes af disse til Trøjer, Strømper og Vanter, hvoraf en Deel sælges til udførsel. Skade, at det ikke iblandt alle Havboerne i det mindste er indført; og at Aggerboerne, naar de om Vinteren have knøttet og bødet deres Fiskegarn, næsten intet have at fordrive Vinteraftenerne med. Forresten binde Qvindfolkene i ethvert Huus til eget og Husets Brug. Endog Menneskehaar sammenvunden med Uldgarn anvendes til Vanter.

Man vil saaledes ikke kunde negte Thyboerne, at de ere et vindskibeligt og flittigt Folk. Men hvad fordeelagtigt, der i den Henseende kan siges, tilkommer alene Bonden. Hvad Kiøbstedet Thisted angaaer, da har den intet Fortrin, for de fleste andre danske Kiøbsteder. Haandværker drives med Lunkenhed og Ufuldkommenhed, og af Fabrikker haves ingen. Borgerne leve meest af Avling og Brænderie. Til Uldfabrikker gaves dog her i Landet den bedste Lejlighed. Her frembringes en stor Deel Uld, som sælges til Hamborg. Arbejdslønnen er maaskee her lettere, end nogensteds i Danmark. Paa Folkemængde mangler det ikke; Betlernes uhyre Antal beviser det modsatte. Ved Vestervig er vel anlagt et Klædefabrik, men da det har nok at gjøre med at farve, stampe og overskjære Vadmel for andre, saa bliver saa godt som intet vævet. Ønskeligt var det, om et Selskab ville forene sig til Betleriets Afskaffelse, og til at give Lediggjængere saadant Arbejde i Hænderne, som kunde ernære dem. Tilforn saaes kun i Thye Betlere fra Hanherred og andre Egne; men nu, efterat Huusmændenes Antal saa meget har tiltaget, frembringer Landet dem selv i Overflødighed. Børnene, som drive deres unge Alder alene med at flytte og passe nogle Faar og Kreatture, burde gives noget nyttigt Arbejde i Hænderne, at de tidlig kunde vænnes til Flittighed. Strikning kunde være et passende Arbejde, og burde derfor være mere udbredt. Thylands og hele Danmarks Vel udfordrer nødvendig, at der maa tænkes paa, at give den forøgedede Folkemængde flere Næringsveje; thi den torde ellers selv gribe til alt for farlige Midler. Den Kyndiges og Formuendes Vejledning og Understøttelse er heri aldeles nødvendig for den uvidende og lidende store Hob. Men ville i de to sidste Aar ikke have seet saamange iblandt Thyboerne, der dog tilforn temmelig have skammet sig ved at tigge, at gribe til Bettelstaven, dersom de havde vidst eller kunnet finde nogen anden Næringsvej. Uld, Huder og Skind gaae i Mængde raa og uforarbejdet ud; ikke alene af Thye, men af Danmark, og vi købe det forarbejdet tilbage, og lade vore Fattige mangle Arbejde. At fortere vor Uld overlade vi endog til Hamburgerne. Hør og Hampeavl sysselsætter ingen Thyboer.

5. Handel og Skibsfart.

Thylands Skibsfart kan betragtes fra en dobbelt Synspunkt, dels paa Vesterhavet og dels paa Liimfjorden. Paa begge Sider har Naturen lagt betydelige Vanskeligheder i Vejen. Ved Vesterhavet gives hverken Rhed eller Havn og 2-3 Sandrevler gjør der vanskeligt for Skibene, at nærme sig Landet.

Ingen Bugt og ingen Dybde findes her, hvor Skibene kan løbe ind. Derfor maa og ethvert Skib, undtagen de, som ere bygte derefter, naar det af vestlig og nordlig Storm drives Landet for nær, uundgaaeligen strande. I Liimfjorden derimod mengler der ikke paa temmelig gode Lossesteder, men her foraarsage Løgstørs Grunde en anden betydelig Forhindring. Dersom disse kunde bortryddes, da ville det øvrige manglende, nemlig en Vinterhavns Indretning og Thistedes Uafhængighed af Aalborg ved at erholde sit eget Toldsted, lettelig tilvejebringes, og da torde haabes blidere Udsigter for Thylands Handel. Saa lidet Vesterhavets Voldsomhed synes at tillade nogen bedre Indretning ved Havsiden, saa sandsynligt er det, at alle Vanskelighederne i Liimfjorden gierne kunde hæved. Det er bekiendt, at Løgstørs Grunde tilsættes af det Sand som Vinden og Dtrømmen føre ud af Bygholms Vejle. Vandet i denne Vejle er saa lavt, at man den meste Tid paa Rejser imellem Thy og Hanherred Kjører derover. Dersom nu denne Vejle kunde blive inddæmmet, da ikke alene vandtes derved en betydelig Strækning Jord, men Aarsagen til Grundenes Tilsætning hævedes, og da først ville Opmudring og Løbets Fordybning være til varig Nytte. Enten paa denne Maade eller ved at danne et nyt Løb omkring ved Løgstør vil man blive i stand til at aabne den Velstands Kilde, som Handelen kunde og burde forskaffe Thyland. Men det er ikke Thy alene, som deraf nød godt. Sagen bliver endnu langt vigtigere, naar man betænker, at en betydelig Deel af 3 Stifter, og deri 6 Kiøbstæder, Viborg, Skive, Holstebro, Lemvig, Nykiøbing og Thisted maae overmaade dyrt betale de tilførte Fornødenheder, og for en let Priis sælge Landets egne Produkter, fordi de formedelst disse Grunde ingen egentlig Skibsfart kan have. Efter Tingenes nærværende Gang drage Aalborgs Kiøbmænd allene Fordelen af disse Egne, og de smaa Kiøbstæders Kiøbmænd ere egentlig kun hines Kommissionærer, og da de dog alle vil have Fordeel, bliver det især den arbejdende Bonde, som maa lide ved Handelens usle Tilstand. Ved en lettere Transportering af raa og forarbejdede Vare ville sikkerligen ogsaa Haandværker og Fabriker bedre kunne trives og Kiøbstæderne ophielpes ved større Vindskibelighed og flere Næringsveje. Gid derfor de, som have Kundskab og Virkekraft ville med Iver bidrage til saa stor en Deel af vort Fædrenelands Opkomst! – At disse Grunde tilforn ikke have været af den Beskaffenhed og ikke lagt saadan Hindring i Vejen for Sejladsen, kan sluttes deels af den Handel Thisted tilforn har havt, hvorom mere skal anføres under Thisted, deels af det i Historien bekjendte Tog, som den norske Konge Harald Haardraade gjorde ind i denne Ende af Liimfjorden, hvor han, som var indspærret af den danske Flaade, maatte, for at undgaae Svend Estridsen lade sine Skibe med megen Møje slæbe over den smalle Landstrimmel ved Agger. I Kæmpeviserne heder det om Kong Knud den hellige: ”Udi Liimfjord lagdes den Flode ind, imod den vester Side.” – I de sidste Aaringer har Vandets Dybde paa Løgstørs Grunde været 9-10 Qvarter, men for 5 Aar siden var der kun 4 Qvarter Vand. Hvert Foraar maa Skipperne erkynndige sig om, hvad Forandring derved er foregaaet. Et haardt Vejr kan i en Hast baade forandre Grundenes Dybde og tillige aabne et nyt Løb. Nykiøbings Kiøbmænd, som vise meest Virksomhed i Handel, især paa Norge, hvortil de have temmelig store Fartøjer, sende altid et Fartøj med det som skal gaae bort, der hjælper det med den halve Ladning over Grundene. Andre Skibe maa derimod lettes ved Hielp af Kaage fra Løgstør, hvorpaa de overføre endeel af Lasten. Næmmere synes Brugen af Skibskameler at maate være.

En anden Plan til Handelens Fremme ville vel, dersom den kunde udføres, føre ligesaa nær til det forønskede Maal. Men herimod troer jeg, at der kan gøres flere grundede Indvendinger. Den bestaaer i at forene Liimfjorden med Vesterhavet, ved at giennemskjære den smalle Landstrimmel imellem Agger og Harboøre. Tet sønden for Øster-Agger er Havstokken paa det smalleste kun 600 Alen bred, og saa lav, at Vandet endog undertiden gaaer fra Havet over i Fjorden. Foruden den fordeelagtige Sejlads de omliggende Steder derved kunde føre paa Vesterhavet, vandtes tillige den Fordeel, at mangt et Skib ved at løbe derind, kunde undgaae at strande. Nogle Yndere af denne Plan ere af den Formening, at naar man med liden Umage kom Naturen til Hielp, da ville den derved tilvejebragte Strøm selv fordybe Aabningen, og forføre Sandrevlerne uden for; ja at den samme Strøm endog ville have den Virkning at bortskjære Løgstørs Grunde. Men denne Forbindelse kunde maaskee bliver farlig og Skadelig. Thi naar Vestenvind opdynger og hæver Havet ved den jyske Kyst, ville Vandet i Liimfjorden stige saa høit, at

det ville forvolde nogen Oversvømmelse; desuden ville det salte Havvand tilintetgiøre det nuværende skønne Fiskerie i Liimfjorden, som neppe ville erstattes ved de Havfisk, som maaskee kunde komme i stedet for. Oven paa denne Skade var det muligt, at Havet kunde indbringe mere Sand, end Strømmen kunde udføre: at den gravede Kanal derved kunde stoppes, og Arbejdet blive forgieves; og at, efter mislykket Forsøg, Kunsten da ej kunde saa stærk en Dæmning, som Naturen nu har sat.

En god Vinterhavn savner Thyland ogsaa. Skibene maae derfor gierne søge Vinterleje ved Nykiøbing, hvor en Havn ved Kunsten er indrettet eller ved Qvols i Nærheden af Viborg. Ved Hoxer er vel en god Sommerhavn; men om Vinteren er den ikke sikker formedelst Iis, som den deri løbende Aae sætter ned paa Skibene. Dog ville det vel ikke være vanskeligt at afhielpe denne Mangel med liden Bekostning enten ved Thisted eller andet Sted. Dernæst ville det ikke være af liden Betydning, om Landet fik sit eget Toldsted i Thisted, hvilket saameget lettere kunde skee, da her dog alligevel er Toldsted for Skudefarerne ved Havsiden og de der strandende Skibe.

For nærværende Tid bestaaer Sejladsen paa Liimfjorden alene i at bringe Landets Korn ned til Aalborg, og igien derfra at hente de fornødne Kiøbmandsvare. Dertil enten fragter man Skibe, eller Kjøbmanden i Aalborg sender selv Skibe herop for at afhente det Korn, som for ham er indkiøbt. Man regner, at i Limmfjorden ere i alt 80-90 Fartøjer, som næsten aldrig komme uden for Hals. Men Thisted havde for et Par Aar siden kun eet Fartøj, nu har den i alt 3. Formedelst Løgstørs Grunde ere alle Fartøjer i Liimfjorden fladbundede, da de sædvanligen ikke kan gaae over med mere end 4 Fods Synkning. Over 600 Tdr. Byg, fører derfor sielden det største Skib. Af Kaage eller store Baade paa 50 Tdr. og derover eller under, gives en Mængde i Liimfjorden, hvorpaa meget Korn bringes til Aalborg. Til Hoxer og flere Steder i Thye havs nogle saadanne Kaage. Det Korn som udføres fra Thye, er ikke ubetydeligt. Det bestaaer meest i Havre, Byg og Ærter. Havren er fortrinlig god, og betales altid i Norge dyrere end fra andre Steder. Bygget derimod er i ringere Anseelse, ikke fordi Landet frembringer saa ringe Byg, men fordi et urigtigt Handelsprincip har gjort, at Bonden, som ikke venter at faae Kornet betalt efter dets Godhed, anvender det fremmeste til eget Brug, og overlader kun det ringeste til Kjøbmanden, hvorfor man og her ved Kjøbmanskorn forstaaer det allerringeste. Af hosføjede Tabel, som er uddraget af Thisted Toldbøger for 7 Aar, vil man erfare, at den aarlige Udførsel fra Thisted til Aalborg er over otte Tusende Tønder Korn. Men hvor liden en Deel dette er af hele Thylands Udførsel, og hvor vanskeligt det er at angive det hele, indsees naar man veed, at Liimfjords-Faherne ere efter Toldanordningerne fritagne for at melde sig ved Toldstederne indenfjords; men alene i Aalborg. Det meget Korn som ved de øvrige Lossesteder i Landet inskibes, bliver altsaa ikke anmeldt i Thisted. Men Thisted har ikkun Handel med de to nordligste Herreder, saa at det som udgaaer fra de to sydligste Herreder, kommer ikke til Thisted. Man kan altsaa antage, at Hillerslev og Hundborg Herreder alene frembringe ikke alene bemeldte 8000 Tder., men ogsaa de 10000 Tder., som paa Skuderne fra Havkysten føres til Norge, og desuden den betydelige Deel, som i Thisted anvendes til Brændeviin. Naar man altsaa antager en større Udførsel fra den sydlige Deel og anslaaer det Quantum Korn, som Thye aarlig kan overlade, til 40.000 Tder. er det neppe for højt regnet. Foruden Korn, udføres ogsaa herfra, deels paa Liimfjorden, deels til Lands: raa Huser, Faareskind, Hareskind, Uld, Vox, Oste, saltede Aal, røgede Helt, tørre Torsk o.s.v. Men Udførelsen af Korn, Heste, stude og Køer er det betydeligste.

Det er, og har altid været Kiøbmændenes Klage i Thisted, at her drives saa megen Forprang, og at saa mangen en Bonde paa Landet fører ligesaa megen Handel, som mangen en Kiøbmand i Thisted. Dette vil altid blive et uundgaaeligt Onde, saalænge Skibsfart og Handel ikke sættes paa bedre Fod. Thi hvo kan forhindre en Bonde for at opkiøbe Korn og være Kommisionær for Kjøbmanden i Aalborg, eller en Gang om Aaret at rejse til Aalborg, fra at udtage sig nogle Kjøbmandsvarer? Dette ville hæve sig selv, naar Kjøbmanden i Thisted kunde hente sine Vare fra den første mulige Kilde, og altsaa kunde sælge lettere de hentede Fornødenheder og betale Landets Produkter dyrere, end andre. Saadan Landprang er saa meget lettere, da her gives adskillige Steder, hvor Skibe kan losse og lade f. Ex. ved Krik i Nærheden af Vestervig, ved Skibstedgaard i Doverkiil, ved Gudnæs, ved Viilsund og ved Hoxer.

Af Bønderne føres og en Deel Landhandel, som meest gaer over Odsund til Holstebro og Ringkjøbing. Fra Odsund er til Ringkjøbing 9 Mile, til Holstebro 4 Mile, og til Lamvig 2 Mile. Uld, Huder og Skind, kjøres til Ringkjøbing, hvorfra igien hentes Tobak og andre Vahre. Til Holstebro handles ogsaa meget; mange Creature føres der til Markederne; mange kiøre derhen for at hente Træskoe, Skovblade, Stavtøj og andre Trævahre, som føres dertil gta Skovegnene. Thyholms Beboere bringe paa lukte Vogne mange Læs saletede og røgede Aal og Helt igiennem hele Jylland og føre da med sig tilbage fra Horsens og Friderits Trævare, Æbler og Pærer.

Merkværdig er den Sejlads, som føres fra Thylands vestre og nordre Havstrand paa Norge. Her trodser den vindskibelige Strandbeoer alle Naturens Forhindringer. Han har her for sig en Kyst, som er en Skræk for enhver Søemand, der nødes at komme den nær, og et saa voldsomt Hav, som ofte knuser de stærkeste Skibe, der komme paa Grund, og ofte endog i stille Vejr enten efter eller før stærk Storm er saa uroligt, at det kan høres 2-3 Mile bort. Men disse, som selv bygge deres Skuder enten i Norge eller her paa Stranden, vide at give dem en saadan Struktur, at de endog i haardt Vejr tør løbe paa Land uden at tage Skade. En Hovedegenskab ved disse Skibe er Elasticitet; til den Ende forbindes de ikke med jern; men med Trænagler, især af Enebærtræ. Det er almindeligen sagt og troet, at disse Skibe ere fladbundede; men de ere alle kjøbygte, skjøndt ikke med meget skarp Kjø. Af saadanne Sandskuder ere for nærværende Tid 12 i Thye; deraf 7 ved Klitmøller i Vester Vandet Sogn, 4 ved Vixø oaa Hanstholmen og 1 ved Steenberg i Nørhaa Sogn. Tilforn skal have været 13 allene ved Klitmøller, hvor der herefter formodentlig kun vil blive 6. Alle disse fare allene paa Norge, og det især til den sydvestlige Deel, til Christiansand og øvrige Byer i samme Stift. Fra Klitmøller til disse nærmeste Steder, regnes at være 18 Mile. Enhver af disse Sandskuder kan føre omtrent 3-400 Tønder Byg. Hosføjede Tabel viser, at det Korn, som aarlig udføres fra Thye paa disse Skuder, udgjør noget over 10000 Tdr. At Udførselen ikke er større, er fordi hele Ladningen aldrig bestaar af Korn allene, og med hver Skude gjøres sjelden mere end 3-4 Rejser; thi midt om Sommeren ligge de paa Land. Efterdi her ingen Havn er, maae Skuderne om Vinteren, og hver Gang man ikke strax vil bort igjen, bringes op paa det tørre Land. Til den Ende lader man Skuden med en vestlig Vind løbe ind over Sandrevlerne, hvorpaa Bølgerne selv arbejde den med Siden vendt mod Søen, op til den tørre Havbred. Man forsamler nu 30-40 Mennesker, som uden andre Midler, end Touge og Stænger bringe den op, endog tet til Pakhusene. Pss samme Maade bringer man den igjen i Søen, hvilket hver Gang kan koste 20 Rdlr. Saasart Skuden er i Søen, maa den lades samme Dag, og strax gaaes til Sejls. Paa Vogne kjøres Godset ud i Vandet, hvor det modtages paa Baade og føres til Skibet. Til at skibe maa vælges stille Vejr og østlig eller sydlig Vind; men dersom imidlertid vestlig Storm rejser sig, saa at Skibet ikke kan stedes for Anker, hænder det undertiden, at man maa søge Søen og gaae bort med halv Ladning. Naar Skibet kommer fra Norge, vover man dog ikke med svær Ladning at løbe paa Land, men man begynder i nogen Afstand fra Landet at kaste af Trælasten ud i Vandet, for at lette Skibet, hvilken derefter kan opsamles paa Stranden. Tillader Vejret det, og man har Ladning tilrede, bliver Skibet liggende for Anker, og man lossar, lader og gaaer bort i en Hast. - Til Skade saavel for Kjøbmændene som de øvrige Beboere i Thisted, men til Gavn for Landbeboerne, er det en gammel tilstaaet Rettighed for disse Skippere ved Havet, at de maae udføre af Landets Produkter og indføre Trælast, Kalk og Steen. Foruden Korn opkiøbe de derfor i Landet Smør, Æg, saltet Kiød, Flesk og Giæs, levende Kalkonske Høns, o.s.v. tilligemed endeel Lærred, Dynevaar og hjemmegjorte Tøjer. Hvad Hr. Olrik i sin Afhandling om Aalborgs Handel siger om Sandskudernes Skadelighed for Aalborg, er vel og gieldende ihenseende til Thisted; men for Landet ere de ikke skadelige, da Bonden uden disse ville finde ringe Afsætning paa adskillige Produkter. Norge kunde ej heller undvære dem; thi herfra kan tillige i Foraaret skee Tilførsel til Norge end fra noget andet Sted og i Krigstider, naar anden Tilførsel er Norge afskaaren, er denne Sejlads højst vigtig, hvorpaa vi nyligen havde Beviis. Regjeringen har derfor til alle Tider med god Grund tilstaaet disse Skudedarere visse Privilegier; hvorm ældre og nyere Toldanordninger vidne. Saaledes ere disse Skudedarere fritagne fra at være examinerede, eller at holde Dug og Disk i en Kiøbstand, naar de kun isteden for Konsumtionsafgift betale den aarlige Skudeskate.

De ere og befriede for at bevise med Magistrats Attest, at de ere Ejere af deres Ladninger. Og ikkuns i Nødstilfælde skal de udskrives til Orlog.

Strandingerne, som undertiden forefalde her paa Kysten, have næsten sat Landet i ondt Rygte hos Ukyndige. Nægtes kan det ikke, at dette for andre uheldige Tab undertiden kan blive til Fordeel for Landets Beboere. Adskillige sjeldne Vahre kan herved undertiden blive Thyboerne til Deel for godt Kiøb; endskiønt og mange Vahre ofte enten ikke blive biergede, da Havets Voldsomhed forinden opløser Skibet, eller de ere fordærvede af Søvand, eller Ejeren lader dem udføre. Skibsvragene kan i det mindste noget lidet erstatte Landets store Mangel paa Gavntømmer og Bygningstømmer. De fattige Strandboere fortjene og undertiden god Arbejdsløn for deres Hielp ved at bierge. Desuagtet kan paastaaes, at Strandingerne ingen skadelig Indflydelse har havt paa Thyboernes moralske Karakter, undtagen det skulle være de faa Strandbeboere. De øvrige kan jo heller ingen anden Fordeel have deraf, end at de for Betaling ved offentlig Auction kan kiøbe sig nogle Fornødenheder, som dog ofte gaae i høj Priis. Strandbeboerne derimod kan vel af Lejligheden lade sig friste til at forgribe sig paa andres Gods, og det ikke saa meget, naar Skib med Mandskab strander, thi da vil vel Folkene selv passe paa deres Ejendom, men især naar enkelte Stykker Træ eller Gods, som i haart Vejr er kastet over Borde, drives i Land. At Finderen af saadant undertiden kan glemme Forstrandsejerens, her Kongens Rettighed, og tilegne sig det, der synes at være ingens, er vel ligesaa tænkelæigt, som umuligt at forebygge. Tilforn havde Vestervigs Ejere Forstranden i Forpagning af Kongen. Hvad der nu indstrander uden Ejerman, bliver af Stedets Øvrighed oplyst og bortsolgt til Ejerens eller Kongens Fordeel. At Skibsfolk, som her løbe paa Strand, ikke blive ilde eller uretfærdigen behandlede, vil vist deres eget Vidnesbyrd bekræfte. Saasnart Strandboerne see et Skib forulykket, skikke de strax Bud til een af de Kommisionærer i Thisted, som er den Strand best bekjendt, denne kommer da Skipperen til Hielp med Raad og Daad til at bierge, giver ham Anviisning paa Strandbeboere, som han kan tinge med om Bjergeløn, og anviser ham hvor han sikkert kan oplægge og gjemme det bjergede. Naar nu af Ladning og Skibsskrog er bjerget saa meget muligt, beroer det paa Skipperen, om han fremdeles vil beholde denne Kommissionær, eller antage en anden som han har mere Tillid til, eller som ham er anvist af Rehder eller Konsul. Denne paatager sig nu at forstrække ham og Skibsfolk med Penge, skaffe disse til deres Hjem, foranstalte de havererede Vahre strax solgte, correspondere med Rehderne, om det øvrige skal bortsælges eller udføres, o.s.v. Skipperen tinger forud med Kommissionæren om Betaling for saadan Ulejlighed, som sædvanlig er 2 til 8 Procent af det solgte.¹⁾ - En Lykke er det, at Stranden her ikke er haard og stenig; men sandig, saa at Skibet ved at løbe paa, ikke saa hastig slaes i Stykker, at jo Folkene kan blive reddede; endskiønt det dog omsider enten opløses af Bølgernes Magt, eller sættes saa fast i Sandet, eller endog paa det tørre Land, at det sjelden kan bringes ud igjen. Denne Forstrandens Egenskab kan vel give Mistanke om, at et Skib nu og da sættes med Overlæg. Dog er det dog ikke Tilfældet med ethvert Skib, som strander i Magsvejr. Thi i de mørke Nætter i Efteraaret hænder det ofte, at Skibe, som med østen Vind skulle gaae forbi Hanstholmen, menes efter Kursen at være paa den Højde, at de nu sikkert kan styre Sønder paa; men fordi de af contrær Strøm ere forsatte, styre uafvidenlige ind paa Land ved Vixø eller Hansted. I de sildigere Aar, efterat den holstenske Kanal er bleven sejlbar, kjendes det tydeligen, at Strandingerne ere blevne sjeldnere end tilforn. - Det er almindeligen bekjendt og antaget, at Kysten her er omgivet af 3 Sandrevler, hvilke 3 Revler ogsaa findes ved Agger og Hanstholmen; men imellem disse 2de Steder ere ikkun 2 Revler; og da den inderste af disse paa sine Steder ligger Landgrunden meget nær, saa antages paa nogle Steder f. Ex. ved Vorupør, endog kun 1 Revle, endskiønt en dyb Rende sædvanligen dog adskiller den inderste Revle fra Landgrunden. Man kan endog paa Landet let adskille Revlerne, da man tydeligen seer Bølgerne at brydes paa enhver af dem. Ved Agger, hvor der ere 3 Revler, ligger den yderste omtrent 200 Favne; men den inderste neppe 10 Favne fra Land. Undertiden er paa den yderste ikkun 6-7 Alen Vand, og paa

¹ I Kjøbenhavns Adresse Contours Jurid. Medic. og Oecon. Tidender 1767, No. 1-41 findes en Afhandling om de gamle danske og norske Loves Omsorg for Skibbrudne.

den inderste kun 1-2 Alen. Imellem Revlerne derimod ere vel 10 Favne Vand. Udenfor Revlerne bliver dybt Vand indtil 19 Favne, derpaa grundere med 11 Favne, derpaa omtrent 2 Mile fra Landet igjen dybere med 13 Favne Vand. Ved Klitmøller hver der ere 2 Revler, ligger den yderste 60 Favne fra Landet og har 5 Fod Vand, hvor indenfor er dybt Vand; den inderste Revle er ganske nær Landgrunden og har kun 3 Fod Vand, imellem denne og Landdet er atter en dyb Rende. Foruden Revlerne forekomme ogsaa hist og her enkelte Udgrunde. Paa nogle Steder, som udenfor Agger, forekomme ogsaa mindre og større Steen-Rif. Alle disse Anstød ved denne Kyst ere paa de engelske Søekarter satte i Forbindelse med det store jydsk Rif. I øvrigt maa bemærkes, at Vandet paa Revlerne ej altid er af lige Dybde, og at Strømmen og Stormen forandre Sandgrundene, især mod Sonden, hvor Sandbankerne synes at fløtte sig Nord paa.

6. Fiskeri.

Det indsees letteligen, at Thye maa være et ualmindelig fiskerigt Land. Vesterhavet paa den ene Side, Liimfjorden paa den anden og mange ferske Søer i Landet maa naturligviis kunde afgive en lige saa stor Forskjellighed, som betydelig Mængde af Fiske. Mangfoldige af de Fiskearter, som det salte, ferske og brakke Vand frembringer, ere her samlede. Saa at, dersom her skulle kunne klages over Mangel paa Fisk, maa det være, fordi de ikke fanges. Ved Havet mangler det ikke paa Fiskere. Hele Agger Sogn, omtrent 100 Familier, lever allene af Fiskeri. Ved Steenberg, Vorupør, Vangsaæ, Klitmøller og paa Hanstholmen finde mange deres Næring ved Fiskeri. Men Havets Urolighed med vestlige Vinde forhindre ofte Havboerne i lang Tid fra at komme paa Havet. Derimod klages med Grund over, at Fiskeriet i Liimfjorden forsømmes. Naar man undtager Østerild og Sennels Sogne, hvor der i de der indløbende Vige fanges en Mængde Helt og Aborrer, søger næsten ingen sin Næring ved Fjordfiskeriet. Besynderligt er det, at ingen i eller ved Thisted giver sig af med at fiske i den hosliggende Liimfjord. Dertil kan vel ingen anden Grund angives, end den Frygt enhver haver for Udskrivning til Orlogs for sig og sine Børn, ifald han ejede en Baad. Dersom ikke Morsingerne fra Flade bragte nogle Fiske til Thisted, skulle denne Bye, omgivet af Overflødighed, lide Mangel. I Munden af nogle udi Fjorden løbende Bække fanges i Foraaret en Deel Fiske, idet de gaae op fra Fjorden for at lege. Nogle faa Fiske fange Aggerboerne i Pulsvoddene iblant Aalene. I øvrigt er Aalefiskeriet det vigtigste i Liimfjorden, hvilket dog ikke foretages af nogen af de ved Fjorden boende, men for det meste af Aggerboerne, der midt om Sommeren forsløtte deres Fiskeri fra Havet til Fjorden, hvor de fordele sig langs med Fjordkysten fra Agger op forbi Thisted. Det meget store Garn, som bruges hertil, kaldes Pulsvod. Til hver Pulsvod høre 4 Mand paa 2 Baade. Fiskeriet dermed begyndes om Aftenen og fortsættes hele Natten, da man under idelig Pulsen eller Plumpen i Vandet for at indjage Aalene i Garnet, ofte udsætter og optager det. Undertiden kan en Nattes Fangst med et Garn, hvilken kaldes en Fænte, udbringes til over 10 Rdlr., men undertiden neppe til 1 Rdlr. For at ikke Aalene og Fiskene ganske skal forjages eller udryddes ved dette Fiskeri, er Brugen af Pulsvodde ikkun tilladt i 9 Uger fra St. Hansdag til Bartholomæidag, og desuden maa Hullerne i Garnet ikke være mindre end efter et vist Maal. Efter den Tid skal Garnet under Herredsfogdens Segl glemmes til næste Aar.²) Et saadant Pulsvod kan koste 80 Rdlr., da det maa være af fint Garn, spundet af Hør. Til dette Brug varer det neppe længere end eet eller to Aar, hvorefter det sammenflikkes til mindre Garn. For Seng, noget varmt Mad og Ulejlighed betales hver Morgen 20 af de første Aal af hver Pulsvod til Verten. Disse ere bekiendte under Navn af Davreaal, og koste nu 40-48 Sk. Snesen. Naar man kjøber den øvrige hele Fænte Aal, smaa og store, betales Snesen med 16-20 Sk. Fra dette Aalefiskeri kommer den Mængde røgede og nedlagte Aal, saa kaldte Persaal, som i lukte Vogne føres igjennem hele Jylland. Det er især Bønderne paa Thyholm, som kjøbe Aalene i hele Fænter for 16 Sk. Snesen af Aggerboerne, salte og røge dem ganske lidet, og kjøre dermed til Markederne lige til Kolding og Haderslev. Vist nok er

² Friderich II forbød 1570 ganske al Brug af Pulsvodde i Liimfjorden, vid. Danske Magasin 62 Hefte Pag. 61. Christian II Forordning om Fiskeriet i Liimfjorden af 1515 findes i Suhms ny Saml. 1 B. Pag. 86.

Fordelen af dette Aalefiskeri ikke ubetydelig, men ved den megen Pulsen forjages mange Fisk, og det øvrige Fiskeri forringes derved. Skulle Pulsvodde tillades, burde strængt paasees, at Maskerne eller Hullerne vare større; thi de mange Aal, som fanges, ere til liden Nytte. - Liimfjordens Aal ere ikke saa store, som de af de ferske Søer, men af en behageligere Smag. Sonden for Viil-Sund er Fjorden mere mudret paa Bunden, her falde Aalene meest graa, derimod norden for, hvor den er stenig og mere reen, meest gule. Iblandt den sædvanlige Art fanges undertiden tvende andre Arter, som kaldes Klepper og Lauer. Klepper ere store, med store Hoveder, men magre. Lauer ere og store, men med smaa Hoveder og federe. - Foruden andre bekjendte Maader at anvende Aalene paa, spiser man dem ogsaa spegede, efterat de have været nedsaltede paa samme Maade som Sild, og derpaa ere flaaede.

De øvrige Redskaber, som foruden Pulsvod bruges ved Fiskeriet i Liimfjorden, ere: Vod, Bundgarn, Sættegarn eller Neder, Ruser, Kroge og Aalestangen. I Bundgarn fanges nogle Steder Helt, Aborre og andre Fisk. Dog er det forbudt at bruge Bundgarn i Vigene ved Hoxer og Østerild, for at ikke de Formuende, som allene kan anskaffe sig disse store Garn, ved at besætte Indløbene, skulle betage de Fattige al Lejlighed til Fangst. Af den Aarsag fiskes her alene med Vod og Neder.

Endskjøndt Heltfiskeriet har endog i Mands Minde meget aftaget, saa fanges dog ved Østerild saa stor en Mængde, at hele Omegnen herfra forsynes baade med ferske og røgede Helt. Nogle røgede udføres ogsaa. I Foraaret; men især i Efteraaret falder denne Fisk meest, dog ikke alle Aar i lige Mængde. En Helt paa 1½-3 Pund koster i Efteraaret paa Stedet 2-3 Sk. og ført til Thisted 3-4 Sk.; men om Vinteren 6-8 Sk. I adskillige af de ferske Søer her i Landet, findes ogsaa Helt. Betydeligt er det, at denne saa ypperlige, fede og velmagende Fisk ikke forplantes til flere ferske Søer i Danmark. Endskjøndt det maa tilstaaes, at saavel de Helt som næsten alle de øvrige Ferskvands-Fiske, som falde i Liimfjorden, ere langt større og bedre, end de af ferske Søer. Man spiser Heltene dels ferske, dels røgede og derefter ristede, dels saltede og derefter udblødte og kogte. - Næst efter Aal og Helt, ere Aborrer de, som i Fjorden falde i størst Mængde. De ere her af en fortrinlig Størrelse og god Smag. En Aborre paa ½ Pund og derover, koster i Thisted 1 Sk. Det betydeligste Aborre-Fiskeri er dels ved Østerild, dels ved Gaardhuus Mølle i Vestervig Sogn i Udløbet af en Aae, som gaaer fra Flad-Søe ud i Fjorden. Her falder saa stor en Mængde, at man sælger 5 store Aborrer for 1 Sk. De fanges i det de fra Fjorden gaae op i Aaen. Helt- og Aal-Fiskeriet paa samme Sted, er ogsaa betydeligt. De sidste fanges, idet de fra Ørum- eller Flad-Søe søge ud i Fjorden. 1 Lpd. Aal koster her 3 Mrk.. - Af Gjedder falde og en Deel i Fjorden. De fanges meest i Foraaret i Ruser ved Østerild, Sennels og Mundingen af Adskillige Bække, som ved Viil-Sunds Mølle, de sælges for 3-4 Sk. Pundet og ere ofte paa 12 Punds Vægt. Man spiser Gjedderne enten ferske eller ræsedede, d.e. lagte en Nat i Salt, og derpaa hængte et Par Dage i Røg. - Ogsaa Smelt fanges i Mængde i Liimfjorden. De kan, formedelst deres ubehagelige Lugt, henregnes til de ringere Fiskearter, dog spises de af mange, især stegte. De bruges meget til Madding paa Krogene. - De øvrige Fiskearter, som meest forekommer i denne Ende af Liimfjorden, ere: Horker, Skaller, Ørter og Brasen; men de to sidste Slags kun sielden. Nogle faa Flyndere fanges her og, som ere smaa; men fede. Ligesaa og nogle faa Hornfisk. I denne Deel af Liimfjorden, hvor Vandet er langt mindre salt, end længere østlig nedad mod Aalborg, ere Havfisk kun sieldne. Ved Nibe og Løgstør fanges en stor Mængde Sild, hvoraf mange Kaage fulde bringes her til Thye, hvor Ollen koster i Foraaret 8-16 Sk. og i Efteraaret 28-32 Sk. De Sild af Fjorden ere bedre end de af Havet, og jo højere de komme op under Thye og Mors, desto federe og mere velmagende ere de; men tillige desto sieldnere. Det er kun saare faa, som fanges ved Viilsund og omkring ved Thye. Vaarsildene tørres meest, hvormed Behandlingen er saaledes: man rensar dem, lager dem en Nats Tid, hænger dem op under Taget at vindtørres og lægger dem derpaa ned i Tønder, idet man lagviis bestrøer dem med lidet Kalk. Disse ere de saa kaldte tørre Jyder. Efteraars- eller Høstsildene nedsaltes til Spegesild. Med

begge Slags forsyner Bonden sit Huus rigeligen³) - Nogle Bønder, som ellers ikke afgive sig med Fiskeri, stange om Vinteren paa Isen en Deel Aal. Dog afgive de to nordlige Herreder sig nu ikke saa meget med Aalestangning som for en Snees Aar siden. Sønden for Viilsund, hvor Fjorden er mindre dyb og mere mudret, stanges hyppigere. Af nogle Bønder sættes ogsaa Kroge om Vinteren under Isen, hvormed de fange nogle Helt, hvorved de til Madding bruge Stykker af saltede Aal. Morsingernes meste Fiskeri skeer med Kroge, hvoraf mange bindes paa en lang Snor.

Endnu flere Fiskearter og i større Mængde, afgiver Nordsøen eller Vesterhavet. Her drives ogsaa Fiskeriet med større Virksomhed, men Havets Urolighed forhindrer saa ofte Fiskerne i lang Tid at komme ud med deres Baade. Antallet af dem, som tage Deel i Fiskeriet paa Havet, er over 300 Personer. Agger Sogn ejer alene 14 Fiskerbaade, eller saa kaldte Havskibe. Til hver af disse høre 8-10 Fiskere, hvoraf de 4 roe, 3 rygte Krogene og 1 fører Kommandoen. Saasart Baaden kommer i Land, dele Fiskerne Fangsten i lige Lodder imellem sig. Ved de øvrige Fiskerlejer ere Baadene mindre, hvoraf enhver ikkun fører 5 Mand. Af saadanne Fiskerbaade har Steenberg i Nørhaa Sogn 3, Vorupøre i Hundborg Sogn 5, Vangsaee i Vang Sogn 2, Klitmøller i Vestervandet Sogn 10, og Hanstholmen omtrent 20. Agger og Vorupøre, som ikke afgive sig med Sejlads, drives Fiskeriet med størst Flid.

De Fiskearter, som fanges paa denne Kyst, ere følgende: Af Torskeslægten fanges her: Kabliauer, Kuller, Hugtorsk, Langer, Hvidlinger og Graasejer. Kabliauerne, som her kaldes Torsk, eller store Torsk, tilligemed Kullerne, udgør af alle Slags det vigtigste Fiskeri. En saa kaldet stor Torsk, som vejer 10-28 Pund, koster fersk paa Stranden 10-12 Sk. En Kuller, som vejer 4-5 Pund, koster sædvanligen 2-3 Sk. Uagtet den temmelig betydelige Mængde af disse 2de Fiskearter her fanges, saa kan Fiskerne, for det meste, dog letteligen sælge dem ferske paa Stranden, især i Efteraaret. Thi naar Bonden seer, at Vejret er saa got, at der kan fiskes, kører han gjerne 2-3 Mile til Stranden, for at hente et Læs Fisk; saa at der ofte findes flere Kjøbere, end der kand forsynes. Bonden nedsalter dem da selv i Træer i Efteraaret, og har deraf stor forraad for hele Vinteren. Fanges flere Fisk, end der kan sælges paa Stedet, kører man dem, især fra de nærmeste Havkyster, til Thisted, hvor en stor Torsk betaales med 10-16 Sk. Nogle Torsk blive og nedsaltede af Fiskerne, dog mere til eget Brug, end til Salg, da Bekostningen derved ville være dem for overlegen. Derimod bliver den største Deel af de Torsk og Kuller, som fanges i Foraaret, tørret, og det af Fiskerne selv. Naar Fiskene ere opskaarne og rensede, og Hovedet afskaarret, ophænges de usaltede i saa kaldte Hjeller eller Galger, som ere opreiste ved Husene. Mange Læs tørrede Fisk føres om Sommeren af Havboerne til Markederne i de nærmeste Kjøbstæder, hvoraf et Lpd. Kabliau koster i Thisted 1 Rdlr. og 20 Kuller 2 Mrk. For nogen Tid siden vare Kullerne i en halv Snees Aar bortvegne herfra Stranden, nu ere de igjen komne tilbage, og befandtes ved Tilbagekomsten større end tilforn. De fleste af disse Fiske fanges paa Kroge. Til Madding paa Krogene for Kabliauerne bruges meest Sild og Makrel; og for Kullerne smaa Sild og Snegel, desuden opkjøbes ogsaa hertil Svine- og Fæe-Levere i hele Landet. - Den mindre Torskeart, som her kaldes Hugtorsk, er fuldkommen liig den bornholmske, som bringes til Kjøbenhavn; men falder ikke her i Mængde. - Langer fanges undertiden, som ere meget lange; men smallere end Kabliauer. - Hvidlinger, som her kaldes Seer, falde ikke i Mængde, de bruges meest til Madding. - Af Graasejer, som her kaldes Blaaseer, fanges undertiden nogle faa.

Af Flyndere fanges en Deel, hvoraf nogle sælges tørrede; dog er det neppe i den Mængde, at Landet kan forsynes dermed. De Flynderarter som fanges her, ere: Helleflynder, hvoraf de største kan veje 4-5 Lpd. og derover, Pigvarer, Rødspetter, Sletvarer og Sandflyndere, som ved Klitmøller hede Isakker og er den mindste Art, af en Haands størrelse, hvide paa den underste og mørkgraa paa den øverste Side. Endnu en anden Art af lige Størrelse; men smallere og tykkere end Sandflyndere, kaldes her

³ Endskjøndt Sildefiskeriet i denne Ende af Liimfjorden er af minst Betydenhed, fortæner dog i flere Henseende her at anføres Hr. J. L. Lybeckers Afhandling om Sildefiskerierne i Liimfjorden, Kbhn. 1792. Ligesaa tiener til fuldstændigere Oplysning om Liimfjordens Fiskeri Hr. U.F. Just's Naturhistorie om Dyrene, Viborg 1802.

Madsjensener. Af Helleflynderen holdes Hovedet for det bedste Stykke, hvorpaa nogle tillave en velmagende Suppe.

Rokker, som her kaldes Skader, fanges i temmelig Mængde, hvoraf de store ere i lige Priis med Kabluerne. De sælges baade ferske og tørrede. Bonden har dem om Vinteren i lang Tid hængende ferske i fri Luft, og skjærer Stykker deraf, ligesom forbruges, da denne Fisk længere end andre kan uden Salt holde sig ufordærvet. Her fanges to Arter af Rokker, som kaldes: Storskader eller Sletskader og Pigskader, hvoraf de sidste ere smaa og have mange Torne paa Ryggen ud til Halen. Storskaden har 3 Rader Torne paa Halen.

Haaen er en mindre Art af Hajens Slægt. Den er 5 Qvarter lang, har én Torn paa Ryggen ud imod Halen og én opad mod Hovedet. Deraf fanges en temmelig Deel, som ogsaa tørres; men bliver agtet ringere end Torsk. Den er uden Skjæl, har rue eller skarpe Finner, som bruges af Drejerne til Polering istedenfor Skavgræs.

Knude kaldes en Fisk, 1½ Qvarter lang, som udmærker sig ved den knurrende Lyd, som den lader høre. Den har et fast Kiød og en ru Hud, som maa aftrækkes, førend den kan spises. Paa hver Side har den en Rad Knuder og Pigge, ligesom og ved Munden og Øjnene sidde hvadse Pigge. Det er den Fisk, som er bekjendt under Navn af Knurhane, (Cottus Cataphractus) Haaer og Knuder blive meest fortærede af Fiskerne selv.

Saavel store Sild som smaa Sild eller Brislinger falde her paa Kysten, men langt fra ikke i den Mængde som i den østlige Deel af Liimfjorden. Hvorfor og Havboerne undertiden maa købe Sild fra Fjorden til madding; dog kan de undertiden sælge nogle nedsaltede Sild. I de sidste Par Aar har Sildene saavelsom Makrellerne saa godt som været borte fra denne Dtrand. Af Silde-Gjeller samt af Leveren af Rokker og Haaer brænde Aggerboerne Tran.

Søe-Ulven, her kaldet Havulv, bider undertiden paa Krogene. den er en Fisk uden Skjæl, 1½ Alen lang, flad med rundt Hoved og store hvadse Tænder. Rygfinnen gaaer fra Hovedet til Halen og Bugfinnen fra Navlen til Halen. Fiskerne spise den gjerne, men drage den i Baaden med Frygt for dens farlige Bid.

Blister kaldes en Fisk, som skal være ligesaa lang, men smallere end en Kabliau, med et langt og smalt Hoved omtrent som Gjeddens, og et velmagende Kjød. Uden at have seet den kan jeg ikke bestemme dens Slægt. Den kommer undertiden, men ikke hvert Aar, her til Kysten i stor Mængde, og trækker derpaa ganske bort igjen. Den fanges især fra St. Olufs Dag til Bartholomæidag paa et Steen--Rif, som ligger imellem Hanstholmen og Klitmøller, 2 Mile fra Land, paa 20 Favne Vand. Nordvest Vind i Foraaret bringer denne Fisk hertil. - Den foran ommeldte Snegle⁴) som bruges til Madding, skal ligne en liden Aal og være 1 Qvarter lang af en liden Fingers Tykkelse, grøn, glat uden Skjæl, som fanges Morgen og Aften, naar den kommer op af Dyndet. - Hummer fanges i Garn som Ruser, der kaldes Tejner, undertiden bide de og paa Krogene. - Krabber bide ofte paa Krogene; men de kastes i Havet igjen, da Fiskerne ikke spise dem. - Nogle tale vel om et langt større Antal af Fiskearter, som skulde findes her. Ej heller er der Tvivl om, at man jo maatte finde flere Arter, især ifald der fiskedes mere med Garn, og længere ude fra Stranden. Men de opregnede Arter ere alene de, hvis Fangst kommer i nogen Betragtning for Fiskerne.

Foraaret og Efteraaret ere de ordentlige Fisketider, nemlig om Foraaret i Marts eller April, eftersom Vejrliget falder, og om Efteraaret i September eller October og varer indtil Vinteren forbyder det, undertiden endogsaa efter Juul. Det ubetydelige Fiskeri af Knuder, Haaer og Makrel midt om Sommeren, er kun til Fiskernes eget behov.

Baadene, som bruges til Fiskeriet paa Havet, ere temmelig store, og føre 5-10 Mand. Aggerboernes, som ere de største, ere fladbundede og uden Sejl. De øvriges Baade ere mindre kiølbygte og efter norsk Bygning med Mast og Sejl. En saadan Baad af sidste Slags, 8½ Alen lang, 3 Alen bred og 7 Bord høj, kan med Aarer og Sejl, koste 50 Rdlr. De Fiskeredskaber som høre til hver Baad, ere følgende: A. 12

⁴ Sandaal, Tobise dvs. Ammodytes Tobianus.

Sæt store eller Torskekroge i 2 Lænker eller Stæl; hver Sæt har 60 Kroge som sidde 2 Favne fra hinanden; til hver Sæt en Dober eller Vare med 40 Favne Line og en 4-5 Lpd. tung Steen. Til hver Sæt bruges en saakaldet Boe af 20 Favne lang Nigarns Linie til at lette Stenen med; Boen er heftet til Kroglinen med den ene Ende og til Stenen med den anden. Det hele Antal af disse Kroge med Tilbehør kan koste en Baads Interessent 60 Rdlr. Paa disse store Kroge fanges Kabliauer, Langer, Rokker, Helleflynder og Pigvarer. B. Til hver Baad brugewe ad Gangen 2000 smaa eller Kullerkroge; til hver 400 er en Dober med 20 Favne Sexgarns Line og en Steen paa 4 Punds Vagt. Dette Slags Kroge tages med i Land og bedes dvs. mades hjemme; men de store blive staaende i Havet fra Marts Maaned til St. Hans Dag, og fra Mikkelsdag til Juletider; den øvrige Tid bruges de ikke. De smaa Kroge med alt Tilbehør kan koste hver Baad 15 Rdlr. Paa disse Kroge fanges Kuller, Knuder, Haaer, Sletvarer og Rødspetter. C. En Dybvod til at drage Kuller og Makrel med, den er 40 Favne paa hver Arm, 9 Alen i det dybeste og 3 Alen i det grundeste. Den kan med 200 Favne Nigarns Line, til at drage den i Land med, koste 50 Rixdaler. D. En Sandvod med 20 Favne paa hver Arm, 6 Alen i det dybeste, og 1½ Alen i det grundeste, bruges til at drage smaa Sild og Snegel og koster med 200 Favne Reeb 25-30 Rixdaler. E. 10 Stykker Sildegarn eller Drivgarn, 9 Alen dyb og 24 Favne lang, hvormed fiskes store Sild. Dette Garn bruges kun om Efteraaret ved Nattetider. Det drives af Strømmen imellem Baaden og én Mand, som gaaer paa Stranden. Hvert Stykke koster 8 Rixdaler. F. 5 Snører med 16 Favne Line og et Blylod paa 3 Pund, med en Krog paa hver Snøre. Hermed fanges Hugtorsk paa Steenriffene. Saadanne Steenrif findes norden for Hanstholmen, ved Klitmøller, Vorupøre og flere Steder. G. 5 Dorrer til at fange Makrel med under Sejl. En Dorre er liig en Snøre; men har et tungere Lod, 2 Kroge og 20 Favne Line. De 5 Snører kan koste 3 Rdlr. og Dorrerne 5 Rdlr. H. Til nogle Baade bruges og Flynder-Neder, 10 Stykker, 6 Alen dybe, med 16 Favne i Længden. Hermed fanges Rødspetter tidlig i Foraaret. Hvert Stykke Ned koster 2 Rdlr.

Dersom her ved Havkysten gaves nogen Havn, hvor endog kun smaa Skibe kunde løbe ind, da kunde dette Fiskeri blive af langt større Betydenhed. Thi dersom Fiskerne kunde bruge større Fartøjer, kunde de gaae længere ud i Havet og være paa Søen i uroligere Vejr; men med saadanne Baade komme de sielden længere end 2 Mile fra Land, maa altsaa fiske nær ved Revlerne, hvor Bølgerne bryde stærkest, og altsaa kan ingen Fiskning have Sted, uden i stille Vejr eller med østlig Vind, og større kan Fiskerbaadene ikke være, end at de beqvemt kan slæbes paa og af Strandbredden. Nyttigt ville det være, om der isteden for de nu brugelige Hjeller eller Stænger, hvorpaa Fiskene tørres, havdes Tørrehuse. Thi undertiden kan Fiskerne komme i Forlegenhed med en riig Fangst, naar de i Foraaret i Regnvejr ikke kan faae Fiskene tørrede, og i Efteraaret ikke kan overkomme Salt og Træer til deres Nedlægning. Ogsaa maatte de fattige Fiskere paa nogen Maade understøttes, især maatte de Efteraaret strax kunne finde Kjøbere til de nedsaltede Vahrer. Fiskerne bruge nu den Maade, at naar de i Efteraaret faae flere Fiske, end de enten kan sælge ferske eller overkomme at nedsalte, da lage de dem i kort Tid, tørre dem noget i Luften og dernæst fuldtørre dem i Skorstenen ved Røgen i 14 Dage. Hvilken Tørningsmaade, med en stor Mængde, ville være slt for besværlig. - Udførelsen af denne Artikel herfra, bestaar foruden nogle Læs tørrede Fisk, som bringes til Markederne i de nærmeste Kiøbstæder, alene deri, at Aggerboerne paa Kaage føre i Foraaret nogle tørrede og i Efteraaret nogle nedsaltede Torsk o.s.v. til Aalborg. For resten blive Fiskene, som fanges her, fortærede i Thy og Morsø.

I de ferseke Søer i Landet gives ogsaa en betydelig Mængde Fiske. Gjedder, Aborrer, Helt, Horcker og Skaller samt meget store Aal, ere de almindeligste, F. eks i Sjørring, Nors, Vestervandet og Flade Søær. Karudser findes i adskillge Damme og Kjær; Suder i en Søe ved Førbye og ved Thodbøl. Af Brasen ere nogle faa i Sjørring Søe og flere Steder. Flirer ere ikke sieldne. Karper ere kun paa eet Sted, ved Vestervig. Krebs fanges i Aaen, som løber igjennem Hundborg og Nørhaa Sogne. Muslinger findes i Nors Søe. Aalefangsten er især betydelig i Bækkene, som forene de 4 Søer, Sperring, Sjørring, Hassing og Flade Søer og tilsidst i Nærheden af Vestervig løbe ud i Fjorden; paa hvilket Strøg de fanges i adskillige Aalekister. Stykket af disse Aal vejer sædvanligen 2 Pund, undertiden 5 Pund og derover.

7. Landdyr.

Thyland, som ingen Skov har, akn ej heller have stor Overflødighed af Vildt, i det mindste ikke af fireføddede Dyr. Dog mangler det ikke paa Harer, som ikke letteligen kan udryddes, da de i Sandklitterne finde et sikkert Opholdssted, hvor hverken Jægere eller Jagthunde kan forfølge dem. Uden for Klitterne gribes de derimod desto lettere af Mynderne, da de ingen Skjul have. - Af Ræve gives en Mængde, som ofte anrette megen Ødelæggelse imellem Faarene og Gjæssene. De opholde sig meest i Hederne og i Klitterne. - Af Brokker ere ogsaa nogle, især ved Vestervig, skjønt ikke mange. - Oddere, findes adskillige Steder, f. Ex. i Kiæret ved Tved og Kaastrup, o.f. St. - Ildere og Lækatte ere ikke sjeldne; de sidste freder man især i Kornstakkene, hvor de gjøre god Tieneste ved at ødelægge Muus og Rotter. - Meget sielden kommer Sælhund op i denne ende af Liimfjorden. - Rotter og Muus, som her kaldes store og smaa Dyr, ere en sand Landeplage, Rotterne have i den sidste Snees Aar formeret sig utroligen, og anrettet uberegnelig Skade. Til at ødelægge dem holde de fleste Hunde, som dertil ere afrettede; thi Katte formaae kun lidet, hvor de have faaet Overhaand. Efter at der4es Formerelse var steget til det højeste, have de dog nu i de sidste Par Aar begyndt noget at aftage.. Hvorefter Musene igjen formere sig. - Muldvarpe findes ikke i Thye; man vil dog vide, at de tilforn have været her. - Saa er og ingen Snoge her; men endeel Hugorme, Staalorme og Fiirbeene.

Landets Beliggenhed gjør det saare beqvemt til Ophold for Vandfugle og Sumpfugle, og deraf gives her og mange Arter. Ved Vestervig og paa Hanstholmen falder især betydelig Fuglevildt. Paa første Sted især sees mange Svaner. - Vildgjæs gives overalt i Mængde. - Endnu hyppigere ere Vildænder, hvoraf der i Fjorden og Søerne findes adskillige Arter. De som med Vished vides at være her, ere: A. Bygand, Anas bofehas, eller den almindelige graa Vildand. B. Den som her kaldes Rødnakke, er formodentlig, A. penelope. C. Leffeland, A. clypeata. D. Krikand, A. creccia; E. Gravand, A. tadorna; F. Hvinand, A. clangula. Man nævner endnu Atlas-And, som skal være meget liden og opholde sig I Moserne, og flere; men andre Vandfugle blive ogsaa kaldte Ænder, som ikke høre til Andeslægten. Saaledes er Blisanden ingen And, men Fulica atra, og den Fugl som her kaldes Knerkand, er Rallus crex. Høj-Anden og Dyhønen henhøre til Dykkerne. - Strandmaagen, Larus marinus, findes ved Havstranden, paa hvilken Havboerne koge Suppe og Kaal, og spise Kiødet. - Terner, som her kaldes Taer eller Taen, gives her i største Mængde. Almuen nævner heraf 3 Arter: Hattaer, Splittaer og Blaataer, hvilke Navne uden Tvivl svare til Sterna paradisæa, S. hirundo, S. nigra. Hattaerne benævnes efter deres sorte Hoved, der forestiller en Hat, Splittaerne efter deres splittede eller gaffelformige Hale, og Blaataerne, der desuden ere kiendelig mindre, efter deres blaa Farve. De tvende første Arter ere vigtige formedelst den Mængde Æg de lægge paa nogle Holme, F.eks. paa Flægbusken ved Vestervig, paa Søegaards Borg i Sperring Søe, paa 2 Holme i Sjørring Søe kaldet Rostrup Holme, og Færgegaards Borg i samme Søe, og flere Steder. Af disse tvende Rostrup Holme har været svaret aarlig 16 Rdlr.; men nu 10 Rdlr. i Forpagtning, alene for de Æg og Unger af Taer, som samles derpaa. Undertiden har hver anden Dag været samlet 1280 Æg paa disse Holme. Æggene af begge Arterne spises begjerligen, og koste 8-10 Sk. Ollen. Hattaernes Unger spises ogsaa og holdes af nogle, som smaa, for lige saa velsmagende som Dueunger. Stykket deraf koster 1 Sk. Hattaerne komme først i Foraaret, og lægge først Æg omtrent midt i April. Naar man har borttgaet deres Æg i en Maanedstid, til midt i Maj, i den Orden, at hver der ere 3 Æg eller det fulde Antal, borttages de alle, og hvor der kun er 1, bliver det liggende; saa lader man dem tilsidst have Roe til at udklække Unger, hvoraf ogsaa borttages nogle. Splittaernes Unger spises ikke. Disse begynde først at lægge Æg midt i Maj. Naar man altsaa ophører at borttage Hattaernes, saa begynder man at tage Splittaernes Æg; hvilket varer omtrent lige saa længe. Splittaerne lægge kun eet Æg; men paa den Plet som de udvælge sig, er det ene Rede saa umiddelbar tæt ved det andet, at Jorden der er ganske skjult med Æg. Man afdeler derfor med Pæle denne tet belagte Plads i 2 Dele, og borttager den ene Dag paa den halve Deel, og næste Dag paa den anden halve Deel. Efterdi Splittaerne kan lægge eet Æg, saa tages her reent bort, da de lægge paa ny. Efter en

Maanedes Tid tilsteder man ogsaa disse at udklække en Yngel. Ligesaa sieldent som det er, at Hattærne ruge paa 4 Æg; saa sjeldent er det og at Splittærne ruge paa 2. Paa den i Sperring Søe, Søegaard tilhørende Holm, samles hver anden Dag 6-8 Oll af Hattærnes Æg. Men ogsaa her er en Dag samlet 16 Oll, hvilket kommer an paa Splittærne, der fløtte imellem disse 3 nærliggende Holme i Sjørring og Sperring Søe, og eet Aar er talrigere paa den ene, end paa den anden. Disse Holme ere Hjem søgte af en utrolig Mængde Rotter, hvilke man troer at fløtte fra den ene til den anden; efterdi de omtrent hver tredje Aar ere talrigst paa hver Holm; dog maaskee Aarsagen er, at naar Rotternes Mængde er steget til det højeste, de da af sig selv aftage. - Som en Sjeldenhed er ved Havet funden en *Alca torda* og en *Alca arctica*.

Storkene søge meget hertil, og ankomme gjerne de første Dage i April, men borttrække den 24 August. Den graa Hejre, *Ardea cinerea*, antræffes her undertiden. - Horsegiøgen opholder sig i Moserne og giver sig ofte tilkjende ved sin brægende Stemme. - Viber ere her i Mængde, hvis Æg gjerne spises. - Brushanen, *Tringa pugnax*, er ikke sjelden. - Pomeransfuglen, *Charadrius morinellus*, falder her i Foraar og Efteraar, undertiden i store Flokke; Almuen kalder den Valken. - Men ingen Fugl sees i den Mængde som Brokfuglen, *Charadrius pluvialis*, som her kaldes Jejlen, der i uhyre Flokke opholde sig her i nogen Tid i Foraar og Efteraar. - Den som her almindeligen kaldes Steenpikker, er *Charadrius hiaticula*. - Den store Regnspove, *Seolopax arqvata*, som her kaldes Regnspurven, saavel som den lille Spove, *Scolopax phæopus*, forekommer undertiden. - Rødbenen, *Seolopax totanus*, kaldes af nogle Tjallen, dog bruges dette Navn i Fleng ogsaa om andre. - Bekkasiner, baade enkelte og dobbelte, findes hyppigen, hvoraf de mindste kaldes her Ryler. - Strandskaden, *Hæmatopus oftralegus*, forekommer paa Strandbredden.

Agerhøns ere temmelig hyppige. Naar Jorden er bedækket med Sne, fanges de i Snarer befæstede paa en Græstørv, som er bestrøet med høfrøe, hvortil deres indbyrdes Hengivenhed bidrager, da, naar én er fangen, de øvrige forsamle sig om den og blive fangede. - Enkelte Skovduer, *Columba oenas*, ere fundne her.

Undertiden kommer Ørnen hertil, og anretter stor Ødelæggelse iblant Gjæssene. - Due- og Spurvehøgen giester os ogsaa. - Hornuglen, *Strix otus*, er antruffen paa Hederne. - Kirkeuglen opholder sig mange Steder ved Kirkerne.

Af Gjøge høres mange, baade i Haugerne og i Klitterne. - Rødspetten, *Picus major*, eller den spraglede Træpikker, kommer Foraar og Efteraar til Haugerne. - En besværlig Fugl er Skaden, som bortsnaver mangan en Kylling og opholder sig i stort Antal ved Byerne. Den bygger i den mindste Hyld eller Piill og i Mangel deraf paa Husene. - Krager og Ravne, uden at kunne bygge her, besøge os dog om Vinteren. - Kaaen eller Alliken opholder sig meget paa Kirkerne. - Mange Stær komme hertil i Marts Maaned og bygge under Tagene; deres Unger spises af mange. - Adskillige Arter Kramsfugle falde her i Foraar og Efteraar, især Solsorten, *Turdus merula*, og Ringkraven, *Turdus torqvata*. - En Art Dompape, *Loxia pyrrhuls*, graa paa Ryggen og rød paa Brystet, med et kort tyk Næb, er undertiden seet her. - Snefuglen, *Emberiza nivalis*, opholder sig her i store Flokke, saa længe Sneen vedvarer; men trækker bort i Foraaret. - Rødkielken, *Motacilla rubecula*, kaldes her Bifuglen eller Bikonger. - I øvrigt findes her: Trælærker, Sanglærker, hvilke fanges om Vinteren paa Sneen i Snarer, paa samme Maade som Agerhønsene; Bogfinker, *Freingilla coelebs*, Irisker, Guulspurve, Graaspurve, Huussvaler, Digsvaler, *Hirundo riparia*, o.fl. Man vil saaledes overbevise om, at her falder betydeligt Fuglevildt, og at endskjøndt vi mangele Skove, see vi dog adskillige Fuglearter, der egentlig have hjemme i Skovegnene; men trække her igjennem i Foraar og Efteraar paa deres Strtøg til og fra Norge.

Uagtet Klimaets Ublidhed, har Biavlens dog ikke været ringe; men i Aaret 1799 vare de nær reent uddøde. Man har vel ikke udført Mjød; men Landet kunde rigeligen forsyne sig, og mangan en Bondekone blandede selv Mjød. Biavlens har dog igjen i de sidste Aar forbedret sig. Man kunstler ikke meget med sine Bier; den eneste Forsigtighed nogle bruge, er, at de hænge Kuberne op paa Loftet under Bielkerne om Vinteren, hvorved de baade betrykkes for Muus og unddrages for Solens alt for tidlig oplivende Varme i Foraaret. Naar man i Foraaret aabner dem, sættes gjerne en Tallerken med

Rugmeel foran Kuben, eller noget Meel strøes paa Stolen under Kuben, hvilket skal være en styrkende Næring for dem. Istedet for toppede Kuber, bruge nogle lange smalle firkantede Kasser, som ere aabne i den ene Ende, eller trinde Halmkuber, som ligge paa Siden og ligeledes ere aabne i den ene Ende. Mod Vinteren bindes en Græstørv for den aabne Ende, hvorpaa skjæres nogle smaa Huller. Af Mangel paa Træer at Kaste sig udi, flyver mangan en Sverm ind under Tagene; dog vænnes ogsaa Bier til at undvære Træer, og mange Sverme kaste sig paa Jorden i Græsset.

Den egentlige Oldenborre, Scarabæus melolontha, har jeg aldrig seet her; den som her kaldes Oldenborre, og som gives i Mængde, er Scarabæus horticola. - Min Plan tillader mig ej, at omtale de øvrige Insekter.

8. Jordbundens Beskaffenhed.

Af saa liden Omfang Thyland end er, saa er dog Jordbunden saa forskjellig, at det er umuligt, at bringe den under én Hovedklasse. Saavel Overfladen som de dybere Lag, vil derfor i de forskjellige Egne udfordre særskilt Beskrivelse. Paa nogle Steder bestaaer Grunden alene af Kalk; paa andre Steder er Rødler det herskende Grundlag, paa andre Blaa- eller Graaler. I nogle Egne er det øverste Lag en god og tilstrækkelig dyb Muldjord, i andre er det øverste Lag fuld af Smaastene og Gruus, eller Stenene findes under et ganske tyndt Lag Muld; i andre er igjen Muldlaget meget blandet med Leer, og atter i andre Egne er Jorden enten skjult af Sandklitter, eller den af Flyvesandet er bleven meget blandet med Sand.

Til de Egne, hvor Kalk eller Kridt findes i større eller mindre Dybde, hører den østlige og nordligste Deel af Thy, d.e. hele Hillerslev Herred og det nordlige af Hundborg Herred, nemlig: Thisted, Thorsted og Vang Sognes, samt Tilsted og Sjørring Byers Marker. Udenfor disse Egne findes endnu Kalk paa tvende enkelte Steder, nemlig i en Bakke ved Legind i Nørhaa Sogn, og i Sønbjerg Sogn paa Thyholm. Desuden findes ogsaa hist og her et tyndt Kalklag nederst i Tørvegravene og paa Bunden af nogle Brønde. Paa nogle Steder, som i Hillerslev og Vester Vandet, er denne Kalkgrund neppe skjult med $\frac{1}{2}$ Qvarter Muldjord, saa at den endog opløjes, paa andre Steder findes den først i en Dybde af 1-2 eller flere Alen. Dette Kalklag gaaer i en betydelig Dybde; thi ved at grave dybe Brønde, endog paa 70 Alen, findes som oftest intet uden Kalk. Baade Kalkstenene og de mange derimellem befuindtlige store og smaa Flintstene synes at bære tydelige Mærker af, at de ere avlede i Havet. Smaa Søevexter eller Korallvexter ere de allevegne opfyldte med. Men smaa Muslingskaller og Sneglehuse findes ingen Sted i større Mængde end i en Eng imellem Thisted, Tingstrup og Skinnerup, hvor der under 1 Qvarter Mosejord ligger en fiin og sprød Kalkjord ganske fuld af disse Søedyrs Skaller. I Almindelighed er Kalken i Thy temmelig blandet med Leer, hvorfor man og benævner den under Navn af Hvidleer, og forstaaer derved enhver hvid Jordart, som indeholder enten Kalk eller Kride. Af Kride findes og en Mængde, især i Vester Vandet Sogn, og smaa Kridtstene som man kalder Bleger, findes overalt i alle Leerarterne. Brøndene i de kalkagtige Egne, give klart og godt Vand; men smaa Vandstader indeholder opløst Kalk og Vandet er ofte melkhvid, hvilket Vand Kreaturerne gjerne drikke og befinde sig vel ved.

Som Kalken eller Hvidleren er Grundlaget i den nordlige Deel. saa er Rødleren det i den sydlige. Strax Sønden for Thisted tager Kalken af, og Jorden er blandet med smaa Kiselstene. Men paa Skjoldborg Mark begynder Rødleren, og strækker sig saavel mod Vesten over Kallerup og Hundborg Mark, som mod Sønden over Stagstrup, Skyum og de følgende Sogne indtil paa Bodum Land og den nordlige Halvdel af Thyholm. Paa nogle Steder findes Rødleren under et godt Lag Muldjord; men paa andre Steder er endog det øverste Jordlag meget blandet dermed. Mest lerige ere de Egne langs med Liimfjorden. Det midterste af Landet, hvor Lynghederne findes, har for det meste et Lag Gruus imellem Mulden og Rødleren. De vestlige Egne have vel af Narturen havt en mere muldig Overflade ovenpaa Rødleren, som paa mange Steder af Flyvesandet er bleven alt for sandige. - Som en Følge af Rødleren, der ikke saaledes som Kalken modtager Vandet, er Jorden for det meste i den sydlige

Halvdeel vaad og kold, og uskikket til Vintersæd. Adskillige Pletter kan af den Aarsag vanskeligen dyrkes. I disse Egne findes og mangfoldige Kildevæld med godt Vand; men paa nogle Steder gives dog i Brøndene haardt eller tungt Vand. Til hvilken Dybde Rødleren gaaer, erfares ikke letteligen, da Brøndene her ikke ere saa dybe, som i den nordlige Deel, almindelig kun 6 eller 8 indtil 20 Alen. - Endskjøndt Rødleren er saaledes herskende i hele Hassing Herred og en Deel af Hundborg og Refs Herreder, saa forekomme dog ofte afvexlende Pletter med Blaaler, Graaler og undertiden guul Leer, der som oftest er Kalkblandet, og kaldes derfor Gjødeler eller Mergel. Det synes ikke urimeligt, at i en større Dybde ogsaa her maa findes Kalk; thi foruden andre Spor dertil, vil man næsten ved ethvert Kildevæld finde Mergel, hvilket synes frembragt derved, at Vandet med det deri opløste Kalk har gjennemtrængt Leret og derved fremavlet Mergel. Man vil endog vide Steder, hvor nu findes Mergel, som ikke fandtes tilforn.

Paa nogle Steder f. Ex. paa Sjørring og Skinnerup Udmark, findes under Muldjorden et sort tungt og ufrugtbart Jordlag, som kaldes den sorte Aare, og som man omhyggelig maa vogte sig for ikke at opløje, da den er ligesaa ufrugtbart som det røde Sand. Dette sorte Jordlag har al Lighed med den døde Muldjord, som mange Steder findes begravet under Flyvesandet. Thi man finder undertiden under Klitterne Spor endog af pløiede Agre, som ved igjen at blottes for det Sand, der i lang Tid har skiult dem, dog ingen Vexter frembringe; efterdi Muldjorden ved at være berøvet Luftens Paavirkning, er bleven ganske ufrugtbart. Men vanskeligere er det at forklare Oprindelsen til den omtalte sorte Aare udenfor Klitterne. - Thyland har altsaa al mulig Afvexlign af Jordbund. Her gives meget god Muldjord, og allehaande Blandinger af Leer, Sand og Gruus. Som nogle Egne ere for lerge, saa ere andre for sandige. Som nogle ere for vaade og kolde, saa ere andre tørre og lette. - I de vaade og side Egne ville det være til megen Nytte, om man vidste at aflede Vandet, enten ved Grøfter, eller skiulte Render, eller ved at giennemgrave Leerlaget paa lave Steder, og fylde Hullet med Gruus, saa at Vandet kunde synke igiennem.

Foruden Jordbundens oprindelige Egenskaber har Sandflugten givet en stor Deel af Landet en anden Skikkelse. Omtrent den tredje Deel af Landet er nu tildækket af Sandklitter, og forandret til en ufrugtbart Ørken. En Strækning langs med Havet paa $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{4}$ Miils Brede er saaledes bleven ødelagt og skiult, deels af uhyre store nøgne Sandbakker, som ved Vang, Hvidberg o. f. St., deels af mindre og med Klittag begroede Bakker. Mange Byer, Gaarde, Søer og Moser ere derved udslettede. Og endskjøndt nogle Foranstaltninger ere gjorde til Sandets Dæmpning, saa er Faren dog langt fra ikke havet. En meget høj Sandbanke Vesten for Sjørring Sø blev endnu i Sommeren 1800 fløttet af Vinden meget nærmere til denne Sø, saa at Vejen derimellem blev sperret. Saadan Fløtning og Forandring undergaae jevnlig mange Sandbanker.

At Flyvesandet, som ødelægger Thye, er opkastet af Havet er udenfor al Tvivl; thi deels har Jordbunden af Naturen ingen Overflødighed af Sand, og deels er det langs med Havsiden at Klitterne ligge i en sammenhængende Kjede. Men fra hvad Tid det især har begyndt sine Ødelæggelser, er nok umuligt at bestemme. Foruden hvad der findes anført om Flyvesandet ved Skinnerup, vil jeg anføre nogle hertil hørende Stykker af en Jordebog paa det gejstlige Gods i Hundborg Herred, som er indført i et Tingsvidne, og er fra Aar 1596. Deri heder det om Sjørring Sogn "at Kirken ejede et Boel i Skourup, som skyldte tilforn 2 Tdr. Byg, af Sandfog nu fordærvet og haver en Tid lang været øde." Om Præsten sammesteds siges: "at hans Tiende er formindsket 12 Tdr. hammel Korn af Skourup Tiende, som er af Sandfog fordærvet, og noget af Thorsted Sogns Tiende illigemaade af Sandflugt formindsket." - Om Nørhaa Sogn heder det: "at Præstegaarden er nu saare af Sandflugt fordærvet, hvorfor Præsten haver stæd en Gaard af Vestervig Kloster Gods, som han bruger til Præstegaarden, og som han begierer til frie Præstegaard." - Om Vang og Thorup Sogne siges: "at Præsten haver en Annexpræstegaard udi Tuorup Sogn, som tilforn haver skyldet 4 Pund Korn Byg, og 8 Tdr. Havre, 1 Skovsvin, 2 Læs Byg; item gav aarligen til Præsten 3 Tdr. Tiendebyg, og er samme Gaard nu saa fordærvet af Sandløb, fløt 3 Gange for Sandfog, og haver en Tid lang standet øde, saa at Beboeren nu alene giver 6 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre. En Gaard i Vang, som i gammel Tid haver skyldet 3 Pund Korn (et Pund Korn var

formodentlig 4 Tdr.) efter gammel Folkesigelse haver nu udi nogle Aar, siden Sognene ere blevne formedelst Sandfog paa Ejendom foratmet, ikke kundet give uden 2 Pund Korn.” - ”Vang Kirke har maattet qvittere i sine Indkomster af en Gaard i Tuorup, som er meget fordærvet af Sandløb.” - Thourup Kirke haver havt en Gaard tilforn, skyldte 3 Pund Korn og er nu slet øde af Sandløb, saa den fanger intet deraf. Item havde den af en Gaard i Thourup 1 Pund Korn mere, og er nu fordærvet paa den Pund.” - Af dette Dokument bevises vel ikkun dette, at allerede for mere end 200 Aar siden haver Sandflugten anrettet store Ødelæggelser, og at det omtrent paa den Tid maaskee meest haver taget Overhaand.⁵) Man kunde maaskee antage, at Havet har efterhaanden i meget lang Tid opskyllet Sandet og sat det som en høj Vold ved Havbredden; men da Skovene bleve ødelagte, har Sandet faaet friere Fart, og er ført fra Strandbredden dybere ind i Landet. Et Almuesagn vil, at tvende Tyre, ved at stanges, først skal have bragt Sandet i Bevægelse. Al den Strækning, som Sandklitterne indtage, er saa godt som til ingen Nytte. Thi ubetydeligt er det Lyng, som kan bjerges derimellem. Der findes vel nogle større og mindre lave Pletter eller Dale iblandt Bakkerne, hvor der voxer noget Græs; Klittaget kunde vel og være til Nytte saavel til Græsning som til Vinterfoder; men ved at giøre Brug deraf anrettes letteligen Skade. Dog, naar Sandet vorder vel tilgroet, hvilket man tør haabe en Gang vil skee, da kan her i Klitterne have en god Uddrift for Kreaturer. De Midler, som man anvender til Sandets Dæmpning, ere at frede Klitterne, eller at afholde Mennesker og Kreaturer fra Sandplanternes Ødelæggelse, og at besaae de nøgne Bakker med Frøe af Klittag. Det er dog ikkun de til Markerne nærgrændsende Klitter man besaaer; de uhyre store og nøgne Bakker, især de som true med at styrte sig i Søerne, begynder man ikke paa at besaae, da al Arbejde dermed ansees forgieves. - Ved at overharve de sandføgne Agre i stærk østlig Storm have nogle igien søgt at befrie Marker for det skadelige Sand.

Sw Sogne, hvori de største og fleste Sandblier findes, ere følgende: I Hassing Herred: Lodberg, Ørum og Hvidberg vesten Aaen; i Hundborg Herred: Jannerup, Thvorup og Vang Sogne; i Hillerslev Herred: Klitmøller By, Hansted og Hjardemaal Sogne. I de øvrige Klit Sogne, nemlig Agger, Nørhaa, Hundborg, Øster- og Vester Vandet, Nors, Tved, Ræhr, Vixø og Østerild Sogne ere mindre og med Klittetag bedre bevoxede Sandblier. - De Klitter, som ere opmaalte og udskiftede, ere følgende: Nørhaa Sogns Klitte, som bestaaer af 4030 Tdr. Land til 14 Tusinde Kvadratalen: Thvorup Sogns Klitte ogsaa af omtrent 4000 Tdr. Land; og Vang Sogns Klitte af Areal omtrent 4500 Tdr.

Til nærmere Oplysning om Sandflugtens Historie, kan anføres: at 1671 skal Agger Sogn have udgjort saa meget som 50 Tdr. Hartkorn. I Lodberg Sogn var tilforn en stor Gaard kaldet Rotbøl og en By kaldet Skovsted, som bestod af 6 Gaarde og 5 Huse. I Hvidberg Sogn vesten Aaen, ligeledes en By ved Navn Alstrup. Men ved Opmaalingen 1688, fandtes Agger Sogn saa ødelagt, at det ej kunde ansættes i Matrikul og de andre benævnte Steder vare til samme Tid af Sandflugten gjorde øde. Efter 1688 og indtil 1770, er 48 Tdr., 2 Skpr., 2 Fdkr., 2½ Alb. Hartkorn bleven ødelagt af Sandflugten i følgende Sogne. Efter Synsforretning 1732 og Kongelig Resolution af 6te October 1733, blev i Tvorup Sogn 10 Tdr., 1 Fdkr., 2 Alb., og i Vang Sogn 4 Tdr., 4 Skpr., 1 Fdkr. Hartkorn erklæret øde, som havde tilhørt Rostrup Gods. Efter Synsforretning 1733 og Kongl. Resolution af følgende Aar blev atter i Tvorup Sogn befunden ødelagt og nedsat, 2 Tdr., 1 Skp., 2 Alb. Hartkorn. Ved Synsforretning 1739 og Kgl. Resolution 1740, blev i Lodberg Sogn det øde Skovsteds Jorder modereret 2 Tdr., 1 Fdkr., 2 Alb., saa at ikkun 1 Skp., 2 Fdkr. Hartkorn deraf blev tilbage og det øde Rotbøl modereret 4 Tdr., 5 Skpr., saa at kun 1 Skp. Hartkorn blev tilbage. Ved Resolution af 8de Octbr. 1744 og foregaaende Syn, blev Hvidberg Sogns Hartkorn formindsket 13 Tdr., 5 Skpr., 2 Fdkr., hvoraf Lyngholm Gaard mistede 4 Tdr. og Lomborg Gaard over 1½ Tde. Samme Tid fik Ørum Sogn Moderation af 5 Tdr., 6 Skpr., 2 Fdkr., 1 Alb. og Lodberg Sogn af 1 Tde., 1 Skpe., 1 Fdkr., 1 Alb. Ved Kgl. Resolution af 1749, fik Tvorup Sogn atter Formindskelse af 7 Skpr., 3 Fdkr. og Hvidberg Sogn af 1 Tde., 2 Skpr., 1½ Alb.; og 1769 blev Svejgaard i Lodberg Sogn nedsat 2 Tdr., 2 Alb. - Rudera af Rotbøl skal endnu sees i Klitten.

⁵ Kong Frederich II forbød 1570 at ødelægge Klittetag o.s.v. udi Klitten ud med Vesterhavet; see Danske Magazin 62 Heft. Pag. 61, hvilket Christian III allerede havde forbudt 1539 see l. c. 45 Heft. Pag. 286.

Mundtlige Fortællinger tale endnu om en Gaard i Ørum Sogn, ved Navn Trolborg, som skal være ødelagt af Sandflugten, og en anden Gaard i Hvidberg Sogn, ved Navn Duul, som har havt samme Skjebne.

Om Thylands Steenarter kan især anmærkes følgende: Kalken, hvorom tilforn er meldet, at findes i saa stor Mængde, forekommer baade løs og i Stene, og giver ved Brænding en meget god Muurkalk. Den dermed beslægtede almindelige Krideflint forekommer imellem Kalken i stor Overflødighed under allehaande Figurer med Huller og Huulheder, og ofte af den Størrelse, at man opsætter Steengjerder deraf. I mindre Mængde findes Stykker af Fjeldflint, af rød og brun Frave. - Af store Kamoestene gives vei nogle, og undertiden af den Størrelse, at af en Steen kan kløves 300 Alen; men stor Mængde er her dog ikke. Smaastene, som Thyboerne kalde Øer og Agerstene, større eller mindre end et Hønsæg, ere derimod desto overflødige. Paa Hederne og hvor Jordlagene ligge uforstyrret, findes næsten overalt et Lag Smaastene under Muldlaget; paa de pløjede Jorder ere disse Stene blandet med Muldjorden, saa at Agrene ere deraf for det meste ligesom besaaede. Som disse Stenei Kalkegnene ere af Flint, saa ere de i andre Egne af Kisel-Art. Saadanne Smaastene ere ingen slet Blanding i Jorden, da de i Sommerens Tørke holde den lerige Jordbund mere fugtig og løs. Liimfjorden opkaster stor mængde af disse saa kaldte Øer; men Muursand og Gulvsand derimod kun sparsomt. - I stor Mængde forekomme allevegne brunrøde Stene, som bestaae af et forhærdet, Jernhalstigt Leer med indsprenget Qvarz, i hvis Huulheder jeg undertiden har fundet Qvarzen krystalliseret. Hyppigen forekommer ogsaa en anden Steenart, som bestaaer af mørkegrønne glindsende Korn, der uden Tvivl er Hornblende, indsprængt med en Mængde Qvarzkorn. Undertiden findes de af en temmelig Størrelse. Ved Viilsund ligge nogle melkhvide Stene, af 3 Alens Omkreds, som bestaae af en bladig eller spatagtig Qvarz. Smaa klare Qvarzstene, eller saa kaldte Katstene, hvide og temmelig gjennemsigtige, findes hyppigen. Af disse og andre Steenarter af forskjellig Farve og Skikkelse opkastes paa Liimfjordens Brede en stor Mængde. Her ved Liimfjordens Brede kiendes lettest den Jordart, som i ethvert Strøg er herskende. Thi hvor Jordbunden er Kalk, er Bredden skjult med Flintstene, og hvor den er lerig, tilkjendegives det ved skiferagtige eller andre leeragtige Stene. For det meste er Fjordbredden nøgen og stenig, især i de to nordlige Herreder; men sønden for Viilsund findes lidt Siv og Rør, hvor Fjorden og paa nogle Steder opkaster noget Sand og Søegræs. Havbredden derimod er skjult næsten alene med Sand og Gruus.

Glimmer findes ofte i Stenene; men Marienglas kun sjelden. Af det sidste har jeg alene seet noget, som var fundet i en Steen ved Kaastrup. - Af guul Jernokker gives her ikke saa lidet, især i Bakkerne under Silstrup og Aaes, af kugleformig Dannelse lagviis omgivet af haardere Skaller. I den naturlige Tilstand ere nogle Lag af en reen guul Farve, andre ere haardere og mørkegule eller brune. Ved Udglødning blive de mørkere Lag sorte og de lysere røde som Rødkride og saa bløde, at man skrive dermed. Begge Dele tiltrækkes efter Udglødningen stærkt af Magneten, især det sorte. - Myremalm findes i betydelige Lag ved et Kjær imellem Snedsted og Sønderhaa, ligesaa ved Elstedgaard i Snedsted Sogn. Det er en guul okkeragtig Materie indblandet med en mørkebrun Jernmalm. - Af en rødlig Feldspat med indblandet graa Qvarz, forekommer adskillige Stene.

Schiner eller Sebadejstene, som Almuen her kalder Pallikøer, forekommer i Thye i ualmindelig stor Mængde. De røde altid den Jordbunds Natur, i hvilken de findes. I Kalkegnene ere de gjennemtrængte af Kalk eller Flint. I Kiseljord bestaae de af Kisel. Ved Bredden af Liimfjorden findes de hyppigst. Her har jeg tet Sønden for Thisted fundet adskillige af disse Schiner, som indvendig vare hule, og bestode ikkun af en Skal af Kalkspat, der paa den indvendige Side var besat med Krystaller.

Pimpsteen har jeg og fundet; men meget sjeldent, den var næsten sort og flydende paa Vandet. - Noget Rav samles ved Bredden af Vesterhavet af Strandbeboerne, hvilket opkastes tillige med Tangen eller Havgræsset. Den Rav, som falder her, skal være lysere og klarere end den, Østersøen afgiver. Men det findes for det meste kun i saa smaa Stykker. Omrejsende Jøder købe det sædvanligen og betale 2 Sk. for 1 Lod af det smaa til Røgelse; men de større Stykker, ifald de ere klare og rene, stige saaledes i Prisen, at et Stykke paa ½ Pund kan koste 8 Rdlr., og paa et Pund over 20 Rdlr. Endskjønt det er et Regale, saa bliver det dog ikke formeent Havboerne at tilegne sig denne Ubetydelighed, hvilket

Billighed og fordrer; Forbud ville desuden ogsaa være unyttig. I Havstokken ved Agger skal findes noget Rav i Strata, eller lagviis imellem Gruset. Jeg har og seet et temmelig stort Stykke Rav fundet paa Skjoldborg Mark.

Thyland har været temmelig vel forsynet med Tørvemoder, men som nu ere i stærk Aftagelse, saa at man paa mange Steder begynder at lide Mangel. Tørvene enten æltes eller graves, og kaldes derefter enten Æltetørv eller Skudtørv. De ere i Almindelighed faste og gode; men svovlede. Hvor Materien er saa løs og sprød, at Tørvene ej kan graves, ælter man den med Fødderne i Pøtterne, skyder den i Skubkarrer op paa et tørt og jevnt Sted, hvor den udbredes og glattes med Skovlen; derpaa gjennemskiaerer man den bløde Materie med en Spade. I Begyndelsen ere Ridserne neppe kiendelige; men eftersom Tørvene indtørres, skilles de fra hverandre, og have da den fornødne Fasthed. Denne Maade er langt nemmere end den, man paa andre Steder bruger ved at stryge dem i Former. Asken af Tørvene er sædvanlig brunrød, men paa nogle Steder skidenguul. Denne Aske er jernhaltig og tiltrækkes af Magneten.

9. Planter.

Min hensigt er det ikke her at opregne fuldstændigen alle Landets Planter, men ikkun at anføre dem, som enten ikke allevegne ere almindelige, eller som her voxe i usædvanlig Mængde, eller og for Nyttens Skyld ere mærkelige. Naturligviis ere Plante-Arternes Antal i Thye temmelig indskrænket, især da af dem, som have hjemme i Skovegne, ikkun faa Arter voxe her. - Hvor de danske Navne synes bestemte nok ved Rafn og Hornemann, tilføjes ikke allevegne de latinske Navne.

Almindelig Vibefidt voxer meget i de kolde Egne; paa højere Steder ansees den som et sikkert Kjendemærke paa underliggende Blaaleer eller Mergel. Plettet Horndrager, orchis maculata; Lemmike, Ærenpris og Læge-Ærenpris ere meget almindelige. Salix fusca, som her benævnes i Flæng: Graariis, Hvideriis og Bakkeriis er en overmaade vigtig Vext til Flyvesandets Dæmpning og næst efter Klittaget den vigtigste. Thi naar Klittaget først har befæstet Sandet, er det Graariset der afløser dette og giver Sandet endnu mere Fasthed; derfor findes det især i Udkanterne af Klitterne. I Hederne findes denne Pile-Art meget almindelig imellem Lyngen. Faarene æde gjerne dens Blade baade grønne og tørre; derfor bjerges en Deel i Klitterne til Vinterfoder, Da Faarene afpille Bladene og Risene brændes. Den bruges og til sort Sværte. Til stor Skade oprykkes undertiden dens overmaade lange Rødder af Sandet, til at binde Halmløbe med.

Uldax, Eriophorum polytachion og Iris, Iris pfeudacorus, ere ikke sjeldne i Moserne. Mannagræs voxer mange Steder ved Vandrender. Hejren er et alt for almindeligt Ukrud i Rugen. Tag-Rør udbreder og forplanter man i Adskillige Damme, da intet betaler sin Plads bedre end en god Rørbusk. Man har erfaret, at dersom man ikke paa skraa afskjærer dem med en Segel; men afhugger dem med en Hølee, da gaae de ud. Qvikgræs, som her kaldes Sener, er Jorden ganske fuld af og er et besværligt Ukrud i Kornagrene. Dens Rødder give Faarene deres første Næring i Foraaret, naar de tidlig slaaes ud, førend Græsset kommer frem. Sand-Marehalm, Elymus arenarius, findes vel hist og her i Klitterne; men er langt sjeldnere end Klittetaget, Arundo arenaria. Denne sidste er den vigtigste Plante for Thye, da det er den, som hidindtil har befriet Landet for fuldkommen Oversvømmelse og Ødelæggelse af Sandet og paa denne Plantes Fredning og Forplantelse vil det beroe, om videre Ødelæggelse skal forekomme eller Lndet skal forandres til en Sandørken. Det værste ved Klittetager, at det er saa godt et Foder, og at baade dets Straa og Frø saa begjælingen ædes af alle Kreaturer; thi just derfor bliver det saa vanskeligt at frede og derfor kan ikke det strængeste Forbud afholde de uheldige Klitboere, som savne saameget, fra at benytte sig deraf til hele Landets Fordærvelse. I de yderste eller Havklitterne er det vel tilladt at bierge Klittetag til Foder; men ikke de til Marken grændsende. Klittetag skaaren i Hakkelse, ædes om Vinteren gjerne af Køer og Faar. Gjæs og andre Smaakreature afpille Frøet. Køerne søge de friske Blade om Sommeren; men meest Skade gjøre Faarene, som afbide de unge Spirer tet ved Jorden, og desuden ved deres Trampen i Sandet bringe dette i Bevægelse. Brændemangel bevæger ogsaa

Klitboerne til at sammenrive de lange fortørrede Rødder, som her kaldes Slie, hvorved Sandet bliver endnu mere levende. Fiskerne ved Havet snoe desuden Reeb af Straaene til Fiskegarn. Af Regieringens Foranstaltninger og den nuværende nøje Opsigt over Klitterne tør man dog haabe gavnlige Følger for Fremtiden. Bomnden indseer nu sit eget Gavn, og arbejder villig med til at besaae nøgne Sandbakker med Klittetagens Vipper. Udkanterne, som grændse nærmest til de dyrkede Jorder, seer man nu temmelig vel begroede. Men meget er endnu tilbage; dybere inde sees uhyre Strækninger og store Bakker ganske nøgne. Om Naturen selv har frembragt Klittetaget her, eller det er tilført, er ubekjendt. Men herfra har man i de sildigere Tider ved Vipoer forplantet det til Ahlheden i Viborg Stift. Senegræsset, *Carex arenaria*, er og en vigtig Plante til Sandets Dæmpning, hvor det ikke er alt for levende. Men til stor Skade er det, at nogle oprykke dens lange Rødder, der har nogen lighed med Qvikrødder, for deraf at snoe Faaretøjrer.⁶⁾ Rævlinger, her Sortbær, *Empetrum nigrum*, findes hyppigen iblant Lyngen; af dens lange og tynde Grene snoer man Reeb.

Sand-Tidse, *Hippophae rhamnoides*, her Haftorn eller Hvidtorn, er den betydeligste og meest udbredte Torn i Thye. Den voxer ved Kjølbygaard, paa Bakkerne ved Fjorden strax Sønden for Thisted lige til Viilsund, og ligeledes paa Fjordbakkerne paa Thyholm. Af Mangel paa andet Brændved bliver den jævnlig afhugget til Brændsel. Her voxer denne Torn paa nogle Steder i Rødleer og lerig Muldjord. Endskjønt jeg har Grund til at troe, at den voxer i Sandklitterne, saa har jeg dog ikke fundet den der. Nyttig ville dens Forplantelse være i Klitterne, enten ved Frøe eller Rodskud. Naar den ikke er for gammel, lader den sig godt omplante. Pors voxer her i overmaade stor Mængde i Kjærene og paa Hederne. Man seer store Strækninger Hede saaledes begroede med Pors, Graariis og Lyng, saa at det er uvist, hvilken af disse der har Overhaand. Nogle har brugt Raklerne, som her kaldes Knop, til Øll isteden for Humle; for resten tiener Riset til Brændsel. Virkelig Mælkløbe er meget almindelig. Af de flere Arter af Veibred bruges den fligbladede og lancetbladede til Fæhøveder, som have Durkløb. Den indgives da med Rod og Top i sød Melk.

En af de Planter, som meest pryde Sandklitterne, er Stedmoders Blomst, *Viola tricolor*, den voxer overflødig i det bare Sand. Hunde-Fiolen findes overalt; men vellugtende Fiol kun i enkelte Hauger. Vilde Gulerødder, *Caucalis carota*, voxe her i saadan Mængde, at mange Agre deraf om Sommeren ere hvide. Almindelig Snerle, her Rempurt, er et ødelæggende Ukrud i Rugen, da den sammensnoer, nedbøjer og qvæler Straaene. *Angelica* voxer i nogle Hauger. Hyld, Æsk, Piil, Ælm, Birk, Qvalkvæd eller Ulvekruet, ere alene indskrænkede til Haugerne. Af alle Træer har Hylden Fortrinnet til at udholde de skarpe Vinde. Dette Træ kunde her fornemmeligen opelskes, for at skaffe Læe for andre Træer og Vexter. Blant de Planter som meest forekommer, ere almindelig Faarelæger, Rød Arve, nøgleblomstret Klokke, fleraarig Forgjetmigej, Læge-Koedriver, kløverbladet Bukkeblad, mørk Kongelys og almindelig Bulmeurt.

Kalmusflæg voxer overalt ved Søer og Damme; man bruger det meget til Kornbaand; især da man troer, at Rotter og Muus dermed skal fordrives, hvilket Øjemed dog ikke opnaaes. Trehage, *Triglochin palustre*, er i Sandet nær ved Havet og i Engene. Med Bladene af tvetydig Skreppe, farver man Uldent guult, dens Frøe bruges ogsaa til Hornqvæg, som have Bugløb, ligesom Vejbred.

Europæisk Skovstjerne, voxer almindeligen paa Hederne, Heste-Kastanier haves i nogle Hauger. - Slyngende Pileurt kaldes ogsaa Rempurt, og er skadelig iblandt Kornet.

Iblant den almindelige Lyng voxer mange Steder skjøntkronet Lyng, *Erica tetralix*, i Mængde. Tranebær findes hyppigen i Klitterne og i de med Sand opfyldte Moser. De spises nedsyltede som Tyttebær, eller Saften bruges isteden for Citronsaft. Enkelte Steder f. Ex. Ved Tybjerg findes Blaaberriis, *Vaccinium myrtillus*. Mere hyppig voxer almindelig Bølle, *V. uliginosum*, i opfyldte Moser iblant Klitterne. Begge Slags kaldes Blaabær; den afpressede Saft bruges til Mad ligesom Ribssaft enten tynd eller indkogt i Sukker. Ogsaa tørres Bærrene og bruges til Supper. Paa enkelte Steder i

⁶ Om denne og de øvrige til Flyvesandets Dæmpning henhørende Vexter, see Prof. Viborgs Efterretninger om Sandvexterne, Khn. 1788.

Hederne har jeg fundet nogle faae Asp, *Populus tremula*; men den idelig afhugges tillige med Lyngen og Porsen til Brændsel, saa findes den kun i forknyt Tilstand, neppe over 1 Qvarter høh.

Spergel, *Spergula arvensis*, voxer mangfoldigen iblant Kornet. Endskiøndt Spergelen dyrkes strax sønden for Odsund, og endskiøndt den fordelagtigen kunde dyrkes her paa de mange sandige og vaade Jorder, saa er dens Dyrkning dog endnu ubekiendt i Thye. Sandvaaner, *Arenaria peploides*, voxer i Sandet ved Havet. Kornet Steenbræk og Pragtstjerne ere almindelige. Klinte er Rugen fuld af.

Jordbær findes paa Bakkerne ud til Fjorden under Silstrup og Aaes. Paa disse Bakker som mest bære Mindesmærker af fordums Skov, har jeg fundet nogle smaa Skovabel af forknyt Vext saa og nogle faa Hvidtorn, *Cratægus oxyacantha*. Paa samme Sted voxer og hyventorn og Slaaen-Kræge. For 30 Aar siden skal de sidste have været saa store, at Skader byggede Reder deri; men nu ere de kun smaa, da Brændemangel gjør, at jævnlig afhugges. Nogle Slaaen findes og ved Irup. Sand-Rosentornen, *Rosa spinosissima*, voxer foruden paa bemeldte Bakker ogsaa paa mange andre Steder f. Ex. Paa en Høj ved Nørhaa Bye, paa Sandbakkerne tet ved Havet ved Klitmøller og i Mængde blandt Lyngen ved Vorup Søe i Hundborg Sogn. Til Hegn har man ingen anvendt af de her voxende Torne, Nylig har jeg gjort Forsøg med at plante paa et Dige omkring en Pile-Plantage af de Torne som Landet tilbyder, nemlig Sandtidse, Slaaen og Rosentorne iblandt hverandre. Dersom disse Torne kunde paa et Dige udholde de skarpe Vinde og give et tet Hegn, ville Anvendelsen deraf meget fortjene at anbefales. Brambær kalder man her Tolbær, fordi de sædvanlig voxer paa Tollene eller Skjelfurene imellem Agrene. Disse findes ogsaa paa Fjordbakkerne. Mjødurt, *Spirea filipendula*; Kjær-Kragefod, fjerbladet Potentil; Feber-Nellikrod, og Eng-Nellikrod voxer her i Mængde.

Den krybende Ranunkel er i den Mængde, at mange Agre deraf ere gule. *Ranunculus ficaria*, *R. acris* og *Trollius europæus* ere ikke sjeldne. *Chelidonium majus* findes i nogle Hauger.

Læge Øjentrøst og rød Øjentrøst voxer hyppigen baade paa Agrene og i Klitterne. Skjaller, som her kaldes Straad, er eet af de værste Ukrud i Rugen. Trolldurt, *Pedicularis palustris*, voxer ikke alene i Engene; men ogsaa paa Lynghederne, hvor den vel er meget lavere; men dog synes at være samme Art. Vandmynte, Agermynte og Hørbladet Torskemund høre til de almindeligste.

Ager hyrdetaske, *Thalasphe arvensis*, kaldes her Markløg, til hvilket Navn man næppe skulle gjette Oprindelsen uden at vide, at dens Frøe, der har en bitter og løgagtig Smag, bliver her brugt som Krydderi i Kjødølser, til hvilket Brug Bønderne indsamle dens modne Frøe iblandt Rugen og Boerbygget, hvor den mest voxer. Af egentlige Løg eller Slægten *Allium*, er mig ingen bekiendte her. Heller ikke spores hos Kreaturerne, som Virkning heraf, den paa andre Steder saa almindelige Blodstald. Agerkaal, *Brassica campestris*, og Ager Sennep, *Sinapis arvensis*, som begge har kaldes Sletkaal, er Kornet overmaade fuld af. For at disse ikke ganske skal qvæle Vaarsæden, overharver man sædvanligen Agrene, naar Kornet er opkommet. Mange Tønder Frøe deraf sendes til Olie-Møllen i Aalborg. Meget deraf anvendes ogsaa til Føde til Fjederkreature, som æde det gjerne, naar hedt Vand er gydet derpaa. Vild Reddike, *Raphanus raphanistrum*, her kaldet Kojer, er ogsaa et skadeligt Ukrud i Kornet. Den skal fremkomme, naar man ved for dyb Pløjning bringer den ufrugtbare Jord op.

Farve-Visse, hvoraf man gjør Brug til at farve Linnen guult, voxer mange Steder tillige med *Genista anglica*, iblant Lyngen. Almindelig Gyvel eller Gejl, findes ved Irup. Blodrød Storkeæb, *Geranium fangvineum*, voxer paa Fiordbakkerne under Aaes; men *Geranium cicutarium* er almindelig paa Agrene.

Baade den røde og hvide Klever, hvilke her kaldes Smerer, frembringer Naturen i temmelig Mængde; ogsaa er især den hvide Klevers Dyrkning nu i god Gang. Humle-Klever, *Trifolium agrarium*, og Humleagtig Lucerne, *Medicago lupulina*, som begge benævnes i Flæng gule Smerer, voxer paa nogle Steder i Mængde. Den seglformige Lucerne har jeg endnu ikke seet her, dog er den funden paa Morsøe. Da Naturen frembringer den humleagtige Lucerne baade paa skarpe og lerge Jorder, ville det paa mange Steder, hvor andre Kleverarter vanskeligen lykkes, være fordeelagtigt, om man indsamlede Frøet og dyrkede denne Foderurt, der begierligen ædes af Kreaturerne. Allevegne, endog paa Hederne, voxer guul Kjellingetand i Mængde. Melkurt, *Polygala vulgaris*, findes paa

Hederne, snart med røde snart med blaa Blomster. Musevikker, Vicca cracca, her Klaner, er et qvælende Ukrud i Kornet. Hestevikker, V. fative, voxer ogsaa vild her i Mængde; i lige Maade Laaden Lindse, Ervum hirsutum, der ogsaa kaldes Klaner. Læge-Jordrøg, Kragetorn, guul Rundbælle og prikbladet Perikon findes hyppigen.

Blaa Knopurt er sjelden; men desto hyppigere ere: almindelig Knopurt, Ager Svinemelk og Tidsel, hvilken sidste man afskiærer i Kornet, førend dette modnes. Dernæst: Almindelig Røllike, Gaaseurt og Hestehov. Alants Rid voxer i nogle Hauger. Rejnfan meest paa Thyholm. Brandenborger er Thyland fri for.

En Art smaa Bregner eller Steenbregner voxer paa Kirkedigerne og nogle Steder i Klitterne. - Den lille Brændenelle, Urtica urens, bruges af Almuen som et Middel imod Steensmerte; til hvilket Brug den hakkes med Rod og Top, tages en halv Time i Vand og drikkes nogle Gange om Dagen. Frøet af den store Nelde stødes, blandes med Honning og indtages ogsaa for Steen.

10. Brændsel.

Skove mangler Thye ganske og aldeles, og i Nærheden findes ikke heller nogen, hvorfra det kan forsynes med Brændeved. Den nærmeste Skov er ved Qvistrup i Riber Stift, et Par Mile paa hin Side Odsund, foruden en Smule Kratskov ved Høyeriis paa Morsøe. Den som altsaa vil have Bøgebrænde, maae forskaffe sig det fra Aalborg, hvoraf en Favn her paa Stedet bliver omtrent lige saa dyr som i Kiøbenhavn. Det er derfor meget faa Familier, der bruge Favnebrænde. Lidet Egebrænde af Skibsvrag kan vel undertiden faaes til Kjøbs; men ogsaa dette bliver dyrt, da det mest forbruges til Gavntømmer. Tørv er altsaa næsten vort eneste Brændsel. Deraf havs adskillige Slags, nemlig: Skodtørv, Æltetørv, Grøntørv og Fladtørv. En Lykke er det for Thye, at Naturen temmelig har forsynet det med Tørvemoser, som ved klog og sparsommelig Behandling en Tid lang kan være nogenlunde tilstrækkelig til Lanndets Fornødenhed. Store Moser gives ikke, men de ere nogenledes fordeelte over Landet. Den største Tørvemose i Hillerslev Herred strækker sig fra Tved forbi Kaastrup ned til Hundstrup. Derimod ere nogle Sogne i samme Herred, som slet ingen Tørvemose eje. Dette Savn føler især Skinnerup Sogn. Nogle andre Sogne, som have Lynghede erstatte nogenlunde dette Savn ved Lyng og Fladtørv. I Hundborg Herred mangle Thisted, Vang, Tvorup og Thorsted Sogne Tørvemose. Hundborg og Sjørring Sogne forsyne for det meste Thisted med Tørv. I Hassing Herred har de fleste Sogne Tørvemose. Snedsted Sognsælger en Deel Tørv til Thisted. Refs Herred har derimod mindre Forraad paa Tørv. Vestervig og Giettrup ere her de Sogne, som have meest Tørvemose. - Foruden de almindelige Tørv som skiæres med Spaden og kaldes Skodtørv, har man paa nogle Steder ogsaa Æltetørv, hvortil man ælter Tørvejorden paa de Steder, hvor den er saa smuldret, at den ej kan graves. Disse Æltetørv ere de bedste man har her i Landet, da de ere fastere og drøjere end andre. Ikkuns dette Onde er forbundet dermed, at man gaaer Bunden for nær ved at opøse al Tørvejorden, saa at neppe noget Haab om Tørv paa de Steder efterlades for Fremtiden. Grøntørv kalder man dem, der graves i nogle Kiær, hvor Tørvejorden ikke er dybere, end at kun den øverste Grønsvær kand afskiæres til Brændsel. Fladtørv eller Lyngtørv eller Hedetørv kaldes de flade og tynde Tørv, som afskrælles i Hederne af den øverste Jordskorpe med Lyngen paa, hvoraf man gjør god Brug, i det man stiller dem omkring Ilsen paa Arnestedet, da de derved baade selv varme og tillige holde Heden af de øvrige Tørv samlet ligesom i et Komfur. - I de sidste haarde Vintre har et Bondelæs Skodtørv paa omtrent 24 Snese, kostet 9-12 Mark i Thisted og et Læs Fladtørv 4-5 Mrk. Dog kiøbes et Læs Skodtørv om Sommeren i Thisted undertiden for 4-6 Mrk., et Læs Fladtørv for 3 Mrk. og et Læs Lyng, som mest bruges til at Hede Bagerovne med, for 10-12 Mrk. Bønderne i de Sogne, som ingen Tørv have, kiøbe gjerne hos andre paa den Maade, at de selv grave og bjerge dem, og betale da paa nogle Steder 3 Rdlr. for den Tørv, som kan graves med én Spade om Dagen; men paa nogle Steder betales kun 4-6 Mrk. for en Spades Grøvt om Dagen, f. Ex. i Snedsted Sogn. Man seer ellers her, hvilken god Læremester til Sparsommelighed Mangelen er; thi

saa uforsvarligen man paa sine Steder ødsler med Tørv, saa lidet hjælper man sig med paa andre Steder. Den største Gaard i Skinnerup f. Ex. forbruger kun 6 Læs Skodtørv og 5 Læs Fladtørv om Aaret, for resten maa Ærtehalmen og gammelt Straa erstatte det manglende til Bagning, Brygning og Kakkelovnsvarme. Ærtehalm er hertil temmelig drøjt, naar man kun stikker lidet til Ilden af Gangen og det sammenrullet i smaa Vrillinger, hverken for løst eller fast. Paa nogle Steder f. Ex. i Vang Sogn, brændes tørre Kokasser, eller der skiæres Tørv af det sammentrampede Faaremøg, som maae tjene til Brændsel. Nogle som boe nær ved Klitterne, indsamle Klittetag tilligemed dets tørre Rødder eller Slie, som de brænde. Paa nogle Steder imellem Sandklitterne, findes enkelte Platter af fordums Tørvemoser, som vel ere tildækkede med Sand; mne hvor man dog ved at grave igjennem et Lag Sand, kan bjerge nogle Tørv.

Paa Martørv eller Hav-Skodtørv, kan her ingen Regning giøres. Ved Hvidberg, Lodberg og Agger Strand kan vel bjerges nogle faa deraf, naar høit Vand har bortskyllet Sandet og blottet Tørvene under Sandbrinken; men det bliver altid ubetydeligt, og er desuden utilladeligt at bierge dem. Man har paa bemeldte Steder eftersøgt Martørv længere ude i Havstranden, og opdaget 3 Lag deraf under hverandre. Under ethvert Lag fandtes et Lag Sand. Det andet Lag var af bedre Natur end det første og det tredje bedre end det andet. Dybere kunde man ikke komme, da Havet bortjager Arbejderne og fylder Hullerne med Sand. Om her altsaa end fandtes større Mængde, end det synes, saa ville de dog ikke kunde bierges.

Det sees da heraf, at Thye allerede paa sine Steder begynder at lide Mangel paa Brændsel. Hvilket føles især af de mange Huusmænd, der skal kjøbe og en lang Vej hente deres Brændsel, saavel som af dem, der til stor Skade for deres Avling maae brænde Halmen, og af de Fattige i Thisted, der i nogle haarde Vintre har maattet betale 6 til 8 Sk. for en Snees Tørv. Højst vigtigt er det derfor, om man ved en god Behandling med Tørvemoserne ville sørge for deres Tilvext igien og forekomme alt for stor Mangel for Fremtiden. Dette iagttages vel enkelte Steder, hvor man afleder Vandet ved Grøfter, udjævner Bænkene og igien belægger Grunden med Grønsværen, men forsømmes de fleste Steder. Som oftest lader man det være nok af udøse Vandet af det Hul, der graves udi. Dertil bruge nogle en Maskine af saadan Indretning: En Huulskovl, som rigeligen kan rumme en Spand Vand, sidder paa et 2½ Alen lanf Skaft, i dette Skaft tet ved Skovlen er en Ring, hvorved den i et Reeb ophænges i et Stillads som en Galge. En Karl som stiller sig for Enden af Skaftet, kan ved at skyde Skovlen frem og tilbage, i en Hast og med liden Møje udøse en stor Mængde Vand. Hvor Vandet ikke lader sig udgrave, er dette et meget nyttigt Redskab.

Det er ovenfor omtalt, at Thye nu ingen Skov eller Krat har, og at ingen Levninger deraf ere tilbage undtagen nogle Torne paa Fjordbakkerne i Thisted og Skioldborg Sogne. Men at her tilforn har været Skov, er udenfor al Tvivl. I Kiæret ved Skinnerup fandtes, i en Dybde af 2 Alen, Raden af en Hjort, hvoraf den ene Takke med 4 Grene blev opgravet heel. I Moserne ved Sjørring, Vestervig og flere Steder ere og Hjortetakker fundne. Hesselnødder, Trærødder og Grene findes ofte i Moserne. Nogle Steders Navne, f. Ex. Skovsted, vidne ogsaa derom. I adskillige gamle Dokumenter findes det ihenseende til Tiden endnu nøjere bestemt. 1453 pantsættes til Mariager Kloster en Gaard i Uggeløf i Odbye Sogn paa Thyholm med al Gaardens Tilliggende, som er "Ager og Eng, Skov og Mark" see danske Magazin 63 Heft., Side 77. I Udkomst Breve af 1526 paa Jordegods i Hillerslev Herred nævnes iblant Landgielden: "Skovsvin, naar Olden er." 1530 forbinder Kong Friderik den første, Provst Sven Mogensen ved Forleningen af Vestervig Kloster: "ikke at forhugge Skovene til Upligt." 1553 fik Niels Skeel Bisgaarden tet ved Thisted i Pant og Forlening paa Vilkaar: "at frede Jagten og ikke at forhugge Skoven." 1559 forpligtes Knud Gyldenstjerne: "ej at forhugge Skovene til Upligt ved Ørum Gods."⁷) Man vil vide, at der tilforn skal have været forvaret gamle Dokumenter paa Vestervig Kloster, hvorefter det skal have været Lehnsmanden paa Ørum befalet at hugge Træer i Skoven til Slottets Istandsættelse; i lige Maade en anden Ordre om at frede Aulum Skove i Agger Sogn. Men disse Papirer

⁷ Knud Gyldenstjernes Forlenings Brev findes i Danske Magazin 70 Heft. Side 319.

ere formodentligen opbrændte i Ildebranden, som 1703 lagde Vestervig i Aske. Imidlertid findes endnu Norden for Nør-Aulum Bye paa Havbakken, ligesom Sandet blæser bort, Trærødder af temmelig Størrelse. Men formodentlig er nu Hav og fiskes Torsk paa en stor Strækning af det, som tilforn har været Skov.

At Thyland altsaa for omtrent 250 Aar siden har havt Skov, kan neppe kaldes i Tvivl; men til hvad Tid den ganske har ophørt, er uvist. I Mands Minde har ingen Skov været; thi de ældste Folk have ikke seet Skov, dog fortæller Folkesagnet, at den sidste Rest skal have været ved Vestervig. At her nu slet ingen Levninger ere tilbage, kan ikke den undre over, som har været Vidne til Skoves Ødelæggelse andre Steder i Jylland. En tet mørk Skov tillader ingen Opvæxt af unge Trær; naar man altsaa fra Vesten begynder at borthugge de smaae og forknyttede Trær, som tjene de øvrige til Formuur, da omkaster og ødelægger Vestenvind den største Skov i en utrolig Hast og Mangelen bevæger da snart Beboerne til at borthugge den sidste Busk. Vore Forfædres Ubesindighed, i det de ubekymrede om Efterkommerne, have alene sørget for sig selv, har saaledes de sørgeligste Følger for os, og vil, naar Tørvemoserne om føje Tid ere ødelagte, og Hederne efterhaanden gjorde til Agerland, saaledes som de kan og bør, endnu mere svie til vore Efterkommere. En paa trængende Nødvendighed er det derfor, at tænke paa Midler til at forekomme en alt for overhaandtagende Brændemangel, og dertil vil Skoves Anlæg være aldeles fornøden. Vist nok vil det ingen let Sag være, at frembringe Skove her, hvor aldeles ingen er, og hvor desuden Klimatet temmelig ugunstig sætter sig derimod. Men naar Regjeringen eller et patriotisk Selskab alvorligen ville opmuntre og understøtte dette vigtige Foretagende, ville det ikke være umuligt. Store Skove ville ikke være at tænke paa og smaa Anlæg paa adskillige Steder ville og være mere hensigtsmæssige. Her findes paa mange Steder Dale og Skraaninger af Bakker, som nu ere til liden Nytte, hvor Trærne under tilstrækkelig Læe for nordvestlige Vinde ufeilbarligen kunde fremvoxe. Endog imellem Sandklitterne gives Dale og jævne Pletter af tilstoppede Moser, hvor Ell, Piil og andre Løvtrær ret vel kunde lykkes. Den største Vanskelighed ville rejse sig af Mangel paa Gjerdsel til at hegne med omkring et saadant Anlæg. Men dertil ville dog smaa Pile-Plantager, som først allevegne bleve anlagte, give et Hielpemiddel. Ved saaledes at gaae frem fra det mindre til det større, fra Piil til Asp, Birk, Ell og andre Løvtrær, ville sikkerligen smaa Riisskove efter føje Tids Forløb kunde tilvejebringes, der kunde afgive Materie til Riisgjerder for videre Anlæg. Man torde da haabe, i Tiden at see Skove voxe paa de mange Hedepletter, der med temmelig god Jord ligge til saare liden Nytte, og dog ikke kan tages under Ploven, fordi den Smule Lyng, de afgive, ikke kan undværes til Brændsel. Ja, hvad der for mange vil synes urimeligt, der skulle da og med Nytte kunde anlægges Fyrreskove paa adskillige af de tilgroede Sandklitter. Naar man fra Vesten af begyndte med at anlægge en Formuur af Hyld, Birk, Asp, Piil o.a. da er der ingen Tvivl om, at toaarige Fyrreplanter, som efter rigtige Forholdsregler bleve plantede, ogsaa her ville lykkes. Men Forstvæsenet er overalt i Danmark, endog i Skovegne, og saameget mere i Thye, en alt for ubekjendt Ting til, at et saadant Foretagende, saa vigtigt det endog er, kan haabes iværksat, undtagen kyndige, virksomme og formuende Personer alvorligen ville tage sig deraf, og derved gjøre sig udødeligen fortiente af Fædrelandet. - Af Ask, Eeg, Birk o.s.v. ret vel kan voxe her paa rigtigheden valgte Steder, og opnaae, om ikke den største Højde, saa dog en temmelig Størrelse, derom overtydes man i adskillige Hauger. Bøgetræet ville jeg ikkun foreslaae under den bedste Lye for Nordvest Vind, fordi dette Træ, der saa tidligen grønnes, lider for meget af de skarpe Foraars Vinde. De Trær, som sildigere slaae ud, have i den Henseende et stort Fortrin.

11. Haugevæsen.

Med Haugevæsenet seer det kun maadeligt ud i Thye. I ingen Henseende staaer den thylandske Bonde saameget tilbage, som deri. Endskiøndt jeg ikke holder det for nyttigt for Bonden, især for Gaardmanden, at han anvender megen Tid i sin Hauge i den Hensigt, for at sælge deraf, undtagen det kunde være Træfrugter og Humle, da man ogsaa kan nævne de Egne, hvor Bønderne ere fattige ved

deres Hagedyrkning, saasom de derover forsømme Tiden fra deres Markarbejde, og ved den idelige Kiøren til Kiøbstederne med Haugeurter henfalde til Sviir; Saa var det dog saare ønskeligt, at enhver Bondefamilie havde en saadan Hauge, hvoraf den kunde forsyne sig selv til eget Brug, og at enhver Bondekone, hvis Forretning dette egentlig bør være, forstod at dyrke en saadan Hauge. Men dette savnes alt for meget i Thye. Bonden har derfor Ret, i det han kalder sin Indelukke, ikke Hauge men Kaalgaard; thi Grønkaal er den vigtigste, og hos de fleste den eneste Haugeurt, som dyrkes. Lægges nu hertil noget Sennep. Peberrod, og undertiden nogle Hvidkaal og Kartoffler, saa har man alt, hvad der i Almindelighed findes i en Bondehauge. Sædvanligen har Bonden tvende Indelukker eller Hauger ved sit Huus, indhegnede med Jorddiger eller Grønsvær, den ene bag ved Huset, hvor han undertiden sætter sine Kornstakke, og den anden i Gaarden, hvor Bistaderne som oftest staae. Istedet for Frugtræer seer man ikkun nogle Hylde træer, Piletræer og undertiden Ribs og Stikkelsbærtorne. Men ogsaa bør tages i Betragtning de større Vanskeligheder her end andre Steder, der ere forbundne med Hagedyrkning. I de Egne, som grendse til Klitterne, hvor Jorden er meget sandig, blæser ofte alt saade Frø sammen tilligemed Sandet i en Hob, og Kaalene rokkes løse af Vinden. Til Hegn om Haugerne haves ingen Gjerdsel, saa at man alene maa indhegne dem med Jorddiger, hvortil man ofte en lang Vej maa hente Digetørvene fra Hederne. Haugevexterne udfordre desuden i dette vindaabne Land mere end almindelig Omhyggelighed, ifald de skal kunne trives. Man seer ikke sjældent, at endog den bedste Hagedyrkning bliver i dette skarpe Klima et saare utaknemmeligt Arbejde. - Nogle faa Gartnere, eller saa kaldte Podemestre, findes her dog i Landet, som for en temmelig dyr Betaling sælge en Deel af de nødvendigste Haugevæxter. - Saa ufordeelagtig Beskrivelse man paa denne Maade er nød til at give over Haugevæsenet hos Bonden, saa er det dog en Behagelighed, at kunde melde om en bedre Hagedyrkning, saavel nogle Steder i Thisted som og ved adskillige Herregaarde og Præstegaarde paa Landet. Irup, Vestervig, Ullerupgaard - Hillerslev, Nors og Skjoldborg Præstegaarde o.f. have meget gode baade Frugthauger og Kjøkkenhauger. Man finder her baade Æble-, Pære- og Kirsebærtræer, foruden enkelte Viinranker, Morbær-, Hvalnød- og Pistacietræer, samt Tax og Korstorn. Man seer ogsaa, at alle Slags Kaal, Rodfrugter, Asparges o.s.v. ret vel kan voxer i saadanne Hauger. Men paa alle disse Steder findes og Hagediger opsatte af Jordtørv paa 2½ Alens Højde, og der indenfor Rader af Hylde og Piil, hvilket er aldeles fornødent for at forskaffe Vexterne Læe for de skarpe Vinde. Ville man ogsaa paa flere Steder anvende samme Flid og Omhyggelighed, og udvælge Pladser, som havde Læe af Bakkerne for nordvestlige Vinde, da skulle man ikke behøve at tilføre Kartoffler og Hvidkaal fra andre Steder, eller at hente saa mange Læs Æbler og Pærer fra Egnene ved Frederits og Aarhus, hvilket nu skeer. Ved Vejledning og Opmuntring tør man vel ogsaa haabe Forbedring i dette Fag. - Til Hauge træer i Thye henregnes ogsaa Træarter, som paa andre Steder høre til Skovtræer. Saaledes seer man i nogle Hauger som en Sieldenhed enkelte Ege- og Bøgetræer, ligesaa nogle Elm og Hestekastanier. Hyppigere findes adskillige Arter Piil, Hylde, Ask, Røn, Lind, Birk, Asp, Berberisse, Ulvekruet eller Qvalkved, og Fjeld-Ribs, Ribes alpinum, hvilke man her kalder Korinten Træer. Hvid Havtorn findes i Vestervig og Irup Hauger og det som temmelig høje Træer. Hvorfra man altsaa havde Lejlighed til ved Frøe at optrække Planter af denne til Hegn saa fortrinlige Torn. Thi Planter, som var opelskede i Landet selv, ville sikkerligen bedre lykkes, end de der hentes fra mildere Egne. Haugen ved Irup Hovedgaard er den, som udmærker sig med de fleste og største, saavel Frugt- som Skovtræer.

12. Agerdyrkning.

Som Agerdyrker er det, at den thylandske Bonde har sit udmærkede Fortrin. Med roesværdig Flid og Nøiagtighed forretter han sit Markarbejde - og uden at have Lejlighed til at benytte sig af andre Landes Erfaringer, har han ved egen Eftertanke og egne Forsøg bragt det til en vis Grad af Fuldkommenhed. Jordbunden er af saa forskjellig Natur, og paa mange Steder saa lidet frugtbar og besværlig at dyrke, at Agerdyrkerens fulde Opmærksomhed og Flid udfordres til at frembringe Jordens Frugt.

Af de Kornarter, som dyrkes i Thye er Bygget i Almindelighed den vigtigste Sæd. Paa enkelte Steder nær, er Jorden her bedre skikket til Byg, end til Rug; derfor beroer og Landmandens meste Haab paa Bygavlen. Dette er for mange den eneste Kornart, hvoraf noget kan sælges, og Udførselen heraf er ikke heller ubetydelig. Maaskee Bygget i Sjælland kan findes større og mere kiernefuldt end i Thye; men i Jylland findes der neppe noget Sted bedre, end her. Ved adskillige Prøver med godt og fremmeste Byg, avlet paa Thisted Mark og i Nærheden deraf, befindes Vægten af 1 Tønde sædvanligen at være imellem 11 og 12 Lspd. Den forskjellige Jordbund, hvorpaa Bygget voxer, gjør en ikke ubetydelig Forskjel i dets Godhed. Saaledes er det, som voxer paa Kalkgrund eller paa Rødleer, langt mere tyndskallet og mere kiernefuldt, end det, som voxer paa skarp eller sandig Grund. Af en Tønde Byg, avlet paa Hillerslev eller Kielstrup Mark, kan have 6-7 Skpr. Meel til at sætte i Brød, naar Saaerne ere fraskilte. I de sandige Jorder, endog i Muldjord, er Bygget derimod mindre tyndskallet, og i Hanherred østen for Thye, kan have 4 Skpr. Meel af 1 Tde. Byg. Thylands Byg ansættes derfor altid i Kapitelstaxten 8 til 16 Sk. højere hver Tønde, end Hanherreds og Vendsyssels Byg. Det meste Byg, som udføres herfra, gaaer til Norge, eller det anvendes i Aalborg til Malt o.s.v. Aarsagen, hvorfor Thylands Byg er i mindre Anseelse, end det kunde være, er, fordi saa meget af det bedste deraf forbruges af Bonden selv til Brød i de Egne, hvor kun avles lidet Rug, og at Bonden i Almindelighed tager det bedste til Gryn, Malt o.s.v. og overlader det ringere til Kiøbmanden. - Endnu maa herved anføres en Art toradet Byg, som kaldes Balle, hvoraf saaes noget i Hillerslev og Kaastrup Sogne. Det giver næsten lige saa mange Fold og er mere tyndskallet end almindelig Byg; men Foderet deraf er ikke fuldkommen saa godt.

Næst efter Bygget er Havren den vigtigste Sæd. Heraf saaes især to Slags: hvid Havre og sort Havre. Den hvide Havre, som voxer her, er udmærket god og stor, og deraf udføres en betydelig Deel til Norge og England. Bliver Thylands Byg anseet for ringere, da er dets Havre saameget bedre, og betales altid dyrere i Norge, end Havre fra andre Egne. Den sorte Havre gaaer ikke i Handelen; men forbruges af Landmanden selv til Foder for hans egne Kreature, hvortil baade Straaet og Kornet er fortrinligt godt. Det har den Fordeel, at det voxer paa den ringeste Jordbund, det sætter ikke Vand i Benene paa Hestene, det giver et finere og for Kreaturerne behageligere Straa, der og er bekvemmere til at snoe Simer af. Faarene, som undertiden behøve noget Korn i Foraaret, tabe ikke saa let Ulden efter sort, som efter hvid Havre; Gjæssene fedes ret vel dermed; og til Malt, hvortil den fattige Huusand undertiden maae bruge Havre, er det sorte meget tienligt. Denne Havreart fortiente derfor at være udbredt overalt, ogsaa udenfor Thye. Naar noget sælges deraf, regnes 12 Skiepper til en Tønde, som da er i lige Priis med en Tønde Byg. - Den brogede Havre, som dyrkes meget i Egnene sønden for Thye, er ogsaa i Refs og endeel af Hassing Herred bleven næsten ligesaa almindelig som den sorte Havre i den øvrige Deel af Landet. Den har større Kjerne, voxer og paa den skarpeste Grund; men har et grovere Straa. - Nogle dyrke lidet guul eller spansk Havre, som bærer flere Fold, end den hvide Havre, og har et tykkere Straa, som er tienligt til Tag; men den udmagrer Jorden. Det smaa sorte Havre foretrækker man derfor med Grund fremfor de øvrige Arter til Foderhavre.

Af Rug avles i nogle Egne saa meget, at man ikke alene kan forsyne sin egen Huusholdning, men ogsaa sælge til andre. Derimod er Rugavlen paa de fleste Steder saa ringe, at mangan en Bonde, endog ved at tilsætte Bygmeel i Brødet, maae nødes til at kiøbe Rug. Overhovedet er det saa langt fra, at Thyland kan udføre Rug, at det mange Aar neppe kan forsyne sig selv dermed, og ofte behøver Tilførsel. Naar det derfor har været Thyland paabudet at yde Rug i Skat, har det været overmaade trykkende. De Egne, som frembringe det meste og bedste Rug, ere: Hundstrup, Østerild og Ræhr Sogne, Aggerholm Bye, Vang Sogn, og fremdeles de til Sandklitterne grendsende Egne ned til Hvidberg og Lodberg Sogne. I de længere fra Havet liggende Egne er Rugavlen liden og Rugen ureen, saa at man der for det meste kan antage, at Rugsæden kun udgiør en tiende eller en tolvte Part af Sædekornet, og i Hillerslev, Kaastrup og Skyum Sogne endnu langt mindre. Hvor Jorden er siid og kold, saaes mere Vaarrug end Vinterrug. Men hvor Vinterrugen kan groe, foretrækker man gjerne denne, da den giver mere i Skieppen og er renere end den første. Og vist nok er det, at naar et Læs

Vinterrug giver 3 Tdr., giver et Læs Vaarrug kun 2 Tdr.; men derimod kan vel avles flere Læs Vaarrug end Vinterrug efter lige Udsæd. Paa mange Steder i de to sydligste Herreder, hvor Jorden falder lerig og vaad, er man nødt til at indskrænke sig til Vaarrugen alene. Det værste ved Vaarrugen er, at den gjerne er fuld af Slyngende Pileurt, som omsnoer og qvæler Straaene, at den gjør Jorden mere senet og græsset, og at den udmagrer Jorden, saa at den følgende Sæd lettelligen skolles af Solen. I de senere Aar har man nu lært, at Vinterrug ret vel kan lykkes i en enten med Hvidleer eller Rødleer blandet Muldjord f. Ex. paa Thisted og Skjoldborg Marke, hvor man tilforn holdt den Sæd upassende. Men naar en enkelt den Gang saaede Vinterrug paa Thisted Mark, da var det til sidste Kiærv, undertiden den 8 eller 10de efter Giødning, for at kunde udlægge Ageren mere græsbundet. Ved nu at saae Rugen nærmere ved Giødningen, erholdes langt bedre Frugter. I Hundborg, Skyum og paa flere Steder hvor Rugen ofte slaer fejl, faae nogle Blanding, d.e. Vaarrug og Havre iblandt hverandre, af den Aarsag, at naar den ene slaer fejl, skal det andet voxer. Naar saadant Blandingskorn er vel tørret, kan Saaene efter Malningen vel sælles saaledes fra, at Melet kan blive tienligt til Brød; men saadan Sæd har dog nok sin Oprindelse enten af urigtig Dyrkning, eller af Armod. Nogle saae ogsaa Byg og Havre sammen, som kan anvendes til Malt.

Gule Ærter vare blevne en meget vigtig Sæd i Thye, indtil mislig Avl i Aaret 1799 nær havde tilintetgiort dem. Dog var det kun i den nordlige Deel af Landet, at man avlede i den Mængde, at Udførsel kunde skee. Naar Ærtesæden i Hillerslev Herred udgjorde sjette Parten af Sæden, saa saaede man sønden for Skjoldborg i de lerige og side Egne sielden over én Tde, og ofte ikkun 1-2 Skpr., til den største Bondegaard, og mange Steder slet ingen. I de sidste Aar er dog Ærtesæden igien kommet i god Drift paa de sædvanlige Steder. Om endog Ærteavlen undertiden i en vanskelig Høst kan mislykkes, saa er den dog meget vigtig, ikke alene for sin Frugts Skyld, men og formedelst den Nytte, Jorden har deraf for de følgende Halme. Dersom Ærterne i Brøjdorden har lykkedes godt og skiult Jorden, bliver den følgende Bygkiærv ofte bedre end Gjødningbyg. Paa Udmarkerne, som aldrig faae anden Gjødning end Mergel, gjør Ærterne især god Gavn, da denne Sæd næsten er saa god som en Gjødning for Jorden. Dog er det vist, at Ærter som voxer paa sadanne Udmarker eller haard Havreland, ere langt haardere at koge end de, som voxer paa veldyrket Indmarks Jord eller Alsædejord. At det forholder sig ligeledes med andre Kornarter, ville man og erfare især paa Gryn, dersom man lagde Mærke dertil. Bygget er i det mindste mere tyndskallet i Indmarksjorden end efter Mergel paa Udmarken. - Nyttigt ville det være, om Landet anskaffede sig en Art Ærter, som tidligere modnedes.

Disse ere de Kornarter, som meest dyrkes i Thye, og næsten kan man side, de eneste. Thi nogle faa have vel giort Forsøg med en smule Hvede, men have snart igien ophørt dermed. Aarsagen er vel, at Dyrkningsmaaden er ikke fuldkommen bekiendt, at Jorden paa mange Steder er for kold til Vintersæd, at Hveden paa nogle Steder synes at udmagre Jorden, og at man ikke finder Straaet saa tienligt til Foder. Dog seer man i Hundborg og nogle enkelte Steder Hvede at voxer ret vel. Men det lidet her saaes, er alene Vaarhvede.

Endnu mindre bekiendt er Boghvede. Ikkun en Smule deraf er saaet af et Par Mænd ved Vang og Vestervig. For resten veed Bonden i Almindelighed ikke, hvad Boghvede er. Det er og at formode, at denne Sæd ikke ville trives under dette skarpe Klima.

Kartofler seer man sielden i en Bondehaage, og endnu sieldnere findes nogle faa satte i Enden af en Ager. Deels have mange Bønder endnu ingen Smag paa Kartofler, deels ville det af Mangel paa Indhegning blive vanskeligt at dyrke dem paa Marken, da ingen Fredning enten for Sviin eller andre Kreaturer har Sted længere, end til Kornet er bjerget. Thi Mangel af Hegn berøver os en stor Deel af de Fordele, Udskiftningen ellers kunde forskaffe. Kartoffelavlen ville ellers være meget fordeelagtig i de Egne, hvor Jorden ikke er for lerig; og større Fordeel ville man have deraf i de sandige Egne, især om man hos hver Kartoffel tillige satte et par Ærter. Nu føres Kartofler fra Viborg til Thisted, hvor 1 Skpe. koster 24 til 48 Skl. I de sidste Par Aar er dog denne Avl blevet lidt mere udbredt iblandt Bønderne.

Hør og Hamp dyrkes egentligen ikke i Thye. Hampen i det mindste er ganske ubekiendt. Og det Hør, som saaes paa enkelte Steder, meest paa Thyholm, er af saare ringe Betydenhed. Det er saa meget

besynderligere, at man i Thye ikke lægge Flid derpaa, da baade Hør- og Hampavlen drives ret vel i Hanherred og paa det til Thye grænsende Hannæs. Nogle have dog til een og anden Tid gjort Forsøg med Hørsæden, men ere blevne kiede deraf, fordi de ikke have forstaaet at behandle det ret, og ikke have vidst at tørre det uden i Bagerovnen. Bonden troer i Almindelighed, at han med større Fordeel kan købe Hørren imod at sælge Kornet, hvis Dyrkning kræver mindre Tid. Gid dog Thyboeren, der saa overmaade dyrt maae købe sin Hør, snart maatte lære, hvorledes han kan forsyne sig selv med denne vigtige Artikel!

Klever, baade rød og hvid, som man her kalder Smerer, frembringer vel Naturen hyppig af sig selv, især den hvide. Men i de senere Aaringer har man lært at indsee Fordelen af dens Dyrkning. Den brave Hr. Høegh har i den Henseende gavnet Thyland meget, da han som Præst i Hillerslev først gjorde sin Egn bekjendt med Kleveravlen, der nu er i en tiltagende Udbredelse. I Hillerslev, Kaastrup, Skjoldborg, Stagstrup og flere Steder, kan en Bonde undertiden sælge Kleverfrøe for 20-30 Rigsdaler. Denne Avl er saa meget vigtigere i Thye, hvor Høravlen overhovedet er ringe; og især i Hillerslev Herred, hvor Græsset paa Kalkgrunden er smaat, aldeles uundværlig. Men paa mange Steder staaer man endnu alt for meget tilbage med dens Dyrkning. Almindeligen saaes kun 8 Pd. Frøe i 1 Tønde Sædeland. Nogle nedharve det, naar Kornet har sit 3die Blad, andre lade da kun Tromlen gaae over, naar det er saaet, og andre saae det, førend Kornet kommer op. Det er især den hvide Klever man lægge Vind paa; sielden saaes den røde. Frøet saaes altid iblandt Havren, aldrig iblandt Rugen.

Efterat have nævnet Sædearterne, maae jeg korteligen anføre den Dyrkningsmaade, som her almindeligen er brugelig. Herved er først at mærke den lige saa urimelige som skadelige Inddeling af Jorden, nemlig i Alsæde, Brødjord og Havreland. Ved Alsæde forstaaer man den tet ved Byerne og Gaardene liggende Jord, som uafladeligen er under Dyrkning, og aldrig ligger ud i Hvile. Alsæde-Jorden maa altsaa desto oftere gjødes, og for at kunne pleje denne desto omhyggeligere, nødes man til at lade den øvrige Jord mangle den fornødne Gjødning. Før Udskiftningen var enhver nødt til at følge den indførte Skik; men efterat Udskiftningen nu paa mange Steder er tilendebragt, indsees det urigtige i denne Dyrkningsmaade, og man begynder efterhaanden at afskaffe den. Ureen og fuld af Ukrud bliver naturligviis saadan Jord, saa at den behøver mere Pløjning og mere Gjødning end anden Jord. - Da det synes lige saa rimeligt, som af Erfaring i adskillige Lande bekræftet, at Jorden ret vel kan undvære Hvile og uafladelig bære Frugt, saa kunde det vel synes, at Brugen af Alsæde ikke fortjener saa ganske at fordømmes, da den synes at ligne den fuldkomnere Jordbrug i Nederlandene og England. Men naar man betænker, at hele Afvexlingen paa Sædearterne i Thye for det meste bestaaer alene i Byg, Havre og Vaarrug, og at derimod i hine Lande afvexles tillige med adskillige Foderurter, saa indsees det, at Fordelen ingenlunde kan være den samme. Hvor man dog tillige afvexler med Ærter, gaaer det noget bedre an; men da Udmarken maae lide derunder, saa bliver Følgen af denne Behandling for Bonden, at hans Arbejde bliver tungere og hans Avl mindre og slettere, end om han bragte al sin Jord under eens Behandling.

Den som har Alsæde, nødes naturligviis ogsaa til at have Havreland eller Udmark. Denne behandler man paa modsat Viis. Saa megen Omhyggelighed man bærer for den første, saa liden bærer man for den sidste. Havrelandet som det længst fraliggende Jord, gjødes almindeligen aldrig med Møg. Deels ville det være besværligt at age Møget saa langt, og deels bliver intet tilovers dertil fra Alsæden. Det tages derfor gjerne under Ploven i 3 Aar, og besaaes i den Tid med sort eller broget Havre, hvorpaa det hviler i 5-6 Aar, og er Jorden meget ringe, vel i 10 og flere Aar, førend de3t igjen kan bære sine 3 Havrekjærve. Sielden faaer Havrelandet anden Gjødning end Margel, og hvor Hvidleer findes, har man adskillige Steder ved at gjøde dermed og ved at tage for mange Halme saaledes udmarvet Jorden, at den ikke oftere taaler den Slags Gjødning, og sildig vil forvinde den gjorte Misbrug. Saaledes seer man f. Ex. paa Skinnerup Udmark, Agre, som over for 50 Aar siden belve for stærkt giødet med Kalk, og endnu hverken bære Korn eller Græs. Det samme har Sted paa Thyholm, hvor man i Begyndelsen heller ikke kjendte Kalkens Kraft og sildigere Virkninger til at gjøre Jorden alt for løs og aaben. Hvor

man bruger blaa eller graa Gjødeleer, har man ikke saa let kunnet misbruge det, og har derfor sit Havreland mindre fordærvet.

Til den tredje Inddeling af Markjorderne hører Brødjorden, hvilken er en Middelting imellem Alsæden og Havrelandet. Brødjorden faaer baade sin Hvile og Gjødning. Sædvanligen dyrkes denne efter Gjødningen i 5 Aar og hviler i 5. Nu, da Udskiftningen gjør hver Mand raadig over sin Jord, begynde de forstandigere at forandre saavel Alsæden som Havrelandet til Brødjord. - Den videre Behandling og brugelige Sædskifte retter sig naturligviis meget efter den i Thye saare forskellige Jordbund; ligesom og Ærtesæden, hvor den er i Drift, gjør nogen Forandring.

Saaledes i Brødjorden, er vel 5 Aars Tægt det almindelige; men mange optage Jorden i 4 Aar med 4 eller 5 Aars Hvile, og andre bruge endog 6 Aars Tægt. Paa Thisted Mark holdes saadan Sædskifte for bedst: 1ste Aar Gjødning-Byg, 2det Aar Vinter-Rug, 3die hvid Havre, 4de Ærter, 5te Byg og 6te Aar sort Havre med Klever; hvorefter Jorden hviler i 6 Aar. Paa denne Maade kan den sidste Kjærv blive lige saa god som den første, samme Sæd saaes ikke 2 Aar efter hinanden, og Stubærterne ere bedre at koge end Grønjords Ærterne. Andre derimod tage Jorden op med Ærter, gjøde derpaa til Byg, siden Rug, hvid Havre og endelig sort Havre. De som ikke saa Rug, tage 2 Bygkjærve efter hverandre. Paa Vestervig Klosters Mark brugtes gjerne den Orden: 1. Gjødning-Byg. 2. Rug. 3. Byg. 4. Rug. 5. Broget Havre. Men i de Falde, som ikke vare skikkede til Rug, saaedes i dets Sted hvid Havre. I Kaastrup Sogn, hvor man kun har lidet; men overmaade godt Jord, behandles det alt paa eens Maade, og der er Brugen sædvanligen 8 Aars Tægt med 3 Aars Hvile i følgende Orden: Efter Gjødning tages 3 Bygkjærve efter hverandre, i 4de Aar Vaarrug eller Balle, i 5te Aar Ærter, derefter en Bygkjærv og to Havrekjærve. Den Bygkjærv efter Ærterne er sædvanlig den bedste. I Nors Sogn tages, ved Hjælp af Ærter 5-6 Halme efter Gjødning og 4 Aars Hvile. I Hvidberg, vesten Aaen, dyrkes Brødjorden i 5 Aar efter 4-5 Aars Hvile; der gjødes almindeligen til Byg, og tages én Bygkjærv, to Rugkjærve og to Havrekjærve. I Skjoldborg Sogn, hvor 4 Aars Tægt og 4 Aars Hvile er det almindeligste, tage nogle 2, andre kun 1 Bygkjærv i Brødjorden paa én af følgende Maader: 1ste Aar Gjødning-Byg i Vaarene, som i Efteraaret ere gjødede og pløjede, og i Foraaret én Gang pløjede, 2det Aar Vinterrug, 3die Aar Byg, hvortil pløjes én Gang i Efteraaret og to Gange i Foraaret, og 4de Aar sort Havre med Klever. Tager man 5 Halme, da er det, fordi man saaer Ærter til 3die Halm efter Rugen. Den anden Maade, som foretrakkes af mange, er saaledes: 1ste Aar hvid Havre, som saaes efter én Pløjning uden Gjødning, 2det Aar Vinterrug, som saaes paa Gjødningen, der er spredt ovenpaa Mulden, 3die Aar Byg, og 4de Aar sort Havre. Ved denne Behandling kan man gjøre sig Haab om god Avl med mindre Gjødning; thi der gives sædvanlig til 1 Tde Rugsæd kun 60 Læs blandet Gjødning, hvilket, da det ligger ovenpaa Jorden, er tilstrækkelig til Rugen, og har tillige god Virkning for den følgende Bygkjærv. Den Maade at opbryde Vaarene til hvid Havre, er desuden ogsaa paa mange Steder brugelig saaledes: at man først tager en Havrekjærv uden Gjødning, gjøder derpaa og nedpløjer i Efteraaret Havrestubben, som i Foraaret vendes op og saaes med Byg, hvorefter følger Rug o.s.v. Dog er det almindeligst, at udføre Gjødningen paa Grønjorden eller Baarene i Efteraaret, som strax nedpløjes, og i Foraaret igjen pløjes op til Byg - Endnu kunde anføres adskillige Forandringer i Sædskiftet i Brødjorden; saaledes saaes nogle Ærter i Grønjord, og gjøde paa Ærtestubbene til Byg. Og i Skyum tages efter 4 Aars Hvile 4 Kjærve efter Gjødningen saaledes: i de to første Aar Byg, i tredje Aar hvid Havre, og fjerde Aar sort Havre, efterdi her næsten intet Rug saaes.

Havrelandets almindelige Bestemmelse er vel at bære 3 Kjærve sort Havre efter hinanden og derpaa at ligge ud i 5 til 6 Aar. Men ogsaa her forekomme nogle Forandringer. Hvor Ærteavlen drives, saaes først Ærter, hvorved Jorden bliver skikket til at bære en Bygkjærv og derefter Havre. Saaledes i Nors Sogn saaes Ærter til første Kjærv; dersom denne Sæd var frugtbar, da derefter Byg eller hvid Havre, og endelig sort Havre, hvorpaa Jorden hviler i 4-6 Aar. Paa nogle Steder er Brugen saaledes: 1. Ærter. 2. Naar Ærtestubbene i Efteraaret ere nedpløjede, udages lidet Gjødning, omtrent 60 Læs blandet Møg til en Tønde Land, og i den paa Mulden udsprede Gjødning saaes Rug. 3. Byg. 4. Sort Havre. Hvor Jorden er skikket dertil, saaes ogsaa Rug uden Ærter; da man efterat have taget en Havrekjærv af

Grønjorden, gjøder ligeledes en Smule paa Mulden, og saaer Rugen i Gjødningen, derefter Byg, og tilsidst sort Havre. Har man gjødet Havrelandet med Mergel, hvilket ikke siældent skeer, kan deraf tages flere Halme. Af Skaden er man vel blevet noget klogere; saa at nogle nu ikkun tage 5 Halme, men dog er det endnu en almindelig Fejl, at man efter Mergel gaaer Havrelandet for nær, uden at gjøde det med Møg. Nogle troe sig da først pligtige at lade det ligge ud til Hvile, naar Svinedild og Ager-Svinemelk begynder at indfinde sig. Sædskiftet er da efter Mergelen saaledes: 1. Sort Havre. 2. Hvid Havre. 3. Byg. Er Jorden god tages 2 til 3 Bygkjærve i Rad, og derefter én eller flere Havrekjærve, eftersom Jorden kan udholde. Den Jord, som saaledes er gjødet med Mergel, bliver kun pløjet én gang til Byg, og det sædvanligst i Efteraaret, da Bygget saaledes saaes paa Vinterpløjning. Megen Pløjning og Harvning ville i en saadan Jord, der af Margelen er bleven løs, være skadelig. Paa Rostrup Gaards Udmark, hvortil Hvidleren blev ført paa Pramme over Sjørring Søe, blev kun taget 7 Kjærve og tillige gjødet med Møg saaledes: Efter Hvidleren saaedes først sort Havre, paa den nedpløjede Havrestubbe udspreddes lidet Møg paa Mulden, hvori saaedes Rug, derefter Byg o.s.f. Denne Maade, saaledes at forene begge Slags Gjødning, efterligne nu nogle og det med stor Fordeel. Naar der da ikke har været givet for meget Mergel, og ikke taget for mange Halme, har nogle efter en halv Snees Aars Hvile igjen gjødet med Mergel, især ifald det var Blaaleer, der blev anvendt. - Overensstemmende med Havrelandets Behandling er Behandlingsmaaden med gammel Jord eller Hede, som tages under Ploven. Naar et Stykke Hede skal opbrydes, udages Mergelen om Sommeren paa Lyngen, 60-80 Læs Blaaleer til 1 Tde. Land, som enten nedpløjes i Efteraaret, eller bedre, ligger udspreddt Vinteren over og nedpløjes i Foraaret; hvorpaa saaes sort Havre til 1ste, hvid Havre til 2den, Byg til 3die, undertiden ogsaa til 4de Kjærv, hvid Havre til 5te og sort Havre til 6te Kjærv, hvorefter det lægges ud. Tilforn tog man vel 10 Kjærve, og derved udmarvede Jorden. Nogle lade det ligge til Rønning, efter at Mergelen er nedpløjet, i 1 eller 1½ Aar, førend de igjen pløje og besaae det med Havre, da den første Kjærv ellers kun bliver ringe; dog rønner det snarere, naar det er besaaet. Paa nogle Steder kan og af saadan Hedejord tages en Rugkjærv efter Havren, men da gjødes tillige med lidet Staldmøg paa Mulden. - For resten er Brakning ganske ubekendt i Thye. Ved de 2 første Pløjninger i Grønjord kastes Furene altid til samme Side, eller kastes over Hovedet, som det kaldes.

Alsæde-Jord gjødes sædvanligen hvert 4de Aar; men undertiden kun hvert 6te Aar. Den almindelige Brug er saaledes: Havrestubbene pløjes i Efteraaret, fældes igjen i Foraaret, da Gjødningen udføres paa Mulden før sidste Pløjning, hvorefter strax pløjes til Byg, i 2det Aar saaes hvid Havre, i 3die Byg, og i fjerde Aar hvid Havre, hvorefter atter gjødes. Saaer man Ærter, kan endnu tages en Bygkiærv mere. Paa nogle Steder er Følgen saaledes: 1. Gjødningsbyg, 2. Rug, 3. Byg, 4. Rug; eller og der først tages 2 Bygkiærve, 1 Rugkiærv og 1 Havrekiærv. Paa Alsæde saaes ikkun Vaarrug; thi Vinterrug lykkes ikke saavel her, som i Brødjord. Alsæde gjødes aldrig med bart Klægsmøg; men altid med blandet Møg. Til enhver Bygsæd i denne Slags Jord maa pløjes tre Gange.

Saasom Vaarsæden er den meste Sæd i Thye, og Jorden for en stor Deel er lerig og streng at dyrke, saa indsees, at Dyrkningen i Foraaret maae være ligesaa besværlig, som kostbar. Derfor fordeler man Arbejdet saameget muligt og saaer en Deel Vaarkorn i den Jord, som er pløjet i Efteraaret, eller som det kaldes, i Vinterpløjning. Den sorte Havre saaes mest paa Vinterpløjning; paa Thisted Mark og ved Agerholm saaes ogsaa Vaarrug uden Foraarspløjning, det samme skeer endog nogle Steder med Ærter. Erfaring har stadfæstet, at den i Efteraaret pløjede Ager endog giver bedre Korn end den i Foraaret pløjede. Men Jorden bliver derved undertiden saa fuld af Qvikrøder eller Sener, at Trepløjning til Byg og Toppløjning til Havre kan blive fornøden, hvor den ellers ikke behøves. Ogsaa Byg kan saaes i Vinterpløjning. Dette skeer, naar man har gjødet gammel Grønjord eller Hedejord med Mergel, og opbrudt til Havre, da Havrestubbene kun pløjes én Gang, og helst til Efteraaret, hvorved den rønnede Grønsvær med Mergelen vendes op og besaaes med Byg. Hertil udfordres overmaade megen Harvning baade paa langs og tværs, for at sønderrive og muldre Grønsværen; men derefter kan man og sikrest vente sig en god Bygkiærv. Paa Alsæde-Jord er Vinterpløjning ikke god.

Den engelske Plov uden hjul er slet ikke bekendt i Thye. Plovaasen hviler her paa Hiul, hvis Gang eller Følge, af Træmangel, ofte bestaaer alene af en Jernskinne eller Ring. Sædvanligst er det højre Hiul, som gaaer i Furen 3-3½ Tomme større i Tvermaal, end det andet. Plovmanden gaaer ved den venstre Side af Ploven; thi formodentlig ogsaa af Mangel paa Gavntømmer haves ingen krum Plovstiært; men tvende lige Plovstaver, eller Handeler, løbe under en spids Vinkel næsten sammen forneden. Paa den øverste Ende af den venstre Handel er en Haandknag bag ud, og imellem tvende Knage, som sidde forud paa samme Handel, stikkes et Skaft horisontalt ind i en Krampe paa den højre Handel. Med den venstre Haand paa dette Skaft og den højre paa Knagen styrer Plovmanden Ploven. Saa beqvem denne Indretning end er, saa troer jeg ikke, at den kan være brugbar, hvor mange Trærødder og store Stene forekommer, da man ikke har denne Plov saavel i sin Magt til at løftes ud af Jorden, som den med krum Stiært. Man pløjer almindeligen med 4 Heste, næsten aldrig med 6, men til nogle smaa Gaarde pløjes med 3 eller 2 Heste. Stude bruges ikke til Pløjning; alene i Vang Sogn har en Huusmand begyndt at pløje med 2 Tyre. Paa mange Steder er og Jorden for lerig til Studes Brug, paa andre Steder kunde Huusmænd og Boelsmænd dog med Nytte bruge Stude, da de ofte ere forlegne ved at faae deres Jord pløjet. For Gaardmænd troer jeg derimod ikke, at saadan Drift ville være nyttig, deels fordi mere Tid tabes derved, og deels fordi Thyboerne ved en god Heste-Race og ved idelig Opdræt og Salg vide at holde Besætningen i Gaarden uden synderlig Bekostning. - Nogle sandige Egne undtagne, som bruge den halve Harve med Trætænder, haves altid Jerntænder i Harven. Den lerige og haarde Jord behøver megen Harvning, undertiden maae man endog lægge to Harver ovenpaa hverandre, og spænde 4 Heste for, for at sønderrive og smuldre Jordklumperne. Man harver baade paa langs og tvers, og paa nogle Steder overharves Bygagrene vel mere end 10 Gange, hvorimellem man og lader Tromlen gaae over. Paa Alsædejord er Trepløjning aldeles fornøden én Gang i Efteraaret og to Gange i Foraaret, og førend Gjø'dningen udages og der pløjes tredje Gang til Byg, maae Jorden først harves og tromles, hvilket og ofte skeer paa Brødjorden. Førend Kornet kommer op, er det paa nogle Steder brugeligt at slaae Jordklumperne itu med smaa Trækøller. I Brødjord pløjes Baarene to Gange til Byg, enten én Gang i Efteraaret, eller begge Gangene i Foraaret. Erfaring lærer vel, at Grønsværen rønner bedre, og at man erholder en bedre Bygkjærv, naar begge Pløjningerne skee i Foraaret, men for at fordele Arbeidet, fælde de flste dog helst i Efteraaret. Til anden Kiærv Byg pløjes sædvanligen tre Gange, Rug maae ikke have mere end to eller tre Harvninger paa langs og én paa tvers, da Jordklumperne tiene Vinterrugen til Læe. Paa Udmarken som sædvanligen er løs af Mergelen, ville megen Harvning være endnu mere skadelig. - Det Korn, hvortil der almindeligen kun pløjes én Gang, nemlig: Havre, Vaarrug og Ærter, kaldes her eenfær Korn. - Den Uskik med højryggede Agre, som er saa almindelig i de fleste Egne af Jylland, hvor man med Ploven bringer den gode Muldjord sammen midt paa Ageren, veed man intet af i Thye, da man her ligesaa tit kaster Furene ud, som sammen.

Mærkelig er den i Thye brugelige Overharvning, efterat Kornet er opkommet. Naar nemlig Vaarkornet har sit tredje Blad, Bygget dog noget tidligere, bliver det næsten altid overharvet med en Jernharve, i den Hensigt for at ødelægge en Deel af den saameget Overhaand tagende Sletkaal. Endog Ærterne overharves. Erfaring bekræfter noksom, at uden denne Overharvning vil Kornet qvæles af Ukrud og Axene blive mindre. Desuden tjener det ikke alene til Ukrudets Ødelæggelse; men er tillige som en Hypning for Kornet, hvorved Jorden løsnes og dynges op til Straaet. Meget Skade kan ogsaa denne Harvning anrette; thi, uden at tale om de Korn, derved kan oprykkes, dersom det hænder, at stærkt Tørke, Blæst eller Skylregn strax indtreffer, førend Røderne igien have befæstet sig, da er det ikke uden skadelige Følger. 8 Dage efter denne Overharvning lader man Tromlen gaae over for at nedtrykke Stenene og knuse Jordklumperne. Før maae det ikke tromles, da Kornet i den Tid behøver Skygge og Læe af Jordklumperne.

Høsten indfalder i en stor Deel af Thye sildig, efterdi man i de lerige og vaade Egne kommer sildig til at saae. Hvilket ved indfaldende Tørke om Sommeren, eller vaad Høst ofte forvolder Tab. Dog forholder det sig ganske anderledes i den nordlige Deel paa Kalkgrunden og paa Thyholm. Paa sidste Sted kan Høstfolkene ofte, efterat have fuldendt høsten der, endnu betimeligen drage til Vestervig og

andre Sogne i Høsttjeneste. En Karl faaer sædvanligen for Høsttjeneste 4 Rdlr., og en Pige 3 Rd. foruden et Brød og en Ost. Til tre Høleer høre 7 Mennesker, hvoraf tre til at binde op, og én til at kratte eller sammenrive. Thi Kornet bliver naturligviis ikke liggende paa Skaar, men bindes strax i Neger og sættes i Rader, hvorefter Ageren overrives med en Kratte eller stor Slæberive.

Man vil, som jeg haaber, af det anførte overbevises om, at Thybo-Bonden anvender Eftertanke og Flid ved sin Agerdyrkning, og at han, i adskillige Henseender fortjener at efterlignes. Man har Grund til at vente, at Udskiftningen, som nu er i fuld Gang, og i de fleste Sogne er, og i de øvrige inden faa Aar vil blive fuldendt, at denne tillige med Hoveriets Aftagelse ved Selvejendom endnu meget vil bidrage til Agerdyrkningens Forbedring. Dog ville Udskiftningen have uendelig gavnligere Følger, ifald flere Gaarde derved bleve udflyttede paa Udmarkerne og ifald Indhegning fandt Sted. Vel ligge Stederne i mange Byer temmelig vidtløftigen; men i andre ere de for tet sammendyngede til, at én eller to Gaardes Udflytning kan være til strækkelig. Dersom Gaardene laae adspredte hver i sin Jordlod, saaledes som de findes i Resen og nogle faa andre Sogne sønden for Odsund, da skulle endog den ringeste Jordbund med Tiden blive gjort frugtbar. Thi det tiendes tydeligt nok, at Jordbunden i Thye af Naturen ikke har været alt for frugtbar; men at langvarig god Dyrkning har bidraget til den Jords Forbedring, som laae nærmest ved Stederne. Derfor findes næsten i ethvert Sogn, saa overmaade stor Forskiel imellem Indmarken og Udmarken; efterdi Udmarken deels er bleven slettere dyrket, deels sildigere er opbrudt af Heden fra den Tid da Mergelen kom i Brug. Men fordi Udmarkerne ere saa ringe, ville der ogsaa udfordres desto mere Understøttelse for dem, som skulle fløtte derud. Om endog den thylandske Bonde ikke anvender den tilbørlige Flid for at rense sit Korn og sin Jord for Agerkaal, Tidsler og anden Ukrud, om han end ikke har benyttet sig af adskillige af de nyere Tidens Forbedringer i Landvæsenet, saa kan man ikke undre sig over, at han staaer tilbage, da Bonden her ingen Vejledning har udenfor sin egen Erfaring. Paa Herregaardene skal, han ikke lære meget bedre, da disse almindeligen dyrkes paa samme Maade, som Bøndergaardene. Ogsaa Herregaardene have deres Alsæde, Brødjord og Havreland. Anderledes kan man ej heller vente det, saalænge den nu brugelige Gaardslagtning skal herske; thi da man nu kiender saa nemt et Middel til at berige sig i en Hast, vil vel ingen Godsejer bekymre sig om andres Opfindelser, eller langsomt at aflukke Jorden de Fordele, som paa én Gang kan opnaaes ved Parcellering.

Man hører ofte uden for Provindsen Benævnelsen af det fede Thye, hvorved mange maaskee forbinde et dunkelt Begreb. Til dets udmærkede Frugtbarhed slutter man sig paa andre Steder formodentligen af dets ypperlige Oste og dets gode Kreaturer. Men Ostens Fortrin, der ikke saameget bestaaer i Fedme, som i en særegen ram Smag, er intet tilstrækkeligt Beviis for Jordbundens Fedme, og Hestenes og Studenes fortrinlige Godhed maae nok især tilskrives den gode Rygt og det meget Korn, som man her mere end andre Steder giver sine Kreature. At Thye er et godt Land, troe Thyboerne selv; men at Landet skulle være én af de frugtbareste Provindser i Danmark, kan ikke paastaaes. At derimod en stor Deel, nemlig Sandklitterne, er af allerufrugtbareste, og at meget er øde Lynghede, er tilforn omtalt. Endog ved den første Beskuelse af Kornmarkerne, anseer man ikke Landet saa overmaade frugtbart. Kornet er ikkun kort paa Straaet, og paa Kalkgrunden, hvor det er reent og uden Græs, synes det ogsaa tyndt; dog ere Axene kornrige, og Jorden kan paa adskillge Steder temmelig længe udholde at bære Frugt. Hvad man anseer for en god Frugtbarhed, er: 6 Fold af Rug, 8 Fold af Byg, 9-10 Fold af Havre og 10 af Ærter. Men i den bedste Jord kan i gode Aaringer have slere Fold, ligesom man paa andre Steder ofte maae nøjes med færre. Ved et Læs Korn forstaaer man 3 Traver, hver Trave til 20 Kjærve, og hver Kjærv som oftest til 3 Nege. Saa meget Korn, som man fører paa en Vogn, hvad enten det er mere eller mindre end 3 Traver, kaldes en Føring. Man gjør sædvanlig Regning paa, at have 2 Læs eller 6 Traver efter 1 Tønde Udsæd, og overhovedet af hvert Læs at erholde 3 Tdr. Men af de gode Jorder, naar Avlen er god, forventes af Bygget 4 Tdr., af Hvaren 5 Tdr. og af Rugen 3 Tdr. af hvert Læs. Af Havrelandet og de ringere Marker kan derimod kun regnes 1-1½ Læs efter 1 Tde. Udsæd, og undertiden kun 2-3 Tdr. Byg af Læsset. Paa Thisted Mark, som har af den bedste Jord, regnes 10 Fold af Bygget til den allerbedste Avl, og 12 Fold er kun sielden. Kaastrup Mark, som maaskee er den

allerfrugtbareste, giver almindeligen 8 Fold Byg og 10-12 Fold er her ingen Sjeldenhed. Den største Frugtbarhed, mig er bekiendt i Thye, har været 16-20 Fold Byg, som gjerne har været frembragt ved at gjøde baade med Mergel og Staldmøg. Men sadanne Tilfælde ere meget sieldne, og derefter kan Landets Frugtbarhed i Almindelighed ikke beregnes. Skjoldborg Sogn som regnes at være af middel Godhed, har det ene Aar med det andet i 10 Aar fra 1789 til 1798 avlet aarligen 1472 Læs Korn, foruden Ærter. Beregnes 3 Td. Korn af hvert Læs, udgjør det 4416 Tdr. Korn. Altsaa Avlen til hver Tønde Hartkorn næsten 7 Læs 2 Traver, eller 23 Tdr. Korn. I Almindelighed saaes 1 Tde. Byg i 10.000 Qvadratalen. Men i de bedste og nærmeste Jorder ved Thisted, saaes 1 Tønde Byg i 6000 Qvadratalen.

13. Gjødning.

Som Gjødningen er Hovedsagen ved Agerdyrkningen, saa anvender ogsaa den thylandske Bonde den største Flid derfor, saa at hans Behandling dermed fortjener at efterlignes. Han lader ikke sit Staldmøg drukne i et Mødingshul, hvori Kraften udvandes og spildes. Han udfører intet Halm, enten i Møddingen eller paa Agrene; men lader det fortæres af Kreaturerne. Ej heller nøjes han med den Gjødning, Kreaturerne give, men sørger for dens Formerelse ved Blanding; og herved forsømmer han ikke tillige at gjøre Brug af det herlige Gjødnings Middel, Naturen tilbyder i Mergelen. Næsten ingen Bonde giøder med bart Klægsmøg, og at gjøre det, ville ansees som er Beviis paa en Dovenskab, der snart ville føre til Armod. Vistnok koster Møgblandingen meget Arbejde; men som vel betaler sig. Man bliver derved istand til at giøde et større Stykke Jord og Gjødningens Kraft bliver jævner fordeelt paa Ageren. Derfor seer man i Thye aldrig Kornet at staae buskviis saaledes som andre Steder; men jævnt og lige stort over hele Ageren. I Foraaret saas Kornet er i Jorden, gaaer Arbejdet for sig med Gjødningen. Man anlægger da sin Mødding paa det Sted i Marken hvor den til Efteraaret skal anvendes. Først lægges et Lag Jord eller Grønsvær, som graves af Brinke i Heder eller i Moser, og ofte maae føres en lang Vej. Derpaa udages et Lag Klægsmøg, der ovenpaa igien et Lag Jord og saaledes fortfares afvexlende med omtrent et Qvarter af hvert Slags indtil Møddingen har naaet sin Højde, hvorpaa den net afstikkes i en Firkant, og tildækkes ovenpaa og paa Siderne med Jord. Møddingstedet hjemme i Gaarden belægges nu igien med et Lag Jord, hvor ovenpaa næste Vinters Gjødning samles. Der er saaledes omtrent lige saa meget Jord som Klægsmøg i Møddingen. Og det ansees som en betydelig Rigdom, hvor man har saadanne Mosestuer, Hedejord eller udyrkbare Pletter, hvorfra man kan hente Blandingsjord. Man afklæder Muldjorden af mangan et Stykke Hede, som vel derved giøres udueligt til Dyrkning, men Fordelen af Blandingsjord ansees langt vigtigere. Tørvemosen samles og omhyggeligen, saavel som Tørvsmul, til at blandes i Møget. Af de gamle Jorddiger om Haugerne nedtages gjerne aarligen et Stykke som er 3-4 Aar gammelt, som ligeledes anvendes til Blanding. Ogsaa Mergel bruges som et godt Blandingsmiddel i Møddingen. Det besynderligste er, at man i Hillerslev, hvor Kalken ofte opløjes, af Mangel paa anden Blanding ogsaa fører Kalk i sin Mødding. I Kaastrup bruges en mere passende Blanding, da man der i en Bakke finder et grovt Sand, som blandes i Møddingen. Paa mange lerige Marker ville saadan Sandblanding være den tienligste Gjødning; men mange Steder har man Mangel derpaa undtagen af rødt Sand, som man vel maae vogte sig for at bruge. Hvor godt Sand haves, er det almindeligt at lægge et Lag deraf i Faarestien i Efteraaret, som bliver til en ypperlig Gjødning for feed larig Jord.

En anden Maade at blande Møget paa, er i Løberækker. Denne Maade bruges især hvor man har Mangel paa Blandingsjord til at føre i Møddingen, eller naar man ej kan overkomme Arbejdet dermed. Man gaaer dermed saaledes frem: I Foraaret efter Sædetiden pløjes 4 eller 6 Furer midt paa den Ager, som skal optages af Baarer, og kastes sammen. Efter Høesletten pløjes disse 4 Furer igien saaledes, at 2 kastes ud til hver Side. I Renen derimellem lægges nu Gjødningen Læs efter Læs. Med Spader og Jerngrebe stikkes Furerne i Stykker, hvorimellem Møget blandes, nedgraves og tildækkes, saa at det ligger som en høj Ryg paa Ageren indtil Efteraaret. Naar nu Ageren skal pløjes, udcastes til begge Sider og spredes denne Blanding af Møg og rønnet Grønsvær. Paa Stedet selv bliver intet deraf tilbage, da Jorden der er giødet nok af nedtrukne Safter. Om man end ikke faaer Ageren pløjet i Efteraaret, maae Gjødningen dog udcastes og spredes; thi blev den liggende i Løberækkerne Vinteren over, ville Kraften deraf synke for dybt i Jorden. Ved Pløjningen kaster man Furerne to Gange sammen, saa at Agrene ligesaa lidet ere dybe som højryggede i Midten. Mange vil vel troe, at dette Arbejde er forgieves og at den samme Gjødning uden at være nedgravet i Løberækker ville have samme Virkning, efterdi man giøder Ageren med sit eget Jord. Men Arfaring er heri den bedste Læremester. Dersom man havde overflødig Gjødning, kunde det vel undværes; men af en saa liden Qvantitet bart Klægsmøg ville Ageren kun have liden Nytte, dersom det ikke ved Jordblanding kunde blive desto jævner

fordeelt. Og af hvad Fordeel det er, oftere at kunne giøde, og jævner at kunde udbrede Gjødningens Kraft, vil enhver indsee.

Ved saadan Blanding enten i Møddingen eller i Løberækker behøves langt mindre Staldmøg til en Agers Gjødning. Med 60 Læs Klægmøg, som ved Blanding er formeret til det dobbelte, er man nu istand til at giøde 1 Tde Land, hvortil ellers ville behøves 90 Læs Klægmøg. Man regner almindeligen omtrent 100 Læs blandet Giødning til 1 Tde Land; og hvor man har megen Gjødning og lidet Agerjord, vel 150 Læs, hvoraf omtrent det halve er Blandingsjord. Men dersom Gjødningen udspredees paa Mulden, og Kornet saaes derpaa hvilket ofte skeer med Rug, gives kun 60-80 Læs af saadant blandet Møg til 1 Tde Land. Undertiden fører man Tørveaske alene paa Agrene, som og kan give 1 eller 2 gode Kjærve; men langt større er Nyttens deraf, naar det balndes i Klægmøget. I de Egne, som mangle Tørv, maae altsaa nødvendigden denne Mangel ogsaa have Indflydelse paa Agerdyrkingen, da man der baade savner Asken og tillige maae lade en Deel Halm fortæres paa Arnestedet.

Den thylandske Agerdyrker indskrænker sig ikke til det ved hans Flid formerede Staldgiødskning; men gjør tillige Anvendelse af det ypperlige Giødningmiddel, Mergelen, som Naturen her næsten allevegne tilbyder. Der er intet Sogn, som jo enten bruger eller har brugt Mergel til sin Jord. Saavidt man kan efterspore, er det nu 70-80 Aar siden Thyland lærte at kiende Mergelens Brug. Vistnok har man ved Misbrug, førend man rigtig blev bekiendt med dens Virkninger, paa mange Steder forringet Jorden for Efterkommerne, idet man giødede for stærkt, og tog for mange Halme. Men den store Nytte Thye har havt deraf, er dog umiskienkelig. Mange Hedestrækninger har man derved kunnet opbryde og forvandle til Agerland, og en større Frugtbarhed har man derved afløkket Jorden i Almindelighed, hvorved altsaa den formerede Staldgiødning igien maatte virke til Jordens Forbedring. Man maae her egentlig adskille 2 Slags Mergel eller Gjødeleer, nemlig det, hvori Kalken udgiøe den største Deel, og det, hvori er mere Leer end Kalk. Det første kaldes her Hvidleer, og det sidste Graaleer. Hvidleret, der forekommer baade løs og i Stene, og er saaledes blandet med Leer, at det ved Brænding giver ypperligt Muurkalk, findes fornemmelig i den nordlige Deel af Landet, nemlig i Hillerslev- og en Deel af Hundborg-Herred, desuden paa 2 enkelte Steder, nemlig i Nørhaa Sogn og paa Thyholm. Dette Hvidleer eller Kalk kan letteligen misbruges, og i for stor Mængde anrette ubodelig Skade; men er i et rigtigt Forhold ikke højere, end 16-24 Læs til 1 Tde Sædeland, et ypperlig Giødningmiddel især paa lerige og kolde Marker. Graaleret, eller det man andre Steder kalder Mergel, findes næsten overalt i de øvrige Egne, saa at man sielden har langt at hente det. Dog er der ikke alene Graaleer; men ogsaa blaåt, og undertiden guult Leer, som her anvendes til Gjødning. Paa sine Steder findes ogsaa Rødleret saa blandet med Kridt- eller Kalkstene, at det kan anvendes dertil; dog er dette ikke det bedste. Af det graa eller blaa Leer gives sædvanlig 60-80, vel ogsaa 100 Læs til 1 Tde Land, eftersom det med Skedevandet viser større eller mindre Kraft. Paa Bunden af nogle Tørvemoser findes undertiden en sprød kalkagtig Jord, som ogsaa kan anvendes til Gjødning. Naar hvert Slags bruges med Valg efter Jordbundens Beskaffenhed og ikke i for stor Mængde, vil man kiende Gjødelerets ypperlige Virkning, ikke alene for Kornet, men ogsaa for den paafølgende Græsning. Paa en let og skarp Jordbund gjør Hvidleret Skade paa Græsningen; men der gjør Graaleret god Gavn. Er Jordbunden et stærkt og fedt Rødler, saa bør den derimod have Hvidleer, hvoraf den bliver løsere og bærer bedre Græs. Naar et Stykke Jord skal giødes med Mergel, bliver dette udført og udsprettet om Sommeren, saasnart man har Tid dertil, og ligger saaledes Sommeren og den næste Vinter over, paa det at Luftens, men især Frostens Paavirkning kan opløse det deri værende Kalk og Kride. Det er vel især paa ubrudte Heder og Udmarkerne man har giort Brug af Mergelen, dog bruges det ogsaa undertiden paa Brødjorden; og gjør man ikke Misbrug deraf, og især, ifald tillige giødes med Møg, kan man gjerne giøde Brødjord dermed, naar det kun ikke er Rugmark. Mergelens Virkninger ere altid bedre for Byg og Havre end for Rug og dersom man ikke er desto forsigtigere, kan man let ved Mergel gjøre sin Jord for bestandig uskikket til Rug. Mere end én Gang i en Mands Levealder vil det neppe være tienligt at giøde med Mergel.

Af megen Vigtighed er Qvægavlen for Thyboerne. For Kreaturer indløser Landet anseelige Pengesummer, og mange beboere af smaa Steder, som intet Korn kan sælge, skal alene ved Salg af Kreaturer udrede sine Udgifter. Man kan i Almindelighed sige, at alle Kreaturerne i Thye ere af en god Art, og af en temmelig stor Vext. Hestene og Studene søges derfor begierligen og der udføres et ikke lidet Antal. Thylands Heste udmærke sig just ikke ved skjøn Hals og Reisning, men ved det som er vigtigere, et vel sluttet Legeme og stærke og rene Been. Til Vognheste ere de især fortreffelige. Endskjønt det synes at være en særskilt race, som alene findes Thy³, og nu ogsaa er udbredt paa Morsøe, saa er det dog ikke at formode, at Stammen er andensteds fra tilført; men snarere, at den ved god Rygt og omhyggelig Tillæg er bleven forædlet og dannet i Landet selv. Bonden holder ikke mange Heste, langt fra ikke som i Sjælland eller Vensyssel, men han fodrer dem desto bedre og sparer ikke paa Kornet. Naar Gaardene ikke ere for smaa, søger hver Mand gjerne at kunne tillægge et Føl hvert Aart, saa at han af sit Tillæg baade kan sælge og forynge sin Besætning. Paa én eller højst to Følhopper nær, findes næsten aldrig ældre Heste i en Bondegaard end i 5te eller 6te Aar. Thi naar Bonden har en 3 eller 4 Aars gammel Hest, sælger han den almindeligen og faaer ofte 60 til 70 Rdlr. sielden under 40 til 50 Rdlr., for én saadan Plag, Ved saadan idelig Salg og ved ikke at lade sine Heste blive gamle, kan Bonden regne, at hans Heste ikke koste ham meget. Derfor behielper han sig til eget Brug med de yngre Plage. Thi Bonden spænder meget tidlig Hestene i Drættet. Plage paa 2 Aar sættes almindeligen for Ploven, ofte ogsaa paa 1½ Aar. Ved meget skaansom Medfart og god Rygt kan saa tidlig Brug blive uskadelig og endog bidrage til, at de under jævnt Arbejde trives bedre. Med saa unge Heste er det derfor ingen Under, at Thyboeren ogsaa ved sin Kiørsel bruger megen Skaansel. De smaa Gaarde, som ikke kan føde flere, end de nødvendige Arbejdsheste, befinde sig i den Henseende i en trykkende Forfatning, da de isteden for at sælge, ofte maae kiøbe yngre Heste. I en god Bondegaard er Besætningen sædvanligen⁵ til 6 Heste eller saakaldte Øghøveder, hvoraf 1 til 2 Følle eller Opfødnings, og 4 som kan bruges for Ploven; thi ihvor unge de end bruges, pløjer man dog aldrig med flere end 4. Almindeligen bringes Følhoppen til Hengsten, naar hun er 5 eller 6 Aar; og saasom Bonden skal bruge sin Følhoppe til strengt Arbejde, lader han den ikke gjerne bedække, uden hvert andet Aar. Derimod bliver den længe anvendt til dette Brug. Det er ingen Sieldenhed, at en Hoppe faaer Føl, naar den er 22 Aar og derover, og saaledes haves sædvanlig 8-9 Føl af en Hoppe. Paa ypperæige Hengster er her ingen Mangel, da adskillige Bønder finde god Fordeel ved, endskiøndt Hestelejen kun er 1 Rdlr., at holde dem fortrinlig gode. Bonden indretter det gjerne saaledes, at Hoppen kan fole i Marts eller April, enten før eller i Begyndelsen af Driftens Tid, og bringer den da den 9de Dag derefter igien til Hengsten, ifald den ikke skal gaae et Aar over. Naar Føllet skal sættes paa Græs med Hoppen, og man ikke har Lejlighed til at lade det gaae løs, bliver det tøjret med Grime, enten for sig selv eller med en Ring i Rebet, som løber paa Moderens Tøjre. Den øvrige Omgang med Føllenes Opdræt i Thye, læses udførligen i Hr. Høeghs Anviisning, Side 165.

Man lader ikke gjerne Hestene, især dem som skal arbejde, gaae ude efter Mikkelsdag, da Thyboerne vide, at hvad der spares i Efteraaret, vil fuldkommen gaae med om Vinteren, for igien at faae dem istand. Strax efter Indbindingen faae Hestene i nogen Tid Hakkelse af Byg og hvid Havre-Kjærve, for at uddrive Vandet; derefter fodres de alene med sort Havrekjærve-Hakkelse, indtil hen i Foraaret, da Havren er udtorsken, og der gives løs Korn i Hakkelsen. De Heste, som ere bestemte til Salg i Foraaret, maae ogsaa have løs Korn i Hakkelsen foruden hvad Kjærven indeholder. Sielden giver Bonden sine Heste noget bart Halmhakkelse; men haves godt Baarhøe eller Kløverhøe, gives deraf 2 Giøft om Dagen efter Vandingen. Det almindeligste og hos mange eneste Foder for Hestene, er sort Skaftehavre-Hakkelse, hvoraf de faae 12-14 Gjæft i Døgnet. Bonden beregner omtrent 4 Læs eller 12 Traver til hver Hest; men de som vil holde sine Heste i bedre Stand, beregne 6-7 Læs Havre, eller 6 Læs Havrte og 1 Læs Høe til hver Hest.

Mejerie er forsøgt paa adskillige Herregaarde; men igjen nedlagt; alene paa Vestervig er dermed paa ny begyndt med 80 Køer. I dets Sted finder man bedre sin Regning ved at holde Stude. Aarsagen til Mejeriernes Afskaffelse siges at være: Vanskeligheden med at holde Tjenestefolk, Produkternes mindre

fordeelagtige Afsætning i denne Afkrog, Mangel paa Træer og at Giødningen af Studene er kraftigere end af Køerne. Ogsaa af Bønderne holdes meget faae og ikkun de højstfornødne Køer; flere end 4-6 Køer findes sielden i en Bondegaard. Derimod indtrak Landet tilforn ikke ubetydelige Summer for Staldstude, som nu ved Herregaardene vare istand, kunde aarligen uddrives 16-1800 Staldstude. Endnu i Aaret 1799 holdtes omtrent 500 Staldstude paa følgende Steder: Hindsels havde 62, Vestervig 110, Tandrup 102, Øland 40, Nørhaagaard 40, Thodbøl 62 og Ullerupgaard 82. Prisen for et Par Staldstude er nu sædvanligen imellem 70 og 90 Rdlr. altsaa indflød aarlig for 500 Staldstude i Thyland en Sum af 20.000 Rdlr., hvoraf en betydelig Fordeel tilflød baade Gaardmænd og Huusmænd, som havde opfodt disse. I de sidste Par Aar er nu dette Antal aftaget til det halve og vil formodentlig om føje Tid ganske ophøre. Om Danmark, som behøver saa megen Tilførsel af udenlandske Produkter, og med saa liden Held gaar frem i Vindskibelighed, kan undvære de Summer, som indkom for denne Udførsels-Artikel, vil Tiden lære. Saa meget mere, da nogle hundrede Tønder Korn, som hver Herregaard tilforn udførte, nu for det meste fortæres paa Stedet selv af Parcellisterne, uden at disse frembringe nogen Slags til Udførsel. Foruden Staldstudene udføres maaskee ogsaa omtrent 500 Fødestude aarligen. Saavel af disse, som af Heste, føres en Mængde til Markederne i Holstebro og mange kjøbes i Landet af omreisende Kiøbmænd. Staldstudenes Rygt, er vist nok i dyre Kornaar, temmelig kostbar. Naar de indbindes i Efteraaret, faae de sædvanligen i de første 14 Dage alene Rughalm, derefter til Juul Bygkiærve, som kundet halve Korn er aftorsket, derpaa undertiden noget halvtorsken Rug, og fra Kyndelmisse Havrekiærve med alt Kornet udi og Høe; saa at en Stud vel kan fortæw 4 Tdr. Korn. Fødestudene sælge Bønderne til Staldgaardene, naar de ere 4.-5te Aar, som nu i de sidste Aaringer have kostet 40-50 Rdlr. Parret. Den sidste Vinter faae Fødestudene hos Bonden næsten samme Rygt som Malkekøerne, nemlig 7 Giæft hver Døgn: 2 eller 3 Giæft Halm, 1 eller 2 Giæft Avner med Hakkelse, 1 Giæft Høe efter Vand, og 2 Giæft Rivelse med Korn udi. Fordi man de flste Steder i Thye har Mangel paa Høe, gaar saa meget Korn med til Rygt; næsten al Rivelsen fortæres utorsken af Kreaturerne. Men Thyboerne ansee ikke det Korn ilde anvendt, som gives enten Hestene eller Fæhøvederne. Man skulle vel tro, at der af den Aarsag kun kunde sælges lidet Korn af Thye; men det forholder sig ganske anderledes. Uden at fodre Kreaturerne saa vel, ville man ikke avle saa meget Korn.

Besætningen i en Bondegaard paa 8-9 Tdr. Hartkorn, er sædvanligen 6 Heste, 6 Køer, 12-14 Ungnød og Stude, og 16-20 Faar til Vinteren. De mindre Gaarde have kun 3-4 Køer. Paa de flste Steder haves kun lidet Engbund til Høe og Græsning, ligesom og Græsningen paa de lerige Marker er liden; dette er ogsaa en Aarsag, hvorfor Bonden kun holder faae Køer, da han derimod kan sælge Studene til Herregardene i Foraaret, naar de ere fuldvoxne og ville behøve bedre Græsgang. Det er derfor saare ønskeligt, at Kleverens begyndte Dyrkning maatte have én endnu heldigere Fremgang. Dersom ikke Grasset havde en desto større Kraft i Thye, skulle man endnu føle sig i større Forlegenhed med Sommergræsningen. Men hvor smaat og tyndt Græsset end er paa den kalkagtige Jordbund, saa har det dog en særdeles nærende Kraft. Man seer her Køer, tøjrede paa Baarer, hvor man neppe skulle troe, at de kunde fuldfødes, og som dog baade malke godt, og holde sig ret vel. Hvad man ogsaa i andre Lande har lagt Mærke til, ihenseende til Kalkbundens Egenskab, erfarer ofte Malkepigen her, som kiender en mærkelig Aftagelse i Melken, naar Køerne fløttes fra mindre Græs paa Kalkbund til mere Græs paa sandige Agre. Saavel Køerne som de øvrige Kreaturer, indtil Faar og Svin, skal holdes i Tøjre fra den Tid Vaarkornet kommer op, indtil det er bierget i Huus. Ogsaa paa Thisted Mark tøjres alle Kreaturerne. Ikkun paa Herregaardsmarkerne vogtes de løse. I de varme Sommerdage maae alle Fækreaturer midt paa Dagen trækkes i Stalden hvor de ligge undertiden i 6-7 Timer. Desuden trækkes alle Malkekøerne hiem om Aftenen, og ligge i Stalden til om Morgenen Kløkken 3. Saa at Køerne tilbringe den halve Tid af Døgnen uden Foder i Stalden, og malkes aldrig i Marken. Erfaring lærer, at Køerne malke bedre ved saaledes at tilbringe Natten i Stalden, især da de ere vante dertil. Saare nyttigt ville det være, om man havde bragt Kleveravlens saavidt, at man midt paa Dagen kunde give Kreaturerne et Par Giæft deraf paa Stalden; men hverken saadan halv eller heel Sommer-Staldfodring er brugelig i Thye. - Omtrent 200 Køer opkøibes og drives hvert Efteraar til Kiøbenhavn, hvoraf Stykket

betales med 16-24 Rdlr., endskiøndt det gjerne er af de ældste Køer man sælger. Køerne ere vel ikke større, end de kan findes adskillige andre Steder i Jylland; men af en god Bygning og dybe i Livet. Paa den bedste Græsningstid om Sommeren, kan en Koe give 10-12 Potter Melk daglig. Hvad der giver de thylandske, saavel Køer som øvrige Jreaturer deres fortrinlige Godhed, er det gode, skiøndt ikke overflødige Vaargræs om Sommeren, det meget Korn og den ordentlige og omhyggelige Rygt, de nyde om Vinteren. Man fører tit, men lidet ad Gangen, og lader aldeles intet Halm blive spilt. Den som vil være sikker for Fodertrang, regner at kunne holde et fuldvoxet Fæhoved paa hvert 4 Læs undavlet Korn, hvorved et Læs Høe kun holdes liig med 1 Læs Korn; men Bønderne regne almindeligen kun 3 Læs til hvert Fæhoved. - Henimod St. Hansdag, naar Græsset er i sin bedste Kraft, saavel som ved Juletider, aarelades alle Kreaturer, unge som gamle, baade Heste og Fæhøveder. Køerne skal derefter give mere og federe Melk, og de øvrige bedre voxer og trives. Hestene opslaaes paa Spareaarerne, og undertiden ogsaa paa Skyldet i Overmunden, naar dette er voxet for langt ud. Blodstald eller Ailen lide Kreaturerne ikke af her.

Næsten alle de Kalve, især Tyrekalve, som fødes hos Bonden, blive ogsaa tillagte. Og da de fleste Køer ere tidligbærende, eller kalve imellem Mortensdag og Juul, saa er det og meest Vinterkalve som tillægges. Disse holdes ogsaa for de bedste, og have gjerne et heelt Aar forud for Sommerkalvene, som ere fødte i Foraaret. I 10-14 Uger gives Kalvene Melk, i de første 8 eller 14 Dage sød, derefter aflblæst Melk. Har man ikke tilstrækkelig Melk, toges Meel til en Velling, som gives dem lunkent, hvorefter dog Kalvene ikke blive saa gode. Med megen Omhyggelighed plejer man Kalvene, paa det de ikke i Begyndelsen skal blive forknyttede. Vinterkalvenes Foder den første Vinter, er Høe og Havrekiærve, skaarne i fiint Hakkelse, eller Havrerivelse med Kornet udi; undertiden faae de og noget Meel eller Malt paa Foderet. Den første Sommer tøjres de paa det bedste Baaergræs; ogsaa den følgende Vinter faae de lidet Korn. Sommerkalvene fortære en Deel Korn i den første Vinter; men det Korn Vinterkalvene fik spæde den første Vinter, er dem til mere Nytte. - Ved saa megen Opdræt og saa faae Køer, er det begribeligt, at kun fra faae Bøndergaardene kan sælges Smør.

Faareavlens er af ikke liden Vigtighed i Thye. Enhver af de største Herregaarde holder 150-200 Faar. Alle Huusmænd, endog de, som ingen Køer have, holde dog nogle Faar; det er ingen Sieldenhed, at en Huusmand kan have 8-10 Faar til Vinteren. De fleste ikke alene Huusmænd, men ogsaa Gaardmænd, slagte intet Fækreatur; men alene Faar, andet Aars Vædre og tredje Aars Beder; thi næsten intet andet end Faarekiød spises af Thyboerne. Tilforn holdtes alene de smaae indlandske Faar, som vel give finere; men mindre Uld. Disse ere nu afskaffede, eller findes kun i de allerskarpeste Egne ved Sandklitterne. Paa Herregaardene haves nu sædvanligen af de store langhalede. Men de fleste Bønder, som ikke kan forskaaffe dem saa god Rygt og Græsning, og for det meste tøjre dem i Hederne, holde helst en Middelsort, som er en Blanding af de store og smaae. Paa Ullerupgaard, er nylig giort Forsøg med at forbedre Faarearten med en Væder af spansk Race. Efterdi Faarene tilligemed de øvrige Kreaturer slaaes løse strax efter Høsten, og man ingen Indhegning har, saa har man paalagt sig den saare nødvendige Lov, at enhver skal holde sine Vædre tøjrede hele Efteraaret, paa det at ingen andre Vædre skal komme til Faarene, end de man selv indelukker med dem om Natten, hvilket gjerne skeer 2-3 Uger før Juul. Ikkun paa de store Gaarde, vogtes Faarene løse om Sommeren. Bonden holder alle sine Faar tøjrede, endogsaa paa Lynghederne, da to Faar, eller Faaret med sit Lam, sættes i et Tøjre. Er Ageren smal, bruges Løbetøjre. Strax efter St. Hansdag tages Lammene fra Faarene, og tøjres for sig, 2 i hvert Tøjre. Efter Høsten mærker enhver sine Faar og slaar dem løse. Naar de Faar, som skal leve, ere klippede ved Mikkelsdagstid, lader Bonden ubekymret sin Faareflok gaae, hvor den vil, indtil henimod Juul, da enhver opsøger sine iblandt Hedebakkerne, hvor de gjerne findes. Nu indelukkes de om Natten med Vædren og gaae ud om Dagen, saalænge Jorden er bar. Bliver et Faar borte i Efteraaret, efterlyses det, og den som finder et fremmet Faar, bekiendtgjør det. At et Faar bortstjøles, høres meget sieldent. Naar Lammene tages fra Faarene, malkes dog ikke disse, da man har den Formening, at denne Fordeel ville tabes paa Faarene. Bønderne komme nu temmelig i Vane med at bede de fleste af deres Væderlam, deels formedelst den Ulejlighed, det forvolder at holde Væderne tøjrede i Efteraaret, og

deels formedelst den kostbare Rygt de fordre om Vinteren, da Væderne faae af samme Hakkelse som Hestene, og Fordelen af dem, fremfor Bederne, er kun det bedre Skind. Af den Middelart Faar, som Bønderne holde, regnes almindeligen at kunde have af Mikkelsdags Klipningen 1 til 1½ Pund Uld af et Faar, og 2 til 3 Pund af en tredie Aars Bede. Skade, at man ikke sortere Ulden, og giver den derved ikke den Værdie, som den kunde have. Ulden gaar meest til Ringkiøbing, hvorfra den føres til Hamborg.

Faarenes Vinterrygt er efter ethvert Steds Forraad eller Mangel, meget forskiellig. De faae 4-5 Gange Foder om Dagen, og 2 Gange Vand, eller som nogle holde for bedre, Vandet bæres ind til dem i Vandtruget, som staar bestandig i Faarestien. Hvor man har tilstrækkeligt Høe, fodres de alene dermed, og paa store Gaarde alene med Høe og Havrehakkelse. Nogle give 1 Giæft Rivelse, 1 Giæft Hakkelse blandet med Avner, og 1 Giæft Rivelse efter Vand. Nogle give Faarene alene 2 Giæft Høe og 2 Giæft Lyng. Nogle give 3 Giæft Halmhakkelse af Havre- eller Rughalm, 1 Giæft Høe og 1 Giæft Lyng. Hvor man avler Ærter, gives Faarene et Par Giæft Ærtehalm, som de pille Bladene af. Ærtehalm, skaaren i Hakkelse og blandet med Avner, gives ogsaa Fækreaturerne, Bederne faae samme Rygt som Faarene; men Væderne næsten samme Rygt som Hestene. De Faar, som have Tvillinger, gjør man hellere saaledes tilgode, at de selv kan underholde deres Lam, end man giver Lammene Melk. Man giver dem derfor sort Havrehakkelse, hvori kommes sort Havre, Ærter eller Meel-Saaer. - En almindelig Faaresyge er Svæl, som bestaar i skarpe Vædsker, der samle sig under Huden paa Halsen og over Bovene, hvorved Ulden paa det Sted falder af, og der fremkommer Udslæt. Derfor indgives et Faar 2 Theskeer fulde Terpentiniolie, og med det samme bestryges Stedet nogle Gange, og siden efter med heed Kiernemelk.

Geeder holdes ikke i Thye, undtagen en halv Snees paa Nystrup Gaard i Vang Sogn.

Sviin holder man om Sommeren, enten i Tøjre eller i indelukkede Svinehouer. Efter Høsten mærker hver sine og slaarer dem løse. Efterat Kleveravlen er blevet indført, holdes strængt over, at de løse Sviin skal være ringede. Paa Forsømmelse heraf, har man paalagt sig selv en Pengestraf. Mange Sviin holder Bonden ikke, sielden over 1 eller 2; men de ere af en god stor Art. Af Sviin uddrives ogsaa hvert Aar endeel af Thye. Det gode fede Faarekiød, hvormed enhver Huusholdning forsyner sig, gjør Flesket tilligemed Oxekiødet for det meste undværligt; saa at Bonden enten sælger Svinene mavre, eller overlader noget af Flesket til Skudefarerne, som føre det til Norge.

Af Gjes tillægges ikke mange i Thye, og de som have, tøjres for det meste om Sommeren. Paa Thyholm have de fleste. Ellers kjøber man dem hellere fra Handherred, hvor de i Efteraaret mavre koste 30-40 Sk. stykket. Men Thylands Gjes ere altid større og bedre end disse. En Gaas givet med 1½ Skpe. Havre og ½ Skp. Byg, vejer sædvanligen med Fjedrene, 12 Pund; men faaer den mere Korn, bringes den let til 14 Pund. Af Ænder holdes en Deel. Af Kalkonske Hønssælges nogle til Norge, for 4 Mrk. Stykket.

15. Thybo-Oste.

Thylands Oste er bekjendte, baade indenlands og udenlands, for deres særegne skarpe Smag. De ere fede; men ikke saa fede som de holstenske, og have en behagelig Skarphed, som tiltager, jo længere de gjemmes; hvorfor de og ikke bør anskières, førend de i det mindste ere et Aar gamle. De som agtes meest, ere de store, hvorved man forstaar dem, som veje 2 til 4 Lspd. Disse koste almindeligen 16 Sk. Pundet. De smaae Oste, som veje mindre end 1 Lspd., efterspørges ikke saa meget, endskiøndt de i Smag og Godhed ikke synderligen staae tilbage for de større, naar de kun ere lavede paa den rette Tid og af sød Melk. De smaae koste her paa Stedet kun 8-10 Sk. Pundet. Af de smaae udføres ikke ret mange, i det mindste afgive Kiøbmændene i Thisted sig ikke med at gjøre Udførsel deraf. Udenfor Thye kan derfor næsten ingen erholde Thybo-Oste, uden de, som ved Bekjendtere her kan faa dem tilsendte; og da er det meest de store, som efterspørges. De store Oste, som frembringes i Thye, skyldte deres Tilværelse en gammel Vedtægt, at hver Mand i Sognet giver sin Præst, Degn, Herredsfoged og Herredsskriver hver et Maal Melk, som modtages paa én Gang, og sammenslaaes til én Ost. Efter

Sognets Størrelse og efter den Mængde Melk, de selv kan bringe i Forening med, bliver altsaa ogsaa Ostens Størrelse. Og da Pundet betaales i Forhold til Ostens Størrelse, saa gjøre nogle endog en Ost af 2 Sognes Melk, da det i nogle Sogne er Skik, at Præst og Degn hver faaer 2 Gange Melk, saa kan man dog af Thylands 28 Sognes kalde regne 112 Oste, hver omtrent paa 3 Lspd., som Præsterne og Degnene kan sælge. Næsten lige saa mange kan Herredsfogder og Herredsskrivere levere; men da de ikke kan tilsætte af egen Melk, blive deres mindre. Saadanne store Oste kan Bonden ikke frembringe, især da her kun holdes faae Køer; med mindre hele Sogne eller Byer vare forenede om, Vexelviis at levere hinanden et Maal Melk; ligesom nu 2 eller 3 Gaarde gjerne staae i Forbindelse med at bytte Melk med hinanden til de mindre Oste.

Tiden, paa hvilken Ostene skal laves, er 8 Dage før, indtil 8 til 14 Dage efter St. Hansdag. Efter den Tid indeholder Melken færre Ostpartikler, som tydeligen kiendes, efterdi en Ost af samme Avantitet Melk, 14 Dage sildigere, bliver langt mindre. Og længere hen, naar Græsset bliver ældre, ville, til en lige saa stor Ost, vist udfordres langt mere Melk, hvorhos Smagen ville aftage. Den 27de Juni lod jeg lave en Ost af 385 Potter sød Melk, som vejede 60 Pd. først i October, da Pundet sælges til 1 Mrk. Til hver Pund tørret Ost udfordredes altsaa næsten 6½ Potte Melk; og 1 Potte Melk udbragtes paa denne Maade til omtrent 2½ Sk., Vallen til Sviin og 3-4 Pund Smør, som kan udbringes af Vallen, kan regnes som Godtgjørelse for Omkostningerne. Altsaa er dette den fordeelagtigste Anvendelse, som kan gøres af Melk i Thye.

Det vanskeligste Spørgsmaal at besvare, er: hvori Grunden ligger til Thybo-Osternes særegne ramme Smag? Saavidt mig er bekiendt, har ingen hidindtil angivet noget fyldestgørende i den Henseende. Nogle søge Grunden hertil i Behandlingsmaaden, andre i Græsarterne, og atter andre i den kalkagtige Jordbund. - Naar jeg faar fremsat Behandlingsmaaden, vil man see, at denne i det væsentlige ikke er forskiellig fra den, som bruges paa andre Steder, og altsaa alene ikke kan anføres som Grund. Desuden har jeg vis Forsikring af en kyndig Landmandinde, som, efterat have i mange Aar lavet af de bedste Thybo-Oste her, gjorde Forsøg med at gjøre Oste paa samme Maade og af samme Størrelse i Vensyssel; men som dog i Smag bleve ganske forskiellige fra de thylandske. De som ville finde Grunden hertil i Græsarterne, til hvilken Mening de fleste helde, holde sig fornemmeligen til den hvide Klever. Dog maae det tilstaaes, at endskiønt baade Naturen frembringer denne Klever her, og den paa nogle Steder ogsaa saaes, saa findes den dog paa andre Steder i Danmark i lige saa stor Mængde, uden at man derfor sporer saadan Virkning paa Ostene. Den gule Klever er og bleven anseet, som en Grund; men andskiønt den ikke sielden forekommer, hvilket forhen under Planterne er anmærket, saa er den dog ikke allevegne i den Mængde, at den kan komme i Betragtning. Af de øvrige Planter, som her findes, vil man neppe med Grund kunde gjette paa nogen; og Græsarterne ere ingen andre, end de paa andre Steder almindelige. Af Jordbunden synes det altsaa rimeligst, at udlede den egentlige Grund. Nærmest kunde man vel tænke paa Kalken, som for en Deel udgjør Grundlaget. Men herimod indvendes, at adskillige andre Steder i Danmark bestaar Grunden ogsaa af Kalk, og Ostene have dog ikke denne Egenskab. Desuden er det kun omtrent i den halve Deel af Landet, at Kalken findes som en overvejende Bestanddeel. Jeg har tilforn erindret, at adskillige Ting bære Vidne om, at Jordbunden i Thye er temmelig jernhaltig; men om denne Egenskab herved kan komme i Betragtning, tør jeg ikke indlade mig udi. Maaskee Jordbundens baade metalliske og kalkagtige Bestanddele kan meddele Græsset en egen Kraft, som kan gaae til Melken.

Den Maade, paa hvilken man her tillaver de store Oste, skal jeg korteligen fremsætte. Til Ostningen bruges enten sædvanlig Løbe eller Løbelage. Deen sidste tillaves saaledes: man tager Kalvemaven af én ikke alt for spæd Kalv, lægger den nogen Tid i Salt, ombinder den derpaa med Papir og ophænger den i Skorstenen for at tørres; men ikke røges. I Foraaret lægger man den atter i Saltlage, og denne Lage er det man til Sommeren bruges til Ostning. Naar den første Lage er brugt, kan man igjen i en Flaske eller Krukke paagyde samme Maveskind nogen Ostvalle eller Lage, som efter kort Tids Forløb igjen er tienlig til samme Brug. Dette Sammenløbningsmiddel har det Fortrin, at det ingen Pletter efterlader i Osten, da derimod af den almindelige Løbe, om man end søger at borttage den, altid noget

bliver tilbage. Naar nu Arbejdet skal begyndes, og den nysmalkede Melk er samlet i eet eller to Kar, øser man henimod Halvparten deraf i en Kjedel for at varmes; naar dette har naaet den Varmegrad, at det kan formodes at kunne gjøre den øvrige Melk omtrent melkelunt, eller lidet varmere end det kommer fra Koen, slaaes det i Karret til det øvrige. Skulle det endnu være for koldt, varmer man en liden Deel igjen; er det derimod for varmt, lader man det staae at svaales eller gyder noget koldt Melk dertil. Nu tilsættes Løben eller Løbelagen, hvoraf til den største Ost næsten kan behøves en heel Løbe. Karret tildækkes nu med Lagener, indtil Melken er løbet sammen og blevet landløs, saa at Vallen begynder at staae oven paa Ostklumpen. Dersom man har brugt Løbe, stikker man først Haanden ned, for at optage denne tilligemed en haar Klump, som har samlet sig omkring samme midt paa Bunden. Derpaa udrører man hele Ostklumpen, enten med Haanden eller med en Sløv, indtil det alt bliver i smaae Stykker som en Velling. Nu lader man det staae at sættes, indtil alle Ostpartiklerne ere sunkne til Bunds og have samlet sig; hvorpaa den klare Valle øses oven af. Nu behøves 2 Personer, hvoraf den ene sammenkryster det Hele lidet i Karret, tager det derpaa haandfuldviis ud af Karret, kryster det og lægger det paa et Trug; den anden tager nu efterhaanden disse Kugler af Truget, trykker dem paa Bunden af Ostekarret, i hvilket er lagt et reent Klæde eller Lagen og knuger det vel sammen. Naar Bunden er skiult med det første Lag, strøes derpaa 3 Haandfulde Salt. Med det følgende Lag og med Saltningen fortfares paa samme Maade, indtil ingen flere Ostdele ere tilbage i Karrene. I en fire Lispunds Ost kommes 9 Haandfulde Salt. Nu arbejdes tvende Fruentimmer af alle Kræfter paa at trykke og sammentrykke Osten med Hænderne; og for at faae Vallen desto renere fra, lægges tilsidst et tørt Klæde, efter det andet, ovenpaa, medens den trykkes. Naar nu den ene Side er trykket saa godt som muligt, væltes Osten ud paa et andet tørt Klæde, med hvilket den lægges igjen i Formen, saaledes: at den nederste Side vendes op, paa hvilken den ligeledes trykkes, og derpaa atter vendes og trykkes paa samme Maade endnu engang. Tilsidst lægges nogle et Laag, som tetsluttende kan gaae ned i Ostformen, ovenpaa med en svær Vægt af Stene; mange bruge derimod slet ingen Presse. I de første 6 Dage forbliver den i Ostformen eller i én, lidet større, Ballie; men maae imidlertid dagligen 3-4 Gange tages op og vendes, hver Gang i et tørt Klæde; hvorved den tillige jævnligen overstrøes med Salt. Ifald den skulle have Sprækker eller Ujævnheder, har man et Fadfuld af den ukrystede Ostmaterie i Beredskab, hvormed den smiddes, dvs. udbedres og overstryges, for at blive glat. Efter den Tid tages den af Ballien, indsyes fast i et Lærredsbelt omkring Kanten, og lægges paa et Bord, hvortil ingen Soel kommer. Naar den bliver mere tør, taaler den lidet Trækvind. Skulle Skimmel og Pletter vise sig, overstryger man den med Haanden med kogt Smør.

Til det uvæsentlige og unyttige ved dette Arbejde hører, at nogle faae skaalle Osten, efterat den er trykket. Hvortil de gjøre en Deel af Vallen eller reent Vand koghed, og holde Osten deri et Qvartees Tid, hvorefter de igjen trykke den i Formen. Istedet for at nogle lægge den i Presse, indhulle andre den i Puder, hvorved den holdes varm, giver sig i Vejret, og bliver mere piberet eller aaben. Man har tilforn tilsadt en Mængde Kryderier, som Nelliker, Muskat, Safran og Kummen; men har man lagt Mærke til, at den naturlige Smag er behageligere, og blander derfor intet udi undtagen Kummen og Salt, jo mere af det sidste, jo bedre. Saltet ikke alene, forhøjer Smagen; men det bidrager ogsaa til, at Osten langt snarere tørres, - Forskiellen imellem de store og smaa Ostes Tillavning er alene, at der intet Salt kommes i de smaae, hvorefter disse vel synes federe; men langt snarere revne og beskadiges. Ogsaa ere de smaae ikke altid lavede paa den bedste Tid, eller af nymalket Melk alene; men undertiden endog af 3 Maal Melk. Desuden anvendes paa de store Oste langt mere Arbejde; thi dersom Vallen ikke fra Begyndelsen af bliver omhyggeligen aftrykket, vil Osten revne og mislykkes. - Skulle Osten under Tørringen revne og tage Skade, da skiæres Stykker ud af en mindre Ost, som med et varmet Strygejern indsmeltes eller indbrændes i Aabningen.

Hvad man nylig i England er bleven opmærksom paa, nemlig at Ostdelene i Melken ere forskiellige fra Smørdelene, har man her længe gjort Anvendelse af; thi naar Osten er fraskilt, sætter man Vallen hen i Melkekar og Ballier, som da bærer en Deel Fløde hvoraf kiernes, om ikke det lekreste, saa dog ganske spiseligt Smør. Tilsætter man tillige nogen anden Fløde, bliver Smørret saa meget bedre. Man

troer ingenlunde, at den ramme Smag som findes hos Ostene, ogsaa bemærkes i Melken eller Smørret. Melken er velsmagende; men maaskee noget federe end i de skarpe Egne. Og Smørret kan, ved en reenlig Behandling, have ligesaa behageligt i Thye, som noget andet Sted.

Merkeligt er det, at udenfor Thye, saavel i Handherred som i Harsyssel paa hiin Side Odsund, findes intet af den Skarphed ved Ostene som ved de thylandske. Derimod have Morsøes Oste megen Liighed med de thylandske, og de som blive behandlede med samme Nøjagtighed, vilæ maaskee neppe kunde skilnes derfra. Ogsaa blive Morsøes Oste solgte og antagne under Navn af Thybo-Oste. Men Jordbunden paa Morsøe har og megen Liighed med Jordbunden i Thye.⁸⁾

16. Bygning og Indhegning.

At bygge godt, er overmaade kostbart i Thye, hvor man fra andre Steder dyrt skal kiøbe alle Materialier. Og stærke Bygninger ere dog saa aldeles nødvendige her, hvor Vindene ere ualmindelig heftige. Grundmuur er sielden, endog paa Herregaardene. Og i Thisted ere kun 3 grundmurede Huse. For resten er alt Bindingsværk, og dertil bruges næsten intet uden Fyrretømmer. Af Egetømmer faaes her intet, uden hvad der tilføres fra Norge, eller hvad der kan bierges af strandede Skibsvrag, hvilket dyrt nok betales til Gavntømmer. Saa stor Overflødighed Landet end har, baade af godt Leer til Muurstenene og gode raae Kalkstene, saa lider det dog stor Mangel baade paa Steen og Kalk til Bygning. Thi Vestervig Teglbærerie kan ikke forsyne Landet, ligesaa lidet som de ubetydelige Kalkbærrier. Vore Tørvemoser ere ogsaa utilstrækkelige til nogen betydelig Drift af den Natur. Desuagtet finder man i det Hele gode og vel vedligeholdte Bøndergaarde. Paa nogle Steder boe Bønderne endog ualmindelig beqvemt og godt. Bøndergaardene ere sielden indesluttede af 4 sammenhængende Længder; men bestaae sædvanligst kun af 2 Huse, derfor Vindens Skyld gierne ere byggede med Enderne mod Vester og Øster. Og da disse tvende Huse staae lige over for hverandre, saa er Gaarden mod de to Sider. Husene staae almindeligen i Fodstykker eller Lajder; men da disse af Fyrretømmer ere kun kort varige, saa har man nu begyndt at bruge lange hugne Stene til Fod. Man betaler 12-16 Sk. for en Alen af saadanne Stene. Efterdi Stenene ere lange og flade, saa skride Stolperne ikke let ud af Linien saaledes som paa andre Steder, hvor man sætter dem paa runde Stene. Port- og Dør-Stolperne befæstes tillige ved et paaslaget Ankie eller Jerntap, som gaaer ned i et hugget Hul i Stenen. Stolperne og alt udvendigt Træværk holdes bestandigt overstrøget med Tjere, hvori er blandet Brunrødt, og som man varmer, alene ved at komme en heed Steen deri. For det meste ere Bøndernes Vægge opklinede af Leer, eller om de nederste Tavler ere opmurede med Muurstenene, saa ere dog næsten altid de øverste klinede. Indvendigt i Huset ere saadanne Leervægge meget gode; men til Udvægge ville de ikke være saa tienlige, dersom de ikke desto omhyggeligere beskyttedes imod Regnen. Men deels holder man dem vel overkalkede eller beklædte med Rør, og deels bygger man almindeligen Udskud til sine Huse paa begge Sider, undtagen hver Dør og Vinduer ere. Derved kommer Taget til at løbe saa langt ned, at Ufvæggene ofte blive mindre end 2 Alen høje; Hovedstolperne, som bære Huset, staae nu ikke i Udvæggen og altsaa kan vare længere, og man faaer for liden Bekostning en Udvidelse i Huset af 1½- 2 Alen, hvor Senge, Spisekammer o.s.v. kand indrettes. Hvor Laden er meget høj, anlægges Loegulvet i det ene Udskud og Agerrummet i det andet, hvorigennem kan kiøres med Kornlæs. Men Bønderne have sædvanligen en Port midt paa Laden, hvor der kan kiøres ind, og Kornet aflæsses. I Kalkegnene maae bruges den Forsigtighed med Leret til klinede Vægge, at det en Vinter over maae have været udsat for Frosten, paa det at Kalken kan opløses; men naar det derefter æltes godt, kan de deraf klinede Vægge staae i adskiellige Aar. Ved saadanne Bygningsmaterialier er det begribeligt, at man idelig maae bygge, kline og udbedre sine Huse.

I Vestervandet Sogn, hvor der findes Kridtstene, tilhugger man ligesom paa Stevns Klint, af disse saakaldte Bleger, Stene til at mure med. I Kalkegnene bruger man ogsaa Kalkstene eller Kalkbleger til indvendig Muur, især til Skorstene; men hvor Frosten kan virke og opløse dem, ere de utienlige. I disse

⁸ Om denne Artikel, kan læses Hr. Lemvigs Priisskrift, om Thybo-Oste

Egne betiene de Fattige sig og af Flintstenene til at opmure Vægge af. Hidindtil har i mange Bønderhuse ikke været opførte Skorstene; men kun været Røghuller paa Tagene, men nu blive Skorstene almindelige.

Af Mangel paa Rughalm bruges meget Havrehalm, ogsaa Byghalm til Tag, især paa den nordre Side af Huset, hvor det kan være længst. Rør lægger man megen Vind paa, for at lægge lagviis imellem Halmen, hvilket giver er stærkere og varigere Tag. Endog Herregaardene ere for det meste tækkede med Straa og mange Huse i Thisted bære endnu Straatag. - At gipse med Leer paa Halm, der er omvunden smalle Brædder eller Staver, er os ikke ubekendt, men kun lidet brugt.

De fleste Kirker her i Landet ere kullede, uden Taarn eller Spiir. Hvad Stormvindene kand udrette her i Landet, sees ogsaa paa de Kirker, som Ejernes Vindesygge har afklædet Blyet og igien belagt med Tegl; thi det er næsten en Umulighed at et Steentag kan staae sig her. Man tør vel haabe, at det herefter ikke tillades at tilføje flere Kirker denne uoprettelige Skade for en saa ussel Fordeels Skyld.

I den nordlige Deel, noglæe Steder i Nors, Vandet og Thorsted Sogne, har man en Dybde af 60-70 Alen og derover, at grave til Vand. Det ville altsaa være vanskeligt at opsætte Brønde paa disse Steder, dersom Naturen ikke lettede Arbejdet paa en anden Maade. Men da Grunden i al denne Dybde for det meste er Kalk, som er saa haard og fast, at man maae hugge det op, saa behøve disse Brønde ikke at opsættes enten med Stene eller Planker, og skyde dog ikke efter. Dog for at forhindre Frostens Paavirkning, som ville opløse Kalkstenene, opsættes nogle faa Alen for oven med Kampstene førend man graver dybere. Desuden bygges ogsaa et Brøndhuus eller Skuur over Brønden. Ofte graver man ogsaa en Brønd i Stalden eller saa nær derved, at Vandet ved Render kan indledes der, hvilket om Vinteren er til megen Beqvemmelighed. Hvor Jordbunden ikke er Kalk, opsættes Brøndene med Flintestene eller Kampstene. Paa nogle Steder har man neppe 8 Alen, paa andre 10-20 Alen til Vand. Vandet opdrages ved et Reeb, som med 2 Spande gaae over et Hjul.

Nu da Udskiftningen saa godt som er fuldendet i Thye, ville tilstrækkelig Indhegning bidrage overmaade meget til Agerdyrkningens Fremme; men den Fordeel, at have sin Jord indhegnet, savnes aldeles. Vel tøjrer enhver sine Kreaturer, og freder saa godt muligt, men denne Fredning varer kun indtil det meste Korn er i Huus, saa at den Mand, som staaer tilbage med sit Korn, maae selv lade det vogte. Desaaarsag kan den vigtige Kleveravl, Kartoffelavl og andre nyttige Indretninger aldrig ret lykkes her, fordi man mangler Indhegning, og altsaa Fredning baade Foraar og Efteraar. Nogle enkelte Udskiftede have vel begyndt at indkaste deres Lod; men med et lidet og enkelt Dige, hvis højeste Nytte kan være, ved Vejene at forhindre Kiørsel paa Marken. Endogsaa de, som opføre de bedste Diger, gjøre sædvanlig Foden for smal, og opsætte det ikke omhyggelig nok med Græstørv, hvorfor det ogsaa skyder efter. Man afskrækkes ogsaa fra at spille Jord til et dobbelt Dige, efterdi det dog uden Gierde ikke kan udholde Faarene. Naar Indkstning skeer imellem 2 Mænds Lodder, bruges sædvanligen Flækgrøft dvs.: Grøften graves i Skiellinien, og et Dige kastes op til hver Side. Ogsaa denne Indhegning, er til liden Nytte og kan neppe frede for Fæhøvder, end sige for Faar. Saa vil Riisgierder som levende Gierder ere ganske ubekiendte Ting i Thye. Men denne Mangel paa Indhegning kan ikke lægges Thyboerne til Last som en Mangel paa Vindskibelighed; men Vanskelighederne ere her større end andre Steder. Hvor Grunden er Kalk, opløses denne af Frostens, og Diget skrider ned. Hvor Grunden er Gruus, gaaer det ikke meget bedre. Paa andre Steder kunde vel Diget staae, men hvorfra tages Gierdsel? her mangler alt baade til Riisgierde og levende Hække. Hvidtorn haves ikke, og de skarpe Foraarsvinde ville sikkerligen tilintetgjøre denne og andre Tornes Vext paa et Dige. Vel kan det siges, at Plantning hidtil ikke er forsøgt; men den som kiender den saakaldte Skaj i Foraaret, tør neppe gjøre sig megen Forhaabning. Dog er der eet Træ, som trodser Vindenes Skarphed, nemlig Hylden. Jeg troer, at dersom denne enten blev plantet paa den vestre Side af et dobbelt Dige, eller og blandet imellem Hyben, Slaaen og andre Tørne, da ville den forskaffe disse en saadan Lye, at de kunde voxer. Hylden har ogsaa det Fortrin, at den ikke saaledes som andre Træer afædes og beskadiges af Faarene. Dersom den omtalte Flækgrøft med Dige paa hver Side, skulle være til nogen Nytte som Hegn, da formener jeg, at der maatte plantes Sandtidse, Slaaen, Hyben o.s.v. paa begge Sider, som

giennemvoxne med Brambær Klynger kunde opfylde Groben. Dette ville give et tilstrækkeligt Hegn, og som ved Hielp af Digernes Beskyttelse sikrest kunde voxe under dette Klima. Et lidet Forsøg har jeg ogsaa gjort paa denne Maade. Gid Thyboerne, som ere saa ubekjendte med al Indhegning, ikke fremdeles mangle fornøden Vejledning og tilstrækkelig Opmuntring til denne saa vigtige Sag!

Steengierder ville vist nok være det meest passende Hegn i Thye. Det mangler heller ikke paa gode Steenkløvere, som meget vel forstaae at sætte Steendige. Men Thyland har ingen Forraad paa Stene, som kunde være tilstrækkelige til saadant Brug. Dersom her fandtes saadan Mængde Kampstene som nogle Steder i Sieland eller ved Niim i Jylland, ville Thyboerne vist ikke forsømme at gjøre Anvendelse deraf. Men det er endog vanskeligt at faae Stene samlet til et Haugedige. - Haugerne indhegnes almindeligen enten med Flintestene, som findes i Kalken, eller med Digetørv, som graves i Hederne, og hvoraf opføres 2-2½ Alen høje Diger. Af saadanne Jorddiger er næsten ethvert Huus omgivet, om ikke for at indhegne en Hauge, saa dog for at frede de lave Tagefor Kreaturerne.

Norden og Østen for Thisted ere Vejene meget gode; thi Kalkgrunden modtager letteligen Vandet. Men i den sydlige Deel af Landet, hvor Jordbunden er Rødleer, ere Vejene til visse Tider meget besværlige at fare. Naar Vejene her engang skal anlægges og istandsættes, har man et ypperligt Middel i de mange Smaastene eller Øer, som findes saavel ved Fiorden som paa Agrene. Stenkister og Broer opfører man fortreffeligen af hugne Stene.

17. Parcellering.

I de senere Aaringer er Opløsning og Udstykning, saavel af Herregaarde som Bøndergaarde, meget kommet i Gang. Omtrent i den sidste Halvsnees Aar ere følgende Hovedgaarde opløste og enten alt, eller det meste af Bøndergodset bortsolgt: Nørtorp, Rostrup, Øland, Ørum, Fadersbøl hvormed Nørhaagaard var forenet, Irup, Stamhuset Vestervig Kloster, Stamhuset Todbøl med Bodumbisgaard, Stamhuset Kiølbygaard og Ullerupgaard. De komplette Herregaarde, som endnu have alt sit Bøndergods, ere nu kun: Ullerup, Kovstrup, Tanderup og Hindsels. Nørtorp var det første Gods, hvis Bønder for en halv Snees Aar siden bleve Selvejere. Og da Jordegods den Tid endnu ikke var i saa høj Priis, saa fik Fæsterne deres Gaarde for godt Kiøb. Det er derfor ikke uden Grund, at de har sat Hr. Byfoged Lemvig et Taknemligheds Minde, fordi han som Herredsfoged opmuntrede og understøttede dem til et Kiøb, der nu er dem ligesaa fordeelagtigt, som det den Gang forekom det betænkeligt. Af Rostrup Gods, som for en 6 Aar siden blev solgt, betalte Gaardfæsterne omtrent 100 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn. Det af Ølands Gods, som omtrent paa samme Tid blev solgt, var næsten i samme Priis. Todbøl og Irup solgte alt deres Gods i Aarene 1799 og 1800, hvoraf Prisen for 1 Tde Hartkorn til Gaardfæsterne var imellem 150 og 200 Rdlr. Vestervig Gods, som for det meste blev solgt i Aaret 1799, kostede ogsaa henimod 200 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn. Kiølbygaards og Ullerupgaards Ejere erfare nu vel, at Bønderne af andres Skade ere blevne mere frygtsomme for Selvejendom; men dog vise de, at det er muligt at bringe Bonden til at lade sig kalde Selvejer, endog paa haardere Vilkaar end tilforn. Thi i Hillerslev har Gaardfæstere af Ullerupgaards Gods udlovet 400 Rdlr. for 1 Tde. Hartkorn, og i Skinnerup Sogn skal en Mand have forbunden sig til 600 Rdlr. for hver Tønde af sit Hartkorn. - Næsten alle de opløste Herregaarde have faaet Bevilling paa Skattefrihed for Hovedgaardstaxten, endskiøndt Bøndergodset bortsælges.

Hovedgaardenes Adsplittelse haver ogsaa givet Anledning til mange Bøndergaardes Adsplittelse. Thi Bønderne kiøbe nu deres Gaarde saa dyrt, at Kiøbesummens Renter ere dobbelt eller tredobbelt saa store som den forrige Landgilde. For at formindske Udgifter, som snart erfares at være uudholdelige, griber den nye Selvejer til det nemmeste Middeel Udparcellering. Han sælger da nogle Stykker af sine Jorder, for kun at have de samme Udgifter, men kommer alt for snart til at føle, at han nu kun har det halve Jord. Saaledes er i de senere Aar Husenes Antal blevet meget forøget, og Gaardenes Antal derimod formindsket, efterdi adskillige Gaarde ere ganske forvandlede til Huse, og andre ere aftagne i Størrelse. Bøndergodsets Salg har desuden og havt til Følge, at Hovedgaards Markerne til de fleste af

omtalte Herregaarde ere blevne udstykkede baade til Gaarde og Huse. Saa at Folkemængden unægteligen meget er bleven forøret.

At bestemme Nyttens eller Skadens af saadan Selvejendom og deraf flydende Udstykning, er maaske vanskeligere, end mange formode. At Bønderne blive Selvejere, og derved opmuntrede til at drive deres Gaarde med større Lyst, og desuden befries fra det besværlige Hoverie, kan ikke andet end glæde enhver Ven af Bondestanden. Men naar man kiender den Maade, det skeer paa, og hvilke Følger det har for manges en Bonde, da bliver Sagen at betragte fra en anden Side. Det saa kaldte Slagter-System, som saa meget er kommen i Brug, fortiener vist ingen Berømmelse. Mange af dem, som sælge Bønderne deres Gaarde, vil sikkerligen selv tilstaae, at de mindre har Bondens Vel, end deres egen Fordeel for Øjne. Dersom det blev Bønderne tilladt ikke før at vorde Selvejere, end enhver selv havde Lyst og Evne til at være det, da ville det vel gaae langsommere frem; men enhver ville dog sikkerligen købe, saasnart han havde, eller saa Udveje til Pengene. Men dersom den Fattige saavel som den Formuende under allehaande Forestillinger og Trudslers drives til at købe strax, da bliver det en nødvendig Følge, at manges en Bonde, der nærde sig vel som Fæster, maae som Selvejer see sig skildt ved Alt. Det kan jo være Godsejeren ligegyldigt, om Bonden end slet intet kan betale paa sit Sted, naar han kun under Løfte af nogle Aars Kredit af den hele eller $\frac{3}{4}$ af Kiøbesummen vil lade sig kalde Selvejer; thi da Fæstebrevet derved er ophævet, er det nu en let Sag som Kreditor at udjage Bonden af det Sted, hvori han som Huusbonde maatte lade ham sidde. det er vel mere end tænkeligt, at én og anden Hosbonde eller Forvalter bringer Bonden til at blive Selvejer ved Midler, som ikke ere alt for ædle. Naar f. Ex. de tvende Betingelser forelægges Bonden, at enten skal han købe sin Gaard til en foresat Priis, eller og der skal tages af den bedste Jord fra hans Gaard til et Par Huse som skal bygges midt inde paa hans Jordlod, da nødes han vel til af tvende onde Ting at vælge det, hvorved han tror længst at kunde afværge sin Ødelæggelse. Man bør vel ikke troe det, at en Godsejer skulle under en Byes Udskiftning, og dette er den beqvemmeste Tid til sit Øjemeds Opnaaelse, kalde den ene Fæster til sig efter den anden og true enhver med, at dersom han ikke kører sin Gaard, skal han flytte ud paa den ringste Udmarks Lod, og naar de af Frygt derfor alle ere blevne Selvejere, da overlade dem til deres egen Skjebne, ubekymret om, hvem den befrygtede Lod tilfalder. Man kunde vel nævne flere Mueligheder; men det er nok til at gjøre det begribeligt, at ikke alle Bønder blive Selvejere med deres gode Villie. Vel er det sandt, at 1 Tønde Hartkorn adskillige Steder i Danmark betales dyrere end her; men i Thye, hvor for det meste kun haves 6-8 Tdr. Agerland til 1 Tønde Hartkorn, hvor ingen Skov haves og kun lidet Eng, vise Følgerne, at Jordegodset er bragt til en Priis, som efter nærværende Dyrkningsmaade er for høj, da mange nødes til at sælge deres Steder, deels fordi de ikke kan svare Udgifterne, deels fordi de ikke kan faae Penge til Laans. Unægtelig er det, at Velstand var tilforn æmindeligere i Thye hos Fæsterne, end nu hos de nye Selvejere, og at den thylandske Bonde tilforn ikke var saa afhængig af Herremanden, som den fattige Selvejer nu er af sin Kreditor.

Endskjønt det ingen nødvendig Følge er, at Hovedgaardens Markerne skulæle udstykkes, fordi Bøndergodset sælges, da egen Dyrkning, endskjøndt kostbarere, altid lover bedre Frugter end Hoverie-Arbejde, saa er det dog almindeligt i Thye, at ogsaa Hovedgaardens Markerne udstykkes til Gaarde og Huse. Om dette kan være gavnligt for Staten, naar den skal undvære de Pengesummer, som tilforn indkom for det fra Herregaardene solgte Korn og Kreaturer, vover jeg ikke at sige. Men at det vil være til Skade for den thylandske Bonde efter hans nærværende Indretning, er unægtelig. Den vigtigste Indkomst har Bonden her i Landet altid havt af sin Qvægavl, især af Stude, som han aarligen kunde sælge til Herregaardene og faae vel betalt. Dersom nu de store Gaarde ophæves, maae denne Handel standse. I flere Henseender formener jeg det desuden nyttigt, at et vist Antal store Sædegaarde, omtrent paa 20 Tønder Hartkorn, bleve vedligeholdte. Saadanne Gaarde kunde undertiden bekomme Beboere, som udenfor Bondestanden havde nydt en bedre Oplysning, vare frie for gammel Slendrian, og med Lyst og Evne kunde fooretage sig Forbedringer i Landvæsenet. En saadan mere oplyst Klasse af Agerdyrkere, er saa vigtigt for et Land, at den ikke ved overdreven Parcellering burde betages en passende Virkekreds.

De mange smaae Bøndergaarde, som nu opstaae derved, at Nøden driver saa mange Gaardmænd til at sælge Jord fra deres Gaarde, vil ogsaa have skadelige Virkninger for Agerdyrkningen. Vel er det sandt, at en liden Jordlod, vel dyrket, kan bære lige saa megen Frugt som en større, der dyrkes slet. Men Erfaring viser, at de smaae Gaarde dyrkes ufuldkomnere, end de større. Beboerne af de smaa Gaarde befinde sig almindeligen i en forknyt Tilstand; de have intet at sælge til der4es Skatter og Rentepenge, enten af Korn eller Kreaturer; men ofte maae kiøbe; de fortære hvert Aars Avl, saa de neppe have Korn at faae i Jorden, og have hverken Lyst eller Kraft til enten at dyrke deres Jorder vel, eller at tænke paa Forbedring. Det er saare sieldent, at see en Gaardmand, der har mindre end 40-50 Tønder Agerland, eller rettere, som ikke kan saae 20 Tønder Korn, her at staae sig vel.

Men den skadelige Følge af Udstykningen, er de mangfoldige Huse, som derved fremkommer. Jeg ved, det er at tale imod Tidens Aand; men ikke imod den Sandhed, som Erfaring daglig bekræfter i den Provinds, hvorom her handles. Saa glædeligt det end er, at see Folkemængden tiltage i et Land, naar Vinsklibelighed og nye Næringsveje tiltage med den, saa sørgeligt er det at see en Hoben Familier at leve et kummerligt og afhængigt Liv, uden at kunne ernære sig selv. Man feiler meget, naar man ubetinget vil slutte fra én Provinds til alle andre. I Sjælland staae adskillige Næringsveje aabne for Husmanden, og han mangler ikke der Arbejde, som betales ham saavel, at han letteligen kan ernære sin Familie. Anderledes er det Thye; her mangler det ikke paa Tjenestefolk eller Daglejere; men mange af disse mangle Arbejde. Her falder ingen Fortieneste med Gjerder, Grøfter, Skovning og saa meget andet Arbejde, som forefalder andre Steder. Derfor kan og en Daglejer have her om Vinteren for 4 Sk. og om Sommeren for 6 eller 8 Sk. daglig, hvormed han ikke kan føde Kone og Børn hjemme. I Vinteren 1800 og i Sommeren 1801, da 1 Tønde Rug kostede 7-8 Rdlr. og 1 Tde. Byg 28 Mark, saaes det at Folkemængden var stor nok efter Næringsvejene, da føre stærke Karle og Mænd i dette dyre Aar saae sig nødte til at gribe Bettelstaven; og det samme sees, desto værre endnu dagligen.

Lad end Husmanden have Jord, om det endog var 1 Tønde Hartkorn, og saa meget behøves mange Steder til 2 Køer og nogle Faar, saa er dog hans Forfatning sielden god. Han er alt for afhængig af Gaardmanden, da han til sin Pløjning og Jords Dyrkning behøver Gaardmandens Hielp. Er Husmanden Haandværksmand, Tømmermand, Smed eller Tækker, kan han giengjælde det med sit Arbejde; men for andre er det besværligt at faae Jorden dyrket. At pløje for Betaling, gjør Bonden ikke gjerne, meget faa Gaardmænd lade sig formaae til, for 2 Marks Betaling for et Plovbed at dyrke andres Jord; et Plovgilde bevæger maaskee lettere dertil, men er kun til liden Nytte; af Barmhjertighed at pløje alle Huusmændenes Jorder, dertil er deres Antal vel stort. Det er altsaa naturligt, at Husmanden faaer sin Jord slettest dyrket, og dog er det ham der betaler sin Jord dyrest; thi de mindste Lodder er altid i Forhold de dyreste. 1 Tønde middelmaadig god Brøjdjord, uden Bygning, koster nu f. Ex. i Skjoldborg over 40 Rdlr. Endskiønt Husmanden saaledes maae nøjes med, paa hvad Maade og til hvad Tid han kan faae sin Jord dyrket, saa er det dog ikke uden af Grund, at Gaardmanden siger: at det kun lidet kan nytte ham, at han har kiøbt sig frie for Hoverie, da han maae gjøre det Arbejde til Husene, som han fordem gjorde til Herregaarden. Saaledes ere de mange Huse til Byrde for Gaardene og Huusmændene selv ere ingenlunde lykkelige derved; thi hvorledes skal 4 Gange saa mange Mennesker, under haardere Vilkaar og ved en slettere Dyrkning, leve af den Jord, som tilforn neppe kunde føde en Familie? Naar derfor Hr. Høegh opmuntrer til Formerelse af Huuse med 3 eller 6 Tønder Land, da er det sikkert ikkun hans Mening, under den Betingelse, at hans vel udtænkte Plan for saadanne Jordlodders Dyrkning, blev fulgt. Men hvor intet deraf følges og hvor, om ikke andet, saa dog Mangel paa Indhegning, forhindrer Udførelsen, der vil nok enhver tænke anderledes om de mange Huuslodder. Man maae ej heller troe, at denne Huusmændenes Formerelse har haft gavnlige Virkninger for Flid og Vindskibelighed, eller for Moraliteten i Almindelighed. Mangen en Huusmand driver sin Tid med at rygte og passe sin Koe, og lever af sin Avl, saalænge den tilstrækker, og naar Nøden driver, gaer han enten selv ud, eller jager sine Børn ud at tigge, for at indsamle Forraad igjen til nogen Tid. Flid, Sædelighed og god Børneopdragelse, vil neppe kunne trives under saadan Forfatning. Intet Skolevæsen eller offentlig Foranstaltning vil være istand til, i mange Aar, at oprette det, som paa den Maade i de sidste Aar er

nedbrudt. Endog den flittige Huusmand vil neppe være istand til at beskytte sig for trykkende Armod, naar Sygdom, Alderdom, Børneflokk, eller dyre Aaringer indtreffe. Saa at, dersom han ikke fristes til Tyveri eller aabenbart Betleri, saa maae han dog være afhængig af sine Sognefolks Barmhertighed.

Saalænge man altsaa ikke veed at anvise Huusmændene saadant Arbejde, hvormed de kan ernære sig og Familie, troer jeg ikke, at man skulde paaskynde deres Mangfoldiggørelse der i saa mange Henseende truer med at ville blive skadelig og farlig. Ingen kan inderligere ønske Folketallets Formerelse end den, som skriver dette; men han ønsker, at Fædrendelandet ikke alene skulle have mange, men ogsaa lykkelige Beboere, og at Fabrikkerne og Næringsvejene maatte tiltage i samme Forhold, som Folkemængden. Naar Huse bleve byggede paa passende Steder og i et rigtigt Forhold, kunde de være til Nytte. Paa nogle Steder især ved Liimfjorden kunde Fiskeriet sysselsætte flere Hænder. Paa andre Steder ere Udmarkerne saa store og langt fraliggende, at det var godt, om samme bleve solgte til nye Gaardes og Huses Oprettelse. Men for al Ting maatte Gaardene, der dog i de vigtigste Tilfælde udgjøre Landets Styrke, ikke derved giøres alt for smaae eller formindskes i Antal. Hvor der ikke haves andre Næringsveje, og saa længe Vindskibelighegsgrenene ikke ere flere, burde vist nok Husenes Antal i et Sogn ikke overgaae Gaardenes. Og Jordløse Huse burde ikkun være til for saadanne Beboere, der ved én eller anden Haandtering kunde ernære sig. For at oplyse hvor byrdefuldt det er for et Sogn at have mange Huse, vil jeg anføre Skjoldborg Sogn, som bestaaer af 25 Gaarde og 50 Huse, hvoraf de fleste have Jord. Foruden jævnlige Byrder med at dyrke Huusmændenes Jorder og anden godvillig Understøttelse, som Gaardmændene daglig maae vise de fattige iblandt dem, har dette Sogn 5 højsttrængende Almissemønstre, som nyde omtrent 15 Tønder Korn og 5 Rdlr. i Penge aarlig, desuden betales 10 Rdlr. for et forældreløs Barns Opfødnings, og i Ansætningspenge for de Fattiges Extraskat betaler Sognet 8 Rdlr. 2 Mk. 14 Sk. Naar nu hertil regnes 8-12 omstrygende Betlere daglig, hvoraf neppe nogen gaaer bort ringere end med 1 Sk., om ikke i Penge, saa dog i Vahre, og man betænker de store Skatter som hvile paa Hartkornet, de aarlige Rentepenge, der tilligemed saamange andre Udgifter skal udredes af en Gaard, saa spørges: om det ikke er en Samvittigheds Sag at formere Husenes Antal? da ethvert Huus, som kastes paa et Sogn, bliver dobbelt byrdefuldt, baade fordi de Trængendes Antal derved formeres, og Sognets Styrke, eller de, som skal bære Byrderne, nemlig Gaardene, derved formindskes.

18. Oldtidens Mindesmærker.

Til de ældste Mindesmærker fra fordums Tid kan med Rette henregnes den ualmindelig store Mængde Gravhøje, som findes næsten over hele Landet. Det er ikke faa Steder, at man paa én Qvadrat Miil kan tælle over 100 af disse. De findes meest paa Hederne, formodentlig fordi man paa Indmarkerne har benyttet sig af Jorden, og udjævnet en Deel af dem. Inden i adskillige af disse Gravhøje, som ere udkastede, ere fundne Stene satte i en Firkant, og i Bunden en Krukke eller Urne med Aske og Been. Man fortæller ogsaa om Sværd af Malm og d. l. som undertiden skal være fundne deri. Det synes rimeligt, at sildigere Slægter har benyttet sig af ældre Begravelses Høje; thi undertiden findes, naar den yderste Jordskorpe aftages, flere Askekrukker indsatte paa Siderne af en Høj. Saa at formodentlig nogle af de Høje, i hvilke findes Urner med Aske, ere ældre end den saakaldte Brænde-Alder, endskjøndt, de fleste Spor dog vidne om Ligenes Forbrænding. Rundt omkring nogle af disse Høje er sat en Rad store Stene; men de fleste have ingen Stene uden omkring sig. Disse mange Gravhøje synes at vidne om Thylands tidlige Befolkning, og det paa den Tid, da vore Fædre søgte deres Næring paa Søen, og derfor helst udvalgte de ud til Havet liggende Opholdssteder. Man veed jo saaledes, at paa Vesterhavets Øer og lignende Steder ogsaa findes mange Gravhøje. Formodentlig har Sandrevlerne⁴ og Sandklitterne den Gang ikke giort Thylands Havkyst saa besværlig som nu, saa at det har været nemt, herfra at gjøre Tog til England og andre Lande. Muligt et her og den Gang har været Havn og Indsejling ved Vesterhavet.

En anden Slags gamle Mindesmærker ere de saa kaldte Dysser, Døes, Daes eller Kouer, hvoraf her gives mange. De løbe alle i en lige Linie liig en Vold eller Dige; men de have ikke alle det samme

Strøg. Formodentlig have de tient til Forsamlingssteder baade i religiøse og politiske Anliggender. Almuen anseer dem for Kæmpegrave. Man gjør den Forskiel i Benævnelser, at de som ere omgivne paa Siderne og Enderne med en Rad Stene, og som almindeligen ere de længste paa omtrent 100 Alen og derover, kaldes Kouer, og de kortere, som ingen Stene have, kaldes Daaes. Dersom nogle af dem have været almindelige Begravelses Steder, ligesom vore Kirkegaarde, da har det sikkerligen kun været de smaae uden Steen, thi de andre ere ogsaa ved Enderne begremsede af store Stene, saa at de synes paa én Gang at have faaet deres hele Længde. At disse Kouer have tient til religiøse Sammenkomster, er tydeligt nok. Alene i Skjoldborg Sogn ere 4 Steen-Kouer og 2 Daase, nemlig én Koue ved Møgelvang paa 100 Alen, paa hvis Midte nylig laae en stor Offersteen, - i denne lader Almus-Sagnet en Kæmpe være begravet, ved Navn Ville, hvoraf Vildsund skulde have Navn - Norden for Aaes ere 3, af hvilke den første er 75 Skridt, den anden 38 og den tredje og nordligste 135 Skridt eller 168 Alen. Paa den ene Ende af den første sees Offerstenen endnu, ligeledes hviler paa den sidste endnu ovenpaa 5 Stene en overmaade stoer flad Steen hvorunder er en firkantet Hule 4 Alen lang, 9 Qvarter bred og 9 Qvarter høj. Saadanne Huler findes flere Steder under disse Offerstene. Sikkerligen have disse firkantede Huler ikke været uden Hensigt, da de ere nøjagtigen dannede derved, at den flade Side af de opsatte Stene vende indad. At de have været dybere tilforn, førend saa meget Jord har samlet sig deri, er troligt. Mallet mener i hans Indledning udi Danmarks Riges Historie Sid. 74, at disse Huler have tient til at modtage Blodet af Offerdyrene. Den ene af disse Kouer ved Aaes, omtales i Holbergs Geografie. Paa Skjoldborg Hede er en Daaes 35 Skridt lang, og en anden sees endnu ved Sønder Skjoldborg. Strax Nordvest for Thisted ligger en Koue, som er 200 Skridt lang, hvorpaa ere 3 Forhøjninger, 1 paa Midten, og 1 paa hver Ende. Ikke langt derfra sønden for Draxbek er 1 Koue paa 150 Skridt, hvorpaa tilforn ogsaa har staaet et Alterbord. Vesten for Thorsted paa Heden er en stor Steenkoue, kaldet Dodenun, paa hvilken endnu hviler en stor Offersteen paa 4 store Grundstene, der ligeledes danne en Hule, hvori 4-5 Mennesker kan sidde beskyttede for Regn og Blæst. Strax nord for Sjørring Kirke ligger en mindre Steenkoue, 34 Skridt lang, hvorpaa endnu ligge nogle af de Stene, der have været Støtter for Alterbordet, som er borttaget. Saadanne Kouer og Daase findes endnu i Hundborg, Hillerslev og mange flere Sogne. En vis Ærbødighed har fredet disse Alderdommens Mindesmærker hidindtil; men nu benytter man sig af Stenene og bortfører Jorden. - Foruden disse Offersteder eller Altere, som ere opreiste paa Forhøjninger, findes ogsaa adskillige Altere paa jevne Steder, hvor ligeledes en meget stor flad Steen hviler paa 4 andre Stene. Et saadant Offersted sees endnu strax nordvest for Thisted, og flere Steder.

Ligesom Alterne have været mange, saa findes her og mange af de saakaldte Tordenkiler, eller rettere Offerknive, som ere tilhugne af Flintstene. Nogle have fuldkommen Lighed med en spids Kniv. Af dette Slags har jeg én, som mere ligner en trekantet Fiil, hvoraf Bladets Længde er $3\frac{1}{4}$ Tomme; men maaskee $\frac{1}{4}$ Tomme er afbrudt, dens største Brede er $\frac{1}{2}$ Tomme, og Angelen, hvoraf noget er afbrudt, er $\frac{1}{2}$ Tomme lang. En anden Slags, som maaskee have tient som Arbejdsredskab til adskilligt Brug, har en nogenlunde kileformig Skikkelse. En saadan, af middelo Størrelse, udgjør i Længden 8 Tommer, og i Bredden $3\frac{1}{3}$ Tomme i den brede Ende eller mod Odden, og $2\frac{1}{3}$ Tomme i den smalle Ende eller paa Haandtaget. - Stridsøxer og Dtyridshammere, dannede af Steen, ere ogsaa fundne adskillige Steder. - Sverd af Malm skal og være fundne i nogle Gravhøje.

Iblandt de mærkelige Spor af gamle Bygninger udmærke sig Sjørring Volde, som ere beliggende tet ved den østre Ende af Sjørring Søe, der, hvor Sperring Søe gyder sig i denne. Baade Forhøjningen, hvorpaa Borgen eller Slottet har staaet, og Voldene, som have omgivet det, ere endnu uforstyrrede. Borgen har vel ikke været af stor Omfang; men saavel Forhøjningen som Voldene have været temmelig høje. Volden er paa 3 Steder giennemskaaren, hvorigjennem Vandet har gaaet ind fra Sjørring Søe og opfyldt Graven. Maaskee ogsaa Skibe have lagt derind, og Vindebroer have forenet de adskildte Volde. Den nu næsten udtørrede Grav er for nærværende Tid 15 Skridt bred. Forhøjningen i Midten, som har været firkantet, er endnu 15 Alen høj, og dens Omkreds ved Grunden er 170 Kridt. Borgen, som haver lagt herpaa, har formodentlig været af Vigtighed, da det er højstrimmeligt, at der fra Vesterhavet har

været Indsejling dertil. Vel har Sjørring Sø nu et ganske andet Løb, da den udgyder sig i Liimfjorden i Nærheden af Vestervig; men det er ikke urimeligt, at Flyvesandet har kunnet tilstoppe denne Søes Udløb, lige saavel som det samme er skeet med Vang-Søe og Nors-Søe. Beviserne for denne Formodning ere: En gammel Mand fortæller, at hans Fader kunde erindre en liden Bæk fra Sjørring Sø til Havet; Navnet Færgegaard, som en Gaard u Tvorup Sogn endnu fører, tilkiendegiver, at derfra maae have været Overfart til Jannerup Sogn, medens Søen gik længere mod Vesten; Viden om Kong Nilaus, som skal have boet paa dette Slot bestyrker ogsaa denne Formodning, hvori det hedder: ”Kong Nilus lader grave de dybe Grav fra Sjørring Sø til Vesterhav.” Dersom Indsejling ikke have været fra Havet i Sjørring Sø, synes Holmene i denne og i Sperring Sø ikke at have været af den Vigtighed, at man derpaa skulle have bygget Borde, hvoraf der dog endnu findes Spor. Disse Holme bære endnu Navn af Borg: Færgegaards Borg og Søegaards Borg. Paa denne Søegaards Borg eller Holm i Sperring Sø, sees endnu Forhøjninger hvorpaa uden al Tvivl har staaet Bygninger; for faae Aar siden blev paa det Sted endog opgravet en stor ege Pæl, som havde været nedrammet. Paa den Holm i Sjørring Sø som ligger til Færgegaard, findes endnu Stene som Rudera af fordums Borg. - En liden Forhøjning, hvorpaa Ørum Slot tilforn har staaet, er endnu kiendelig tet nedenfor Ørum Gaard beliggende midt i den Aae, som løber der forbi.

Kapelstene, kaldes Rudera, af et Kapel som har lagt tet ved Fjorden vesten for Thisted, hvis sidste Spor for 2 Aar siden bleve borttagne. Et Markes, som holdes paa den Plads nær ved Dragsbæk, kaldes deraf Kapelstene-Marked. Formodentlig har Thisted Kirke engang været sat i Band og Byen derfor seet sig nødt til at bygge sig et Kapel. Maaskee man kunde antage, at dette Kapel er blevet til ved samme Lejlighed, som det der har været ved Hvidberg Kirke paa Thyholm, da nemlig Biskop Oluf Glob blev ihjelslagen for Alteret i Hvidberg Kirke af Jens Glob i Aaret 1261. Formedelst hvilket Mord ikke alene Hvidberg Kirke; men hele Stiftet blev sadt i Band. Endnu et andet Kapel, hvoraf sees Spor ved Kapelgaard i Nærheden af Vestervig, kan vel henføres til samme Tid. Thi disse 3 Sogne, som de største i Landet, har bedst kunnet forsyne sig med Kapeller i Mangel af Kirkernes Brug.

Man finder adskillige Steder paa Lynghederne, f. Ex. ved Sønder Skjoldborg, amnge gamle Diger og store og smaae Indkastninger. Ingen ved, fra hvad Tid disse med Lyng begroede Diger ere, og før Udskiftningen laae disse Indkastninger i Fællede med det øvrige. Der findes hist og her paa saadanne Steder Spor af Pløjning og Dyrkning. Herved ledes man altsaa til Formodning om, at Landet i ældre Tider har været mere befolket og Jorden flittigere taget i Brug; men at disse Jorder, af Mangel paa Dyrkning ved Folkemængdens Aftagelse, enten ved Pest eller andre Forstyrrelser ere blevne forringede og tilsidst begroede med Lyng. Man veed endnu at tale om Pesten, og en Fordybning paa Sjørring Kirkegaard vesten for Kirken, ansees for en Pestkugle fra den sorte Døds Tid.

Liden Kirstens Grav⁹) vises endnu tet uden for Vestervig Kirkes nordre Dør, hvorpaa ligger en 5 Alen lang smal Steen med 2 ophævede Kors. - Thøgers Kilde, som skal have været paa Vestervigs nedre Kirkegaard, og Thøgers Kors ere nu ikke mere til. Stedet hvor Vestervig Sogns forrige Kirke stod, er endnu kiendelig paa bemeldte Kirkegaard. - Adskillige Indskrifter paa Gravstene, paa Klokker og i Kirkerne maae her forbigaaes.

At der paa mange Steder findes Træer og Trærøder, Nøder o.s.v. i Moserne, er tilforn omtalt. - At Havet har forenet sig med Liimfjorden igjennem Tveds Kjær, skal jeg ved Hundstrup Sogn søge at godtgøre. - Paa nogle Steder, nemlig i Østerild, Viisbye og Bedsted Sogne findes Østers Skaller. - Forstenede Echiner ere meget almindelige. - Ved Liimfjorden imellem Thisted og Dragsbæk findes adskillige Forsteninger af smaae Søedyr, deriblandt ikke sielden smaae femkantede Rør, omtrent 2 Linier i Gjennemsnit, betegnede med regulære Striber og Punkter der formodentlig er Helmintholithus Ifidis Afteriæ.

⁹ See Danske Kæmpeviser, 4 Part 41, om Valdemar og hans Søster.

19. Beskrivelse over hvert Sogn i Særdeleshed.

De Landkort, som Videnskabernes Selskab har ladet udgive under No. 5 og 6, forestille meget nøjagtigen hele Thyland og gjøre anden Afbildning overflødig. Dog ere deri indløben nogle Urigtigheder især i Benævnelserne, som bør rettes, førend dertil kan henvises med Sikkerhed og som altsaa her maaskee ikke upassende anføres. Dertil kan paa Kortet No. 5 henregnes: for Sovsted i Hillerslev Sogn, skal læses Skovsted. En liden Holm østen for Hoxer, kaldet Hoxer-Røn, er forglemt. Nørtorp i Ræhr Sogn, er ingen Kirke, den var tilforn en Herregaard. Agerholm er ingen Gaard, men en Bye. Sandgade i Øster-Vandet Sogn, skal hede Sandgaard. Herredsgrendsen imellem Hillerslev og Hundborg Herreder skal gaae sønden om Skinnerup, saa at dette Sogn lægges til Hillerslev Herred. Isteden for store og lille Hiller skal læses store og lille Hillerslev. Anexet til Thisted hedder ikke Thisted; men Tilsted. En Holm i Sjørring Søe tilhørende Færgegaard i Tvorup Sogn, er udeladt. Hvor Øster-Skjoldborg er betegnet, skal staae Sønder Skjoldborg, Øster-Skjoldborg kan derimod udelades, da denne indbefattes under Nørre-Skjoldborg. I Hassing Herred skal isteden for Stagsted læses Stagstrup. Sønderhave læs Sønderhaae. Øland i Harring Sogn, skal betegnes som en Herregaard. Tanderup er ingen Kirke; men en Herregaard. For Bielsted læs Bedsted. For Spangker, læs Spangberg. For Vibtoft, læs Vittrup. For Arildgaard i Grurup Sogn, læs Abildgaard. For Todbøl i Lodberg Sogn, læs Tølbøl. Ved Vestervig Kloster er den derved liggende Kirke ikke betegnet. Tingstrup ved Vestervig, læs Tygstrup. Paa Kort No. 6, skal for Tvelm i Ydbye Sogn, læses Tvolm og for Ugerlem paa Thyholm læses Ugerlev.

Hvor flere Sogne ere annekterede, skal Hovedsognet blive betegnet med a. og Annexsognene med b. og c. Familiernes Antal anføres saaledes, som det fandtes efter Mandtals Listerne i Begyndelsen af Aaret 1799. Personernes Antal er derimod angivet efter Folketællingen, som blev foretaget i Begyndelsen af Aaret 1801. Sognenes tiendeydende Hartkorn er for det meste efter Hofmans Angivelse.

1. Hillerslev Herred.

Dette Herred, som tillige med Hundborg Herred staar under én Herredsfoged, der tillige er Byfoged i Thisted, indbefatter den nordligste og østligste Deel af Thy, og tager sin Begyndelse fra Tømmerbye Sogn i Vester Hanherred, hvorfra det strækker sig mod Vesten til én igjennem Thisted løbende Bek og videre ud til Havet, hvor det grændser mod Sønden til Vang Sogn. Dette Herred udmærker sig især ved sin kalkagtige Jordbund. Paa nogle Steder rager Kalklaget saa højt frem, at det neppe skiules med Muldjord af en Plovfures Tykkelse. Jodbunden er her lettere og tørere, end i de sydligere Egne. Dette Herred har nogle meget gode Egne; men ogsaa mange ufrugtbare Sandklitter ud til Havsidens. Det indeholder 1614 Tdr. tiendeydende Hartkorn. Deri leve 927 Familier og 4805 Peroner; altsaa 111 Personer flere end for 14 Aar siden.

1. a. Hunstrup Sogn har en let Muldjord, som frembringer god Rug; hvorfor og Omegnen herfra forsynes med Sæderug. Strax under Muldjorden findes Kalk. Sognet har fornøden Tørvemose. Det har omtrent 147 Tønder tiendeydende Hartkorn, 56 Familier og 331 Personer. I dette og Østerild Sogn er kun 5 til 7 Tønder Agerland til 1 Tønde Hartkorn. Sognet indbefatter følgende Byer: Hunstrup Bye, hvori ere 5 Gaarde og 6 Huse, Kløv Bye med 13 Gaarde og 15 Huse, Klastrup Bye med 7 Familier og Lønnerup med 10 Familier. Til Hunstrup Sogn hører desuden Hovedgaarden Kjølbygaard, som fra Aar 1726, har været Stamhuus for den Berregaardske Familie; men er for et Par Aar siden udløst og solgt, saa at nogle af Bønderne allerede ere blevne Selvejere. Den er i alt matrikuleret for Hovedgaards Taxt, 34 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn. Medens Godset var samlet, udgjorde Bøndergodsets Hartkorn 374 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 1½ Alb., hvilket alt, undtagen 81½ Tde. i Lild Sogn, ligger i Thy, og deraf 123 Tdr. i Hunstrup Sogn. De tilhørende Tiender ere anslagne til 154 Tdr. og Møllenskylden 13 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdkr. Tienderne vare: Hunstrup Sogn Kirketiende, Østerilds Kirketiende, Hjørdemaals Konge-

og Kirketiender og Skinnerups Kirketiende. Under Hovedgaarden ligger Krænge og Esdal i Hjardemaal Klitte, hvoraf Gaarden faaer sin Lyng og Fladtørv. Kjølbygaards Mark udgjør omtrent 200 Tdr. Agerland, deraf bruges 40 Tdr. som Alsæde og det øvrige paa meget lidet nær som Brødjord. Alsædejorden gjødes hvert 5te Aar, og besaaes derimellem med 1. Byg, 2. Rug, 3. Byg, 4. Hvid Havre og tildeels med Ærter. Brødjorden gjødes efter 4 Aars Hvile, og besaaes med Byg, Rug, Byg, Rug og sort Havre. Til Tørvejerring har Gaarden de fornødne Engmoser og Høbjerring, og Lyngslet har den i Overflødhed. Gaarden har undertiden benyttet sig af Helt- og Aborre-Fiskeriet i Østerild Fjord. En Tønde Hartkorn af Kjølbygaards Gods i dette Sogn, koster i Almindelighed til Fæsterne selv 200 Rdlr. Under Stamhuset Kjølbygaard har ogsaa Vesløgsgaard og Gods i Vester Hanherred været indlemmet fra Aar 1741.

Forbi Hunstrup gaer et stort Kjær, som paa dette Sted kun indeholder lidet Tørvejord, hvorunder først findes Sand og dernæst Kalk. Igjennem dette Kjær gaae 2 Aaer, som drive 2 Møller, Bromølle og Kløvmølle, hvoraf den sidste kun er en Græsmølle, den første hører til Hillerslev Sogn, begge under Kjølbygaards Gods. Dette Kjær er af viid Udstrækning. Det tager sin Begyndelse fra Hoxer Havn, gaaer op forbi Kortegaard, Kaastrup og Tved, deler sig derpaa i 2 Arme, hvoraf den ene løber ud mod Havet ved Vixøe og den anden ved Hansted, hvorved Hanstholmen dannes. At dette Kjær engang har været Havbund, og forenet Havet med Fjorden, synes af flere Grunde meget rimeligt. Til Beviis for denne Mening, anfører man: at i Kjæret ved Kløv er fundet Rav, at en stor Mængde Østersskaller findes i nogle Bakker ved Østerild, at den steile Brink, som omgiver Kjæret, har al Udseende af at have været Strandbred, at der skal være fundet Skibsankere i Kjæret og at der fra Baadsgaard paa Hanstholmen formenes at have været Overfart med Baade til den søndre Side.

b. Østerild Sogn har for det meste sandig og ringe Jord. Flyvesandet har i ældre Tider oversvømmet en stor Deel deraf. Østen for Østerild er en Strækning af en halv Fjerdingsvej, skjult med lutter Smaastene, hvor intet Græs kan voxe. Ogsaa i dette Sogn avles godt reent Vinterrug. Lidey Hør og Hamp bliver her avlat. Lyngslet og Fladtørv er Sognet rigelig forsynet med i Klitten. Dette Sogn har 115 Tdr. Hartkorn, hvoraf 94 Tdr. høre til Kjølbygaard. Personernes Antal er 437, og Familiernes 87, hvoraf de fleste ere fattige Huusfolk, som tildeels søge deres Næring ved Heltfiskeriet i Fjorden. Hoxer er den bedste Bye, som engang har stridet med Thisted om Kiøbsted-Rettighed, deri ere 9 Gaarde og 3 Huse; den ligger ved en Viig af Fjorden, som kaldes hoxer Havn, hvor smaae Skibe om Sommeren kan have et sikkert Leje. Til Hoxer vare nylig 4 Kaage, nu kun 2, paa 50 Tdr., som seile i Liimfjorden. Byen ejer en liden Holm, kaldet Hoxer Røn, af omtrent $\frac{1}{4}$ Miils Omkreds, beliggende i Fjorden imellem Hoxer og Arup, hvortil dens Kreaturer kan vade og græsses om Sommeren. De øvrige Byer ere Vesterbye med 7 Gaarde og 20 Huse, Sønderbye med 11 Gaarde og 26 Huse, og Tausig med 3 Gaarde og 1 Huus, foruden nogle enlige Steder i Klitten, som Abildhavn, og flere.

2. Hjardemaal Sogn har overflødig Jord; men det meste er ringe og fordærvet af Flyvesand. Det har Sandklitter af 1 Miils Strækning ud til Havet. I disse Klitter haves tilstrækkelig Lyng og Fladtørv til Brændsel. Flyvesandet, som tilforn saameget har ødelagt dette Sogn, er vel temmelig begroet paa nogle Steder, dog gives der endnu store Sandbanker. Sognets Hartkorn er 121 Tdr., hvoraf 64 Tdr. hører til Kjølbygaard. Efter sidste Folketælling, fandtes her 405 Personer. Sognet bestaar af 3 Byer: Hjardemaal Bye med 51 Familier, Tved Bye med 7 og Kaase Bye med 5 Familier. Desuden Kaase Mølle en Græsmølle, og 35 Gaarde og Huse, som ligge adspredte i Klitten. Af disse i Klitten liggende Steder ere nogle store Gaarde, som Oddersbøl og flere, der vel avle noget Rug, dog ikke altid det fornødne Fødekorn; men derimod have god Uddrift til Creaturene, og avle meget Høe i Kjærene imellem Klitterne, saa at de kan have en stor mængde Faar og betydelig Tillæg af Fækreaturer.

3. a. Ræhr Sogn med dets Anexer, Vigsøe og Hansted, synes ligesom at have udgjort et eget Land for sig selv, som endnu kaldes Holmen eller Hanstholmen. Upaatviveleg har det i ældre Tider været en Øe, som Havet har adskilt fra det faste Land, og hvorfra en Viig har strakt sig ned til Hoxer, og der bragt Havet og Fjorden i Forbindelse. Til Beviis herfor anfører man overensstemmende med hvad derom er sagt ved Hunstrup: at ved Gravning i Kiæret skal være fundet Skibstømmer, at en Gaard paa

Hanstholmen kaldes endnu Baadsgaard, hvorfra har været Overfart til en anden lige over for liggende Gaard, kaldet Færgegaard og at Landet er højlandet og begrændset rundt om med bratte Bakker. Flyvesandet har formodentlig opfyldt denne Arm af Havet, thi nu er den et Kiær, af omtrent en Fjerdingvejs Brede, hvis Bund er Sand, som er begroet med Lyng. - Ræhr Sogn har tilforn lidt af Flyvesandet; men Skaden er dog for en Deel forminsket, da Jorden vel derved er bleven blandet med Sand, men dog tienlig til Dyrkning, undtagen en Strimmel langs Havet, og som en let Jord giver god Rug. Efterat Bøndergodset er solgt fra Nørtorp ere de fleste i dette Sogn Selvejere. Det har 88 Tdr. Hartkorn, 80 Familier og 387 Personer. Den største Bye er Ræhr, hvori er 30 Familier. Saarup Bye har 8, og Hedegaard Bye 8 Familier. De øvrige endnu mindre Byer ere: Bierre Bye, Febersted, Saugberg, Brorup, Hiortberg, Pugdal og Homberg, hvoraf ingen har over 5 Familier. Til dette Sogn hører endnu Nørtorp, som tilforn var en Herregaard; men 1791 blev Bøndergodset bortsolgt, og Hovedgaardens Jorder, bestaaende af 47 Tdr. Hartkorn, derefter udparcellerede, hvorpaa nu ere 9 Familier. - Dette og de to følgende Sogne afgive sig en Deel med Fiskerie paa Havet.

b. Vigsø Sogn har i Henseende til Jordbunden Lighed med Ræhr Sogn, har ligesom dette, lidt Skade af Sandflugten, og ejer nu en let og sandig Jord, som giver god Rug. Foruden Avling og Fiskerie driver dette Sogn endnu en anden Næringsvej nemlig Sejlads, da man herfra med 4 Sandskuder fører Handel paa Norge. Sognets Hartkorn er 34 Tdr., hvoraf noget hører til Kiølbygaard og noget til Ullerupgaard. Heri leve 41 Familier og 204 Personer. Foruden Vigsø Bye ere nogle enkelte Steder, som Hesseldal o.fl.

c. Hansted Sogn er af disse 3 meest ødelagt af Sandflugten, saa at kun lidet og ringe Jord er tilbage da en stor Deel ganske er skiult af Sandklitter. Det har 22 Tdr. Hartkorn, 25 Familier og 122 Personer. Deri er den ene Bye Hansted. - Paa Hanstholmen, som har sit Navn af dette Sogn, hænder det ikke sieldent at Skibe strande. - Disse 3 Sogne har ubetydelig Skodtørv, men god Lyng og Fladtørv i det Kiær som omgiver Holmen. Fiskeriet paa Havet drives af disse 3 Sogne med 24 Fiskerbaade, nemlig i Ræhr med 5, Vixøe med 6, og i Hansted Sogn med 13 Baade.

4. a. Nors Sogn grendser til Tved, Hillerslev og Skinnerup Sogne og mod Vesten til Havet. Dets Jordbund, for saavidt den ej er ødelagt af Sandflugten, er en meget god Muldjord. Men Flyvesandet, som er strøget tet norden om Hinding, har deels ødelagt, deels blandet med Sand, en Deel af denne Byes Mark. Ogsaa sønden om Nors Søe har Flyvesandet strakt sig i en Strimmel forbi Søegaard, Diggaard og Skaarup. Hvidleren findes næsten overalt, omtrent i $\frac{1}{2}$ Alens Dybde, isæe viser Kalk- og Kridtstenene sig ved Nors Søe. Men mod Vesten ved Diggaard graves 20 Alen igiennem Sand, førend man naaer til Kalken; paa dette Sted haves den meste Besværlighed med Vand, da en Brønd ikke giver Vand i mindre Dybde end 70 Alen. Til Rugsæd er Hinding Byes Marker meest tienlige; men i Almindelighed kan alle Kornarter saaes paa dette Sogns Markjorder. Hartkornets Areal er forskielligt; men der gives de Gaarde, som have 14-15 Tdr. Sædeland til 1 Tde. Hartkorn. Nors Sogn bliver ret eet iblandt de gode og velhavende Sogne i Thye. Skodtørv mangler det ganske, men Fladtørv kan bierges i Klitten. Denne Sognet tilhørende Klitte, strækker sig en Miil mod Vesten lige til Havet, uden at have nogen Beboer. Sognets Hartkorn er 161 Tdr. Deri leve 511 Personer og 97 Familier, som for det meste ere Selvejer. Stederne henføres til 3 Byer: a) Nors Bye med 22 Gaarde og 20 Huse, hvortil foruden Præstegaarden paa 13 Tdr. 5 Skpr. regnes Søegaard paa 21 Tdr., Diggaard paa 5 Tdr. og Øster Skaarup paa 5 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn, som er Deelt imellem 2 Beboere. b) Nedre-, Mellem- og Øster-Hinding Bye med 10 Gaarde og 14 Huse hvoriblandt Hindinggaard og Ørgaard. c) Vorning Bye med 11 Gaarde og 7 Huse, hvorilandt Vorninggaard, Douhule, Aasberggaard og Skibstedgaard, der alle ere paa $1\frac{1}{2}$ indtil $3\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn. Den største Gaard i Sognet er Søegaard, der nu er en tiendefrie Sædegaard, deelt imellem 2 Bønder; men tilforn har været en Herregaard. - I dette Sogn ligger Nors Søe, en temmelig stor og paa Giedder, Aborrer, Helt og Flirer fiskerig Søe. Mærkeligt er det, at denne Søe nu intet synligt Udløb har. Men upaatvivleligen har den før Sandflugten udgydet sig i Havet, hvortil man og i Klitterne skal have fundet Spor, formodentlig er ved Aaens Tilstopning Vandet opstemmet til

større Højde, thi nu staaer det op paa Nors Kirkegaards Dige. Underjordisk Udløb i Havet maae sikkert denne Søe have, da Vandet efter det største Vandskyl i faae Dage falder til sit sædvanlige Maal.

b. Tved Sogn har lidt overmaade meget af Sandflugten. Sandklitterne gaae fra Havet dybt ind i Sognet, støde lige paa Kirken, hvor Kirkegaarden er skiult med Flyvesand, og gaae endnu lidet længere mod Østen. Klitternes Strækning fra Nordvest mod Østen er 1¼ Miil; men de ere nu temmelig vel tilgroede. Man vil vide, at en Bye skal have lagt vesten for Tveds Kirke, som er bleven ødelagt af Flayvesandet. En Deel af det østlige af dette Sogn, der endnu er ufordærvet tilbage, har en god Jord. Sognet har en anseelig Rigdoms Kilde i den tilhørende Tørvemose, hvorfra sælges en Deel Skodtørv foruden Lyng og Fladtørv som bierges i Ballerum. Dette Ballerum er en stor Strækning af Hede og Kiær, som tiener baade dette og Hillerslev og Kaastrup Sogne, til Uddrift for Kreaturer. Sognets Hartkorn er 91 Tdr.. Personernes Antal er 252. De fleste Beboere ere Selvejere. Den vidt adspredte Tved Bye benævnes Sønderbye og Nørbye. Sønderbye har 12 Gaarde og 5 Huse, hvortil høre 3 Gaarde kaldet Smidgaarde, og Kiærgaard paa 3 Tdr. Hartkorn. Nørbye har 7 Gaarde og 9 Huse, hvoraf Skiælsgaard er en stor eenlig Gaard paa 11½ Tde. Hartkorn. Ved denne Gaard bliver nu anlagt et Teglblænderie. Adspredt paa Ballerum ligger desuden 11 Gaarde og 10 Huse; her var Langgaard paa 9 Tdr. 5 Skpr. som nu udgør 2 smaae Gaarde og nogle mindre Parceller, Tunggaard, som nu er nedlagt og bruges af Kaastrup Sogns Beboere, og Gasberg Gaard paa næsten 4½ Tde. Hartkorn samt Gasberg Mølle paa over 1 Tde. Hartkorn, som har Navn af et hosliggende Bierg, Gasbjerg, paa hvis Overflade kan saaes et Par Tdr. Korn. Jordbunden saavel som Brugen, er i dette Sogn meget forskiellig. Den bedste Jord har Sønderbye, hvor der tages 5-6 Kiærve efter Giødning; men i Nørbye og Ballerum kan 3 Kiærve. Den meste Sæd er Rug. Sognet er endnu under Udskiftning.

5. a. Hillerslev Sogn er mærkeligt ved sin kalkagtige Jordbund, som paa nogle Steder neppe er skiult med Muldjord, og paa andre Steder med saa tyndt et Lag, at Kalken kan pløjes op. Sognet har kun lidet Høebiergning og Græsning, hvorfor den her begyndte Kleveravl er saa meget vigtigere. Her avles især got tyndskallet Byg, men saare lidet Rug, undtagen til Skovsted Bye. Forholdet af Udsæden i Hillerslev Bye, F.eks. til Præstegaarden, er saaledes: 25 Tdr. Havre, 24 Tdr. Byg, 10 Tdr. Ærter og 1 Tde. Rug. Hele Sognet udgør 369 Tdr. tiendeydende Hartkorn; har 684 Personer og bestaaer af følgende 5 Byer: Store Hillerslev Bye med 21 Gaarde, hvoraf 3 udfløttede, og 25 Huse. Lille Hillerslev Bye med 8 Gaarde, en Boel og ingen Huse; Brund Bye med 10 Gaarde og 3 Huse; Kielstrup Bye med 15 Gaarde, hvoriblant 1 eenlig Gaard Kiilsgaard paa 6 Tdr. Hartkorn, og 6 Huse, og Skovsted Bye, som med eenlige Steder ere: Bromølle, Oddershade paa 6 Tdr. Hartkorn, Kortegaarde, 2 Gaarde, hver paa 6 Tdr., Kanstrup, 2 Gaarde, hver paa 6 Tdr. og Jensbygaard paa 5 Tdr. Hartkorn. Af disse Byer ere Skovsted den bedste som baade har god Jord tienlig til alle Slags Korn og tilstrækkelig Brændsel. Gaardene i lille Hillerslev ere omtrent paa 3 Tdr. Hartkorn, i store Hillerslev paa 4 Tdr., i de øvrige Byer ere Gaardene meest paa 6, højst 9-10 Tdr. Hartkorn. Bromølle er én af de bedste Vandmøller i Landet. - I Almindelighed har Sognet Mangel paa Brændsel, da vel nogle faae kan sælge lidet; men mange maae kiøbe. Sognet ejer noget Fællid i Ballerum Kiær, hvor noget Græsning og nogle Fladtørv kan haves; ligesom og noget Klitte ude ved Havet norden for Hjørdemaal, hvor lidet Lyng kan bierges. - Den største Deel af Sognet hørte til Ullerupgaards Gods; men i dette Aar foregaar endeel Forandring i Sognet, da mange nu blive Selvejere og flere Huse oprettes, i det Jord tages fra Gaardene. De Gaardfæstere i lille Hillerslev, som blive Selvejere, have lovet at betale 1200 Rd. for en Gaard paa 3 Tdr. Hartkorn¹⁰).

b. Kaastrup Sogn er et af de bedste og meest velhavende i Landet. God Jord med god Kornavl og Kleveravl, samt tilstrækkelig Tørvemose ogsaa til Salg, give dets Beboere en Velstand, som røber sig i deres Gaardes Bygning og ganske Forfatning, uden at udarte til Yppighed. Sognets Hartkorn er 87 Tdr. og til hver Tde. Hartkorn er kun 4-5 Tdr. Sædeland; men som er meget god. Desuden avles den Deel Høe i Kjærene og i Ballerum Kjær haves god Uddrift til Creaturene. Hele Folketallet er 167 Personer,

¹⁰ 1454 hørte Hillersløve og Kaastrup Kirker til Mariager Kloster den første kaldtes St. Peders Kirke. See D. Magazin 63 Hefte.

som udgjør 28 Familier, hvoraf de fleste ere Selvejere. Sognet bestaar af den ene Bye Kaastrup og den eneste ennlige Gaard Neergaard, der er paa henimod 14 Tdr. Hartkorn, og kan saae 60 Tdr. Korn. I alt udgjør Sognet 14 Gaarde. Nogle Mænd i Kaastrup eje en Deel Jord af tvende Gaarde paa Ballerum.

6. Sennels Sogn, som grændser ud til Liimfjorden, har en temmelig god Muldjord, der er Skikket til enhver Kornart. Under Muldjorden findes paa nogle Steder et tyndt Lag Rødleer; men for det meste i en Dybde af 1-2 Alen viser Kalklaget sig, som forekommer enten som Kalkmergel eller som Kalkstene. Dette Lag stikker i en Dybde, i det mindste af 32 Alen, thi ved Gravning af saa dybe Brønde, findes endnu ingen anden Jordart. Sognet har Mangel paa Brændsel, ingen Skodtørv, og saare ubetydeligt er det Lyng og Fladtørv, som kan bierges paa nogle Hedepletter. Det tiendeydende Hartkorn udgjør 163 Tdr., som for det meste hører til Ullerupgaard. Familiernes Antal er 78, som udgjøre 416 Personer. Sognet har 34 Gaarde, 7 Boelssteder, 30 Huse med Jord, og 9 jordløse Huse. Byerne ere følgende 4: Sennels, bestaaende af 43 Familier, Hou af 9 Gaarde og 7 Huse, Malle af 7 Gaarde og 3 Huse, og Hunddal af 5 Gaarde og 1 Hus. - Til Hou haves en Kaag, og desuden har en Skipper her Part i en Jagt. Til Malle Bye fiskes i Foraaret nogle Helt med Baad, og til Nørre Knudsgaard fanges nogle Fisk i Ruse; dog er Fiskeriet i dette Sogn ikke af Betydenhed. - Sognets halve Kongetiende er lagt til Præstekaldet, og den anden halve Deel givet til Sognets Fattige, hvoraf disse nyde aarlig 40 Rdlr. - Til dette Sogn hører desuden Hovedgaarden Ullerupgaard, som er én af de største Gaarde i Thye. Tilforn var den deelt i Nørre- og Søndre-Ullerupgaard, som nu begge ere forenede til én Gaard. Foruden dens Hovedgaardstaxt, som er Hartkorn 66 Tdr. 1 skpe. 1 Fdkr. 1 Alb., er Momtoft, en ufrie og nedlagt Gaard paa 10 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr., forenet hermed. Det tilhørende Bøndergods udgjør Hartkorn 457 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{4}$ Alb., foruden Tienderne af Hillerslev, Kaastrup, Nors og Sennels Sogne, som ere anslagte til 172 Tdr. Hartkorn. Paa Garden holdes almindeligen om Vinteren 70 Staldstude, 70 Fødestude, 20 Køer og 200 store langhalede Faar. Til Gaarden selv hører kun lidet Tørvemose og Hede; men paa noget tilkiøbt Mose fra Tveds Sogn, bjerges det fornødne. I Aaret 1800 blev Ullerupgaard solgt tilligemed Nors og Sennels Kirker for 110,000 Rdlr. Nogle af Bønderne have begyndt at kjøbe deres Gaarde. Momtoft bliver nu fraskilt og bebygget og formodentlig hele Gaarden omsider udstykket.

7. Skinnerup Sogn er Annex til Kapellaniet i Thisted. Dets Hartkorn er 74 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Det har i alt 25 Gaarde og 12 Huse, hvoraf næsten de halve ere Selvejere. Personernes Antal er 178. Sognet bestaar kun af den ene Bye Skinnerup og 2 Gaarde Øster- og Vester-Baun, som i ældre Tider formedelst Sandflugten ere flyttede fra Byen op paa en Bakke, hvor der igjennem Kalken er 50 Alen til Vand. Af Naturen har dette Sogn en god leerblandet Muldjord; men ved Sandflugten er en Deel deraf meget blandet med Sand. Kalken findes i en Dybde af $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ Alen; men overalt i Udmarken og nogle Steder i Indmarken forekommer imellem Muldjorden og Kalken den ufrugtbare, saa kaldte, sorte Aare. Forholdet af Kornarterne, som saaes til en Gaard her i Sognet, er: 11 Tdr. Byg, 11 Tdr. sort Havre, 5 Tdr. hvid Havre, 4 Tdr. Ærter, 2 Tdr. Vinterrug og 2 Tdr. Vaarrug. Over for 200 Aar siden er Flyvesandet ført fra Vesten ind paa Sognets Marker. En Kjede af Sandklitter viser dets Gang sønden omkring Vestervandet Søe, og over Øster- og Vester- Vandets Hede. En Søe midt i Skinnerup Bye har tilsidst modtaget Sandet og standset dets videre Fart, hvorved denne er bleven til et opfyldt Kjær, hvorfra endnu løber en liden Bæk ned igjennem Thisted. Som en Følge heraf har den Deel af Byens Mark, som ligger østen for Kjæret, ikkun faaet saameget Sand, som den behøvede, hvorved den og virkelig er forbedret. Af det derimod, som ligger vesten for Kjæret, er en liden Deel ganske fordærvet, det øvrige er vel efterhaanden bragt under Dyrkning; men dog meget sandigt. Paa hvad Tid dette er skeet og af hvor langt skadeligere Virkninger Sandflugten den Tid var, kan nogenlunde sluttes af et Dokument, imellem Stedets Sognepræst eller Kapellanen i Thisted, og Rectoren ved Thistedes Latinskole, i Anledning af, at den første vægrer sig ved at betale den sidste den sædvanlige Afgift, ”fordi at Skinnerup Sogn er meget fordærvet af Sand, og er derover nedsat paa Skyld og Afgift, saa at den Indmarks Jord, som laae der i Marken til Præstegaarden, er fordærvet, undtagen 1 Tde. Bygsæd.” Uagtet denne Annex Præstegaard vist nok er bleven meget forringet af Sandflugten, saa er Skaden dog nu noget forvunden, da den nu har en Deel brugbar Indmarks-Jord mere. Besynderligt er det imidlertid,

at efterat Thisteds latinske Skole er henlagt under Aalborgske, skal endnu Rectoren i Aalborg vedblive at nyde aarlig 24 Tdr. Byg eller 24 Rdlr. af dette lille Sognekald; hvilket har sin Oprindelse fra den Tid Rectoren ved Thisteds latinske Skole tillige var Sognepræst til Skinnerup. - Ved nylig foretaget Opmaaling, udgjorde dette Sogns hele Areal 1562 gemet. Tønder Land, altsaa over 20 Tdr. til hver Tønde Hartkorn. Derimod haves hverken Skodtørv eller Fladtørv eller Lyng. Aarsagen, hvorfor dette Sogn har saa meget Agerjord efter sit Hartkorn, da derimod Vestervigsog en Deel af Kjølbygaards Gods kun har 5-6 Tønder Land til 1 Tde. Hartkorn, er, dels fordi den ved Sandflugten anrettede Skade er med Tiden for en Deel forvunden, deels fordi dets Hede er ved Hjælp af Hvidleren forvandlet til Agerland. Til stor Gavn for Sognet ville det være, om mange Steder af denne tet samlede Bye bleve udflyttede paa Havrelandet. - Saaledes var Sognets Forfatning, da jeg var dets Præst. Ved den nylig fuldendte Udskiftning blive nu flere Huse oprettede, et Par Gaarde udflyttede og Selvejernes Antal formeret ved Kiøb af Ullerupgaards og Kjølbygaards Ejere.

8. a. Vester-Vandet Sogn. Jordbunden er her af Naturen meest overeenstemmende med den ved Hillerslev. Kalklaget rager saa højt frem, at det ved Vester-Vandet Bye neppe skiules af Muldjord. I Brinken ved Vester-Vandet Søe og i Nærheden af Nebel viser sig Kride. Men da dette Sogn grændser til Havet, og har været udsat for stærk Sandflugt, saa er en Stor Deel deraf eneten ganske ødelagt og begravet under Klitterne, eller og bleven blandet med Sand. Saaledes har Agerholm Bye, som ligger tet under Klitterne, for det meste en let og sandig Jord, hvor altsaa Rugavlen er vigtigst. Fra denne Bye ud til Havet er over en halv Miil, som alene bestaar af Sandklitter; men som dog her ere langt bedre tilgroede, end til Vang Sogn Sønden for. Vester-Vandet Søe har været til stor Frelse for dette Sogn, da den opsluger det Sand, som drives fra de tilstødende mod Vesten liggende nøgne Sandbakker. I de til Klitterne grendsende Egne dyrkes meest Rug; men den øvrige Deel af Sognet har god Avl af Byg, Havre og Ærter. Sognet har Mangel paa Brændsel. Af Tørvemose har det ganske lidet og utilstrækkelig ere de Fladtørv og Lyng som kan bierges i Klitterne, der ere udskiftede, og i dets mod Sønden liggende Hede. Thi da Sandet ogsaa er gaaet over en Deel af denne Hede; saa er meget deraf kun ringe og kan neppe frembringe Lyng. Nogle i dette Sogn maae derfor kiøbe Skodtørv fra Tved eller Sjørring Sogn. De Fattige maae endog brænde Koekasser, Faaretolle og Klittetag. Sognets Hartkorn er 80 Tdr. Det bestaar af 576 Personer, 20 Gaarde og 96 Huse, hvoraf de 77 Huse udgiøre Klitmøller. Ved disse Klitmøller forstaaes en Mængde vidt adspredte Huse i Klitten fra Vester-Vandet Søe ud til Havet, som have deres Navn af 3 Vandmøller, som drives ved en Aae fra Vester-Vandet Søe, hvoraf de 2 tilligemed en Vejrmølle ere Meelmøller og den tredje Stampmølle. Disse saakaldte Mølboere ere ved Seilads og Fiskerie tildeels velhavende Folk. De ere Ejere af 7 Sandskuder, hvormed de fare paa Norge¹¹). Deres Pakhuse og et Huus kaldet Havsgaard ligge tet ved Havet. Naar Sejladsen ophører, løftes Skibene op paa den tørre Strand til Pakhusene og da drive de Fiskerie paa Vesterhavet med en halv Snees Fiskerbaade. Ved deres Huse have de smaa Tofter, hvis Jordbund de ved Giødning saaledes have forbedret, at de deri kan avle noget Høe og lidet Korn, endskjøndt Jordbunden til det sidste er vel siid og vaad. Kun af én Mand holdes et Par Heste, men enhver har gierne et Par Køer. - De øvrige Byer i dette Sogn ere: Vester-Vandet Bye med 9 Gaarde og 5 Huse; Agerholm Bye med Præstegaarden og nogle adspredte Steder, som udgiøre 10 Gaarde og 9 Huse og Bleghule med 4 Huse. Herunder ere indbefattede de eenlige Steder: Nebel Gaard og Vester Skaarup, en stor Bondegaard, Lille Tøfting, o.f. At der har været Steder, Agerjord og Enge, hvor nu ere Klitter, er uden af Tvivl; man har endog opdaget pløjede Agre under Sandet. Nebel Sædegaard har tilforn været en Herregaard, hvis Marker meget ere ødelagte af Sandflugten. Endskjøndt den tilforn er flyttet, ligger den endnu tet under Klitterne. Dens tiendefri Hartkorn var for faa Aar siden 10 Tdr. 5 Skpr.; men ved Parcellering er den nu formindsket til 5 Tdr. 5 Skpr. Af Bøndergoods har den nu intet. Den Deel af Marken som ikke er begravet under Klitterne, er meget blandet med Sand. I tørre Aar mislykkes sædvanligen denne Gaards

¹¹Tilforn havdes flere Skuder her; men Kystens Besværlighed og Vanskeligheden med at komme i Søen paa den fordeelagtigste Tid, har formindsket denne Sejlads.

Avl, da Rugen, saa godt som den eneste Avl, hentørres. En Strimmel af Sandklitterne løber endog ud imellem denne Gaard og Agerholm, og videre forbi Søegaard og flere Steder i Nors Sogn. I Aaret 1681 blev Nebel ganske ødelagt af Sandflugt; noget af Jorden blev igien taget i Brug 1751 hvorfor Hartkornet atter blev den paalagt. Den har først været bygget nordvest for det Sted, hvor den staar, paa et Sted langt ude i Klitten som nu kaldes Moer, den afbrændte, og blev derved flyttet længere mod Østen, indtil den endelig for Sandflugten blev flyttet til sit nuværende Sted. 1376 var denne Gaard med Gods maaske endnu ubeskadiget, da den af Biskop Svend af Børglum, endeel Riddere og flere udnævnte Voldgiftsmænd blev tilkiendt Ebbe Strangesens Enke, og benævnes da Nybbyl Gods. See Danske Magazin 9 Hefte Pag. 260. - En stor Deel af dette Sogns Beboere ere Selvejere. Hver mand i Sognet ejer sin Part af Kirketienden. - Jordbrugen er her saaledes: I Vester-Vandet Bye giødes Alsædejorden hvert 4de Aar, og tages 2 Kiærve Byg, 1 Kiærv hvid Havre og tilsidst Ærter. I Brødjorden tages 6 Halme efter 5 Aars Hvile; 1, Giødningsbyg. 2, Rug, 3, hvid Havre. 4, Ærter. 5, Byg og 6, sort Havre. Havrelandet bruges i 4, og hviler i 6 Aar. Til Agerholm er ingen Alsæde; Jorden optages af Grønjord, bruges i 6, og hviler i 5 Aar, saaledes: 1, Giødningsbyg. 2. Vaarrug. 3, Byg. 4, Ærter. 5, Rug, og 6, sort Havre. Men Sandjordene bruges i 4, og hviler i 6 Aar, og de ringeste Sandjorder hviler i 10 Aar efter 3 Aars Brug. Heri saaes Vinterrug de 2 første Aar, og Havre de to eller ene sidste Aar. Paa Vester-Vandet Mark kan avles 8 Fold, paa Agerholm Mark 6-7 Fold af Byg, ligesaa af Rug i gode Aar, og 6 Fold af Havre. - Ved Nebelgaard er en Kalkovn, hvor Kalk brændes af Kriderne, som hentes ikke langt derfra ved Bredden af Nors Søe.

b. Øster-Vandet Sogn har velhavende Beboere, hvoraf en Deel ere Selvejere. Det har en god Muldjord tjenlig til alle Kornarter, dog saaes mere Byg end Rug. Sandet er ogsaa i ældre Tider ført i en Strimmel over en Deel af dette Sogns Mark lige til Skinnerup, hvorved noget af Marken er ødelagt og noget blendet med Sand. Tørvemose eller Eng haves ikke; men noget Lyng. Sognet har 62 Tdr. Hartkorn, 14 Gaarde, 8 Huse og 135 Personer. Det bestaar af den ene Bye Øster-Vandet med 7 Gaarde og 2 Huse; Store Tøfting ere en stor Avlsgaard paa omtrent 9 Tdr. Hartkorn, 3 mod Østen liggende Gaarde, som kaldes Holmgaarde; 3 Gaarde og 1 Huus mod Søndén, som kaldes Sandgaarde, og 5 Huse som kaldes Hiardal. - Til Store Tøfting saaes over 60 Tdr. Korn, og holdes ved hielp af Skinnerup Sogns Kongetiende 36 Stude, 6 Køer, 10 Heste, nogle Ungnød og 60 Faar. - Jordbrugen i dette Sogn er som i Vester-Vandet; Alsæde er her intet af; Sandjorden bruges som i Agerholm. - Ved Sandgaardene skal have staet en Herregaard kaldet Viigs Gaard, beboet af Adel; dens Sted kand endnu sees.

11. Hundborg Herred.

Omtrent det halve af dette Herred har i Henseende til Jordbund Lighed med Hillerslev Herred, da Kalklaget strækker sig igiennem den nordlige Deel ind i Sjørring Sogn. I dette Herred, forekommer derfor meget forskiellige Jordarter: Kalk rød eller blaa Leer, god Muldjord, Gruus, og ved Havet Sandklitter. Det tiendebærende Hartkorn er 1243 Tdr., hvoraf dog Thistedes Kiøbstedjorder ere undtagne. Med Undtagelse af Kiøbsteden Thisted, er Folketallet 3092 Personer, og 545 Familier.

1. a. Thisted Sogn bestaar af Kiøbsteden Thisted og de 3 Landsbyer: Faartoft, Tingstrup og Torp. Det har en god Muldjord hvorunder Kalkgrunden findes i en Dybde af $\frac{1}{2}$ -1 Alen. Hele Sognet har hverken Tørvemose eller Lyng. Landsbyernes Hartkorn er 147 Tdr. 7 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb., hvis Areal er forskielligt fra 7-11 Tdr. til 1 Tde. Hartkorn. Deres Folketal er 241 Personer. Faartoft bestaaende af 8 Gaarde har 46 Tdr. Hartkorn, Tingstrup af 11 Gaarde og 13 Huse har $89\frac{1}{2}$ Tde., og Torp af 3 Gaarde og 5 Huse, har 12 Tdr. Hartkorn.

Kiøbsteden Thisted.

som i gamle Skrifter benævnes Tystedt, Tystath og Tidsted, ligger under 56⁰53' Vesten for Kiøbenhavn. Dem bekom sine Kjøbsted-Privilegier af Frederik I, Aar 1524. Dens Handel og Vindskibelighed synes i fordums Tid, at have været anseligere end nu. Thi samme Skjebne har fulgt denne som saa mange andre Kjøbsteder i Danmark. End ikke for længe siden dreves her adskillige

Haandværker, som nu ere gaaet til Grunde. Endnu i Mands Minde ejede Byen 5 Fartøjer. 1604 fik Tolderen i Thisted Befaling, at han skulde oppebære Told og anden Rettighed af de Lybskes og andre Fremmedes Skib og Gods, som kom til Byen. En Befaling, som nu ville være ganske overflødig. 1565 tillod Friderik II Borgerne i Thisted at sejle igjennem Øresund, medens Krigen varede, uagtet det i Almindelighed var forbudt, dog med den Betingelse, at de ikke maatte seile til Rusland, Sveria, eller andre Steder, og ikke føre Levnetsmidler eller Vaaben til Østersøen, hvormed Fjenden kunde blive forstærket. Altsaa maa Byen dengang havt nogen udbredt Handel. Endnu er Beviis for, at Thisted i ældre Tider har havt flere Skibe, er en Befaling til Borgerne af Aar 1549, at de skulde lade deres Skuder løbe ind i Mariager Fjord, og derfra føre Kalk til Koldinghuus Slots Bygning. I det sextende Aarhundrede var Thisted dog ikke alene i Besiddelse af al Landets Handel, thi 1573 maatte dens Borgere taale, at Vestervig Closters Bønder paa deres egne smaae Skuder og Skibe førte Korn og Gods til Aalborg og andensteds. Dog synes det især at have været Hoxøer, som gjorde Thisted Rangen stridig; thi 1542 borttoge Thistedes Borgere nogle Roer og Sejl fra Hoxøers Beboere, hvorover opkom Proces imellem disse 2de Steder, hvilken der skulde have Kjøbstyeds Rettighed, hvilken Thisted dog vandt.¹²⁾ Som et Beviis paa Thistedes større Anseelse i ældre end i nyere Tider, kan vel endnu anføres, at Christian den tredje stiftede her en latinsk Skole 1549, som i den sildigere Tid er anset overflødig, ophævet og henlagt under den Aalborgske 1739.

Saavidt Tiden og Aarsagerne til Thistedes Forringelse lader sig efterspore, kan samme henføres til Midten af det syttende Aarhundrede. Ved Svenskens Indfald 1644 kom Byen meget tilbage i Næring og Brug, den blev haardt medtaget ved Indqvartering og svære Afgifter, samt derefter større Forstrækninger til Kongen, end den formaaede at udrede. Hertil kom endnu flere Uheld, saasom Dyrtid, da 1 Tde. Byg 1662 kostede 20-21 Mark; desuden Skovenes Ødelæggelse, som paa adskillige Haandteringer nødvendigen maatte have skadelig Indflydelse. Men det værste Sted har Thisted faaet ved Løgstørs Grundes Tilsætning.

For nærværende Tid tælles i Thisted og de tilhørende Huse uden for Byen 200 Familier, som udgjør med Unge og Gamle 1068 Personer. Altsaa i de sidste 14 Aar en Formerelse af 158 Sjele. Dog bør Byens Forfatning ikke bedømmes efter Folketallet alene; thi fra Landet indflytte jævnlig Folk, der uden at bidrage til Kjøbstædens Opkomst, nedsætte sig her som Daglønnere og Brændeviinsmænd. Byens Forringelse kjendes især i Savnet af nyttige Værksteder og deres virksomme Drift. For 30 Aar siden taltes her 209 Familier, deraf 6 Skippere, 8-10 Kjøbmænd og 58 Haandværkere. - De Næringsveje, som Thisted nu bruger, ere Agerdyrkning, Brændeviinsbrænding, Handel og Haandværker.

Agerdyrkning er af ikke liden Vigtighed for Thisted, da den for de fleste Familier er i det mindste en Binæringsvej. Thisted Mark bestaar i Almindelighed af en god Muldjord ovenpaa Kalkgrund, som paa nogle Steder rager saa højt frem, at den opløjes; paa mange Steder er Jorden fuld af Smaastene og Gruus. De tilhørende Kjøbstæd-Jorder ere matrikulerede for 98 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb. Desuden ejer Byen en Fælle, Kronens Mark kaldet, paa omtrent 3000 Tdr. Sædeland, som Kong Hans skiænkede den af Hillerslev Mark, som ligger $\frac{1}{4}$ Miil fra Thisted. Dertil har Byen endnu kjøbt Bisgaardens Jorder, bestaaende af Hartkorn 9 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb., da denne Gaard, som laae tet ved Thisted, 1765 blev nedbrudt og dens Jorder parcellerede i 12 Stykker. Fra de nærmeste Landsbyer ere og nogle Jorder tilkjøbte. Ganske Thisted Mark er tiendeydende, men skattefrie, undtagen Bisgaardens Jorder og nogle tilkjøbte Agre, som ere contributable. Paa et Par Tofter nær, som med Stakitværk ere indhegnede, har Indhegning her lige saa lidet Sted, som hos Bønderne, og den enes Agre ligge adspredte imellem den andens. Paa det Sted nordvest for Byen, hvor Bisgaarden stod, har Thisted lidet Eng, men ingen Tørvemose. Endskjøndt Byen har saa meget Jord, haves dog Mangel paa Græsgang; thi den ommeldte Kronens Mark, som er en fælleds Ejendom, er saa langt fraliggende, ud imod Brund og bærer saa lidet Græs, at den som Græsmark var Byen til saare liden Nytte, hvorfor den nu er bortforpagtet til

¹² See Pontoppidans Atlas.

Dyrkning. Enhver som vil holde Køer, er derfor nødt til, at købe sig Jord til at tøjre dem paa. Af den Aarsag ere Jorderne stegne til den Priis, at 1 Tde. Sædeland, som paa Thisted Mark ikkun beregnes til 6-8000 Kvadratalen, koster 60-80, vel endog 100 Rdlr. Denne deels Nødvendighed, deels Lyst til at eje Markjorder, er ikke uden skadelige Følger for Kjøbsteds Vindskibeligheden. Thi mangel Haandværksmand, som for Melkens Skyld maatte kiøbe Jord, finder mere Behag i Agerdyrkingen, end i sit Haanværk. Det avlede Korn frister ham til at anskaffe sig Brændeviins Redskaber, for derved at udbringe det til desto større Fordeel. Saaledes bliver Haandværksmanden uformærkt baade Avlsmand og Brændeviinsmand til Vindskibelighedens Undergang. Man regner den aarlige Avl paa Byens egne og paa Bisgaardens Jorder, for 1300 Læs Korn, foruden Ærter.

Som Handelstad synes vel Thisted at skulle have adskillige Fordele. Dens lige saa smukke som beqvemme Beliggenhed paa en liden Skraaning tet ud til Liimfjorden, hvor ikkun en Gades Brede er Afstanden imellem Huse og Vandet; det Fortrin at være eneste Kjøbsted i det frugtbare Thye, og det uden at have nogen anden Kjøbsted i Nærheden til Medbejler (thi fra Thisted til Nykiøbing paa Mors er 4¼ Mile, til Lemvig 9, til Holstebro 11, til Viborg 12 og til Aalborg med Landevejen 14 Mile, over Vejlerne et Par Miil kortere, og til Søes 12 Mile) Men heraf lader sig mere formode, end det findes i det Virkelige. Skudeejerne ved vestre og nordre Strand opkjøbe og udføre mangfoldige af Landets Produkter, og forsyne det igjen med adskillige Fornødenheder fra Norge; saa at Bønderne mere søge ud til Stranden, end til Thisted Torv, især med deres Fedevahre. Desuden opholder sig mangel Mand paa Landet, besynderligen i den sydlige Deel, som i alle Henseende føre lige saa megen Handel, som én og anden Kjøbmand i Thisted. En Forprang, der grunder sig paa gammel Vane og paa Kjøbmændenes indskrænkede Handel, der af enhver letteligen kan efterlignes. Omstrygende Jøder og Kræmmere forsyne Landet med Allenvahre. Ved Vestervig holdes Markeder lige saa vel som i Thisted. Saa at Thyholm og den hele sydlige Deel af Landet fører saa got som ingen Handel med Thisted. En stor Deel af disse Ulejligheder ville hæves af sig selv, dersom Thisted kunde hente sine Vahre omtrent fra første Haand, og altsaa baade sælge til lavere Priser, end de øvrige Landprangere, og betale Bondens Vahre dyrere, og derved drage Kornhandelen til sig. Men saalænge Kjøbmændene i Thisted, der dog ere 16 i Tallet, ikkun ere saa godt som Kommissionærer for Aalborgs Kjøbmænd og for disse alene indkjøbe Landets Korn, hvorimod de hos dem modtage alle fornødne Vahre; saa længe kan Thisted neppe komme i nogen Anseelse som Handelstad. Brændeviinskjedelen yder maaskee ogsaa de fleste Kjøbmænd større Fordeel, end Handelen. Hvilket Alt vel ikke kan være anderledes, saalænge Liimfjordens Sandgrunde ved Løgstøer, og Mangel paa Havn ved Thisted lægge saa betydelige Forhindringer i Vejen for Sejladsen. Ikkun 3 Fartøjer haves til Thisted, hvoraf en Skipper ejer eet og en Kjøbmand to. Naar man engang vil tænke paa at ophjælpe denne Byes Handel, burde det og tages i Betragtning, at bringe dette Lands Kjøbmandskorn i mere Anseelse. Det er virkeligen én baade for de Sælgende og Kjøbende skadelig Uskik, at man udfører saa ringe og svangt Byg. Et Forbud herimod, eller en Bestemmelse i Vægt, for hver Slags Korn, under hvilken ingen Tønde maatte udføres, ville vist ingen Ubillighed være. - Fra Handelens, saavelsom fra Vindskibelighedens Side, vil man saaledes indsee, at der i Thisted ikke kan findes saa let et Levested, som mange formode. Endog Landets Produkter, om de just ikke ere i saa høj Priis, ere dog ofte vanskelige at bekomme, fordi Bonden ikke dermed søger til Torvet. - Foruden de almindelige Markeder, holdes ved Thisted Torvedag hver Onsdag fra Mikkelsdag til henimod Juul, hvor der forhandles en stor Mængde Kreature og hvortil ogsaa føres Haugeurter, og en Deel fra Skovegnene hentede Trævahre og Træfrugter.

Konsumtionen af Thisted Bye, har fra Aar 1786 til 1801, begge inclusive, indbragt:

	Maleværks-Konsumtion.	Port-Konsumtion.
Aar		
1796	1482 Rdlr. 54 Sk.	947 Rdlr. 22 Sk.
1797	2416 Rdlr. 29 Sk.	826 Rdlr. 16 Sk.
1798	2692 Rdlr. 85½ Sk.	841 Rdlr. 65 Sk.
1799	2515 Rdlr. 2 Sk.	670 Rdlr. 41 Sk.
1800	2303 Rdlr. 31 Sk.	567 Rdlr. 77 Sk.
1901	2035 Rdlr. 57½ Sk.	598 Rdlr. 28 Sk.
Middeltal	2240 Rdlr. 91 ¹ / ₆ Sk.	741 Rdlr. 89½ Sk.
Middel-Sum af hele Konsumtionen er 2982 Rdlr. 84 ² / ₃ Sk.		

Ligesom man i flere Henseender savner nyttig Vindskibelighed i Thisted, saa savnes den og i Fiskeriet. Intet Menneske her i Byen benytter sig af den Lejlighed til Næringsvej, som Fiskeriet i Liimfjorden tilbyder. De lige overfor boende Morsinger tilføre alene Byen sine Fisk, undtagen havd af Helt og Aborrer, der paa visse Tider bringes hertil fra Østerild eller hvad Aggerboerne fange i de 2 Maaneder, de ligge her omkring paa Aalefangst, og hvad Havfisk der føres hertil fra Klitmøller, Vangsa og flere Steder. Aarsagen til denne Forsømmelse angiver man at være Fygt for Udskrivning til Orlogs, som enhver Borger ved at eje en Fiskerbaad ville udsætte sig og sine Sønner for.

I de sidste Aaringer have dog adskillige Haandværkere boesat sig i Thisted, saa at her nu findes et Antal af 93 Professionister. Disse ere: Skomagere 9, Mandskrædere 6, Fruentimmerskrædere 1, foruden 6 Qvindfolk som leve af Skrædersyning, Kleinsmede 3, Grovsmede 2, Kobbetsmede 2, Guldsmed 1, Giørtler 1, Bogbinder 1, Glarmester 1, Mahler 1, Feldbereder 1, Tømmermænd 13, hvoraf de fleste tillige ere Snedkere, Muurmestere 3, Skorstensfejer 1, Rebslagere 4, Slagtere 2, Haarskiærer 1, Bagere 2, foruden 2 Huusbagere, Rokkedrejer 1, Straatækkere for Byen oDrejsvæver 1, Linnedvæversker 13, Sadelmagere 2, Hattemagere 2, Brolægger 1, Farver 1, Trykker 1, Handskemager 1, Bødker 1. – Brændeviins Brænderie og Salg er eneste Næringsvej for 4 Borgere. Men desuden brændes og holdes Brændeviin til Salg af 40, hvoriblandt 2 Kiøbmænd, som have de største Brænderier. Hver anvender omtrent 800 Tdr. Korn aarlig til dette Brug. I alt skal være 70 Brændeviinskiedler i Thisted.

Tet udenfor Byen ligger 4 Vejrmøller, hvoraf den ene nu har Grubeværk. Vandmølle fattes, saa at men i stille Vejr maae søge til Broemølle. Sydvest for Byen ligger en liden Vandmølle, kaldet Draxbæk, der er en Feldbereders Stampmølle. Igjennem Thisted løber en Bæk, som kommer fra Skinnerup, der om Sommeren er en ubetydelig Rende, men ved Tøebrud i Foraaret kan undertiden gaae ind i nogle Huse, som den og 1622 beskadigede Bisgaarden, som laae nær hos den.

I Thisted boe Amtmanden og Amtsforvalteren for Thisted Amt, Byfogden og Byskriveren, af hvilke den ene er Herredsfoged og den anden Herredsskriver i Hillerslev og Hundborg Herreder og en Cirurg, Sognepræsten for Thisted og Tilsted Sogne, der har frie Præstegaard, og Kapellanen, som er Sognepræst til Skinnerup.

Byen har et lidet Hospital for 12 fattige Lemmer, hvoraf de 8 ere i, og de 4 udenfor Hospitalet. Desuden er til Byens Fattige legeret adskillige Gaver. Thisted Kirke ere ogsaa betydelig Gaver tillagte og da den tillige ejer 1½ Tiende af hele Thisted Sogn, der, ligesom Sognepræstens 1½ Tiende oppebæres i Kiærven, saa skal den nu have en samlet Formue paa omtrent 14000 Rdlr. – Tvende danske Læseskoler haves her, men efter Latinskolens Ophævelse, i hvis Sted den ene er, mangler her Lejlighed til videnskabeliger Underviisning. ⁽¹³⁾

¹³ Om de Kirken, Skolerne, Hospitalet og de Fattige af Anne Søe, Caspersgaard og flere tillagte Donationer, kan eftersees Hofmans Foundationer, hvori findes adskillige saavel dette som flere Sogne angaaende, hvilket her forbigaaes.

Fra Aaret 1779 til 1785 vare indquarterede 4 Compagnier Soldater i Thisted; men siden den Tid har ingen Garnison været i Thye. Man tør vel og troe, at det nu oprettede Landeværn vil være tilstrækkeligt Forsvar; thi neppe vover nogen fiendtlig Flode at forsøge Landgang paa en saa farlig, og Naturen saavel forsvaret Kyst.

De Midler til Byens Opkomst, som kunde ansees for de virksomste, ere: Løgstørs Grundes Oprydning og en Havns Indretning ved Thisted. Savnet af den sidste er saa meget betydeligere, da Byen ikke engang har nogen god Rhede. En Rhede haves vel og det ikke meget langt fra Skibsbroen, paa 4 Favnes Dybde med fast Bund, men uden Læe og udsat saaledes for sydlige og østlige Vinde, at intet Skib kan stedes der i uroligt Vejr. Med nogen Bekostning ville det dog vel være muligt at indrette en Havn enten i Mundingen af den igiennem Byen løbende Bæk, eller ved Siden af Skibsbroen eller Sonden derfor. Naar disse Forberedelser vare giorte, naar den utilladelige Landprang kunde hæmmes, og Thisted erholde sit eget Toldsted, da torde man vel haabe, at Byens Handel igjen vilde oplives. Fiskerie og adskillige Haandteringer som staae i Forbindelse med Sejladsen, ville derved tillige komme paa Fode. Men lige saa vigtigt er det, at Fabriker maatte anlægges, som ere passende til Stedet. Dertil kan regnes alle Slags Uldfakriker, Væverie, Hattemagerie, Strikning o.s.v. Materien hertil frembringer Landet i Overflødighed, og de nødvendige Levnetsmidler ere her lettere, end paa adskillige andre Steder. Garverie kunde vel og drives her, hvorfra saamange raa Huser og Skind udføres. Vel maatte Barken hentes andensteds fra; men nogle af Landets Planter kunde ogsaa bruges. Nu maae enhver Skomager forskrive alt sit Læder. – Ved Fabrikers Anlæg og Vindskibelighedens Forfremmelse tør vel haabes bedre Tider for Thisted. ⁽¹⁴⁾

b. Tilsted Sogn bestaar af de 2 Byer: Tilsted med 14 Gaarde og 8 Huse og Silstrup med 6 Gaarde og 1 Huus. Sognets Hartkorn er 137 Tdr.; Folketallet er 210 Personer. Tilsted har lidet Tørveskjær, men Silstrup intet; saa at Sognet har Mangel paa Brændsel. Det har en god Muldjord, blandet deels med Gruus, deels med Leer. Silstrup Mark ligger paa Rødleer og er vaad og kold. Den østlige Deel af Tilsted Mark ud til Fjorden er gruset, i den vestlige Deel findes Kalk i 1-2 Alens Dybde, saa og den sorte Aare. Beboerne ere selv Ejere af Kirken.

2. a. Sjørring Sogn udgjør 249 Tdr. Hartkorn. Heri leve 92 Familier, hvoraf de fleste nu ere Selvejere. Personernes Antal er 515. De tilhørende 5 Byer ere: Sjørring med 12 Gaarde og 10 Huse, Sperring med 13 Gaarde 16 Huse, Nestrup med 10 Gaarde 3 Huse, Skaarup med 6 Gaarde 3 Huse og Dollerup med 5 Gaarde 1 Huus. Desuden er her Nordentoft, en stor ufrie Gaard paa 21 Tdr. Hartkorn, som nu er deelt imellem 2 Familier.¹⁵⁾ Sognet har en god og for det meste med Rødleer blandet Muldjord; dog gives her og lette og sandige Marker. I en Dybde af 1-2 Alen, findes i den nordligste Deel af dette Sogn, Kalk til Grundlag, og da Kalklaget ikke strækker sig længere end i dette Sogn, saa er herfra hentet meget til Gjødning af de Sonden for liggende Sogne. I Almindelighed kan regnes omtrent 7-8 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn. Skaarup Bye har i ældre Tider taget Skade af Sandflugten, dog har den nu ikke saa ringe Jord. For det meste er dette Sogn rigeligen forsynet med Tørvemose, hvorfra sælges en Deel til Thisted, især fra Nestrup og Sjørring Byer, nogle ogsaa fra Sperring. Skaarup Bye har ingen Tørvemose; men overflødig Hede. Tilstrækkelig Hede har ogsaa de øvrige Byer. Tørvene kan nu ikke graves i Moserne; men maae æltes. En stor Deel af Sognet grændser til den store og fiskerige Sjørring Sø. Det er en rimelig Formening, at denne Sø engang har havt sit Udløb til Havet, hvilket Sandbankerne have tilstoppet. I saa fald maae den have aabnet sig et nyt Løb; thi nu forbinder en Aae den med Hassing- og Flade-Søe, saa den til sidst udflyder i Liimfjorden. I dette Sogn ligger endnu en mindre Sø, kaldet Sperring Søe, der gaaer ud i Sjørring Søe. En Holm, som heri er beliggende, tilhører Søegaard i Sperring, hvorpaa avles en halv Snees Læs Høe og samles en stor

¹⁴ Thisted blev navnkundig for omtrent hundrede Aar siden ved den bekjendte Besættelses Historie 1696. Hvoraf man dog ikke bør slutte til større Overtroe her end andre Steder, da lignende List og Ondskab, i det mindste paa den Tid, kunde have frembragt de samme Virkninger alle vegne.

¹⁵ Paa denne Gaard skal Ebbe Strangesen have boet, formodentlig den samme som er nævnet ved Nebel Gaard. For ikke længe siden ejedes denne Gaard af en Frue Gerner, og da hørte en Deel Bøndergods derunder.

Mængde Terne-Æg. Ved Nordentoft og ved Sjørring Søe nær ved Lagaard, skal i gamle Dage have været Vandmøller.

b. Thorsted Sogn bestaar af Thorsted Bye og en Vindmølle, kaldet Klatmølle. Det udgjør 149 Personer, eller 28 Familier, hvoraf 14 ere Gaardmænd. De fleste ere Selvejere. Sognets Hartkorn er 64 Tdr., med en stor Deel Jord til Harttkornet. Deres Markjorder og Grønning udgjør 14, og Heden over 7 Millioner Kvadratalen, saa at til hver Tønde Hartkorn er af Markjord 15, og af Hede 8 geomet. Tde. Land. Dette og Skinnerup Sogn have i Forhold til Hartkornet, det største Areal af Agerjord. Jordbunden er en let og sandblandet Muld. Man graver paa nogle Steder igjennem 20 Alen Sand og Gruus, førend Kalken findes, som da naaer til 55 Alen; thi saa dybe ere nogle Brønde. Paa andre Steder findes Kalken under Muldlaget. Eng og Tørvemose mangler; men en vidtløftig Strækning god Hede, giver overflødig Fladtørv og Lyng. Ved Opdyrkning af Heden og ved Udfløtning af nogle Gaarde, ville dette Sogn kunne ernære flere Familier. Sognet er nu under Udskiftning. Strax vesten for Thorsted ligger en Høj, kaldet Thors Høj, hvoraf Sognet formenes at have sit Navn. Thorsted Kirke skal have været et Fristed.

3. a. Vang Sogn kan henregnes til de ringe og af Sandflugten meest ødelagte. Alt Sognets Hartkorn er nu 63 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdkr. Folketallet 292. I Vang Bye er foruden Præstegaarden 7 Gaarde eller Steder, hvortil kan holdes 2 eller flere Heste, og 23 Huse; paa Skaarhede er en Boel og 4 Huse; ved Vangsaee 11 Huse. Desuden 3 enlige Gaarde: Nystrup, hvis tiendefrie Hartkorn er 6 Tdr. 1 Skpe. 1 Fdkr. Klostergaard paa 7 Tdr. 2-3-2; og lille Diernes paa 8 Tdr. 3-3- Hartkorn. Omtrent i 4 Alens Dybde findes Kalklaget. Ved Sandflugten er en Deel af Jorden bleven alt for meget blandet med Sand og en endnu større Deel ganske skiult med Sandklitter. Det lidet, som er beskyttet bag ved Vang Søe, har temmelig god Jord. Strax Vesten for Vang Bye begynde Klitterne og strække sig $\frac{3}{4}$ Miil ud til Havet. Endog i Byen, er Sandet indført. Mange eenlige Gaarde skal have været i Sognet, hvoraf nogle ganske ere ødelagte, andre ere som Huse bortfløttede, enten til Vang Bye eller Havet, hvorved Vangsaee Bye er fremkommet. Saaledes er Haugaard, som tilforn laae ved en Søe i Klitten, hvoraf endnu sees Spoer, nu en Gaard i Vang Bye. Og en anden eenlig Gaard, kaldet Inte, er nu et jordløs Huus i samme Bye. Nystrup har tilforn været en Herregaard, hvis Jorder nu tildeels ere sandige, tildeels skiulte med Sandklitter. Denne Gaard har en god Aalekiste i Aaen, som løber fra Vestervandet Søe ud i Havet. Af gamle Papirer veed man, at til dette Sogn har hørt en Bye, kaldet Rækkebye, beliggende ud imod Klitmøller, som nu ganske er tilintetgjort. Vist nok ere Klitterne nu i bedre Stand, end for en halv Snees Aar siden; men man troe dog ikke, at Sandet nu er dæmpet. De uhyre høje og vidtudstrakte Sandbakker, hvorpaa neppe sees en grøn Spire, og som af Vinden flyttes fra et Sted til et andet, bevise det modsatte. De fleste Gaarde ere kun smaae, hvoraf adskillige kun holde 2 Heste. Nogle Steder have 8-9 Tdr. brugbar Agerland til 1 Tønde Hartkorn, andre mere og ringere. Havboerne ved Vangsaee, leve af Fiskerie paa Havet, hvortil de have 2 Fiskerbaade. Disses Kornavl er ubetydelig; men de have skikkelige gode Tofter, eller smaa Enge til græsning og Høeavl, saa at de fleste kan holde 2-3 Køer. Et Par Mænd holde hver 2 Heste, hvortil dog maae kiøbes endeel Vinterfoder. Paa Brændsel har Sognet stor Mangel, aldeles ingen Skodtørv, og meget lidet Fladtørv og Lyng i Klitten. Endnu i Mands Minde groves Skodtørv imellem Klitterne i Moser, som vare tildækkede med et Lag Sand; men nu ere de saa ganske begravede, at intet Spor deraf er tilbage. Vang Søe siges, for endnu ikke længe siden, at have havt Udløb i Havet, hvilket nu er tilstoppet af Sand.

b. Tvorup regnes vel endnu som et Sogn, endskiøndt dets Kirke for faa Aar siden er nedbrudt, og det er henlagt til Vangs Kirke. Sognets Hartkorn er nu kun 39 Tdr. 7 Skpr. Folketallet 90 Personer. I Tvorup Bye ere 9 Steder, hvortil holdes Heste, og 4 Huse. Desuden høre til dette Sogn 2 eenlige Gaarde: Store Djernes paa 13 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn og Mølleskyld 2 Skpr. 2 Alb. Og Færgegaard paa 12 Tdr. 2 Alb. Store Djernes er en stor ved Søen smukt beliggende og veldyrket Avlsgaard, hvortil saaes noget over 100 Tdr. Korn, og holdes 10-12 Heste, 50 Fækreaturer og 80 Faar. – Dette Sogn har meget tilfældes med Vang Sogn, ogsaa her er Brændselsmangel, og en stor Deel af Sognet er ødelagt af Flyvesand. Man veed, at Tvorup Bye er bleven nødt til at fløtte fra sin Indmark til det yderste af sin Udmark, saa at den tilforn har lagt lige saa langt vesten for dens Kirke, som den nu

ligger østen for det Sted hvor Kirken nylig stod. – Indmarks Jorderne optages i begge Sognene i 5 Aar og hvile lige saa længe. Sædskiftet er: Giødningsbyg, Rug, Byg, Ærter, Havre. Udmarken bruges efter 6 Aars Hvile i saadan Orden i 4 Aar: Ærter, Byg og 2 Havrekiærve. De skarpe Sandjorder giødes til Byg, hvorefter tages 2 Rug og 1 Havrekiærve, hvorpaa følger 5-6 Aars hvile. Begge Sognes baade Markjorder og Klitter ere udskiftede.

4. a. Skjoldborg Sogn staar for Hartkorn 192 Tdr. 7 Skpr., og udgiør Gaarde og Boelsteder 25, og Huse 50, hvoraf 11 ere uden Hartkorn, dog have de næsten alle Jord. Gaardenes Størrelse er fra 4 til 11½ Tdr. Hartkorn. De tilhørende 4 Byer ere: Sønder Skjoldborg 10 Gaarde 14 Huse; Nørre Skjoldborg 7 Gaarde 17 Huse; Aaes 5 Gaarde 7 Huse og Møgelvang 1 Gaard 12 Huse, foruden eenlige Steder: Støvring et Boel og Bakgaarden ved Viil Sund med Kroholds Privilegium. Ved Bakgaarden skeer Overfart til morsøe over Viilsund som her er en halv Fjerdingsvej bredt og i Strømmen 36 Alen dyb. Møgelvang er det sydligste af Sognet, som ved en liden Rende adskilles fra Sundbye i Stagstrup Sogn. Sognets Folketal er 403 Personer. Efterat Todbøl Gods nu er solgt, høre ikkun 6 Gaarde og 5 Huse til Proprietær Gods nemlig til Ulstrup, for resten ere paa faa Huse nær alle Selvejere. Til 1 Tde. Hartkorn er 6-8 Tdr. Agerland foruden en stor Deel Hede og noget Eng, hvoraf de fleste Beboere have fornøden Brændsel, undtagen Aaes Bye, som kun har lidet og ringe Hede. Rødleren er Grundlaget, især i det østlige af Sognet; for resten er en Deel af Jorden vaad og siid, og en Deel noget let og muldig. Skjoldborg Byes Mark blev udskiftet 1787; men man har her som de fleste Steder i Thye sin Jord paa 3 til 4 forskellige Steder, nemlig Indmark, Havreland, Hede, og Tørvemose. – Endskiøndt Sognet støder til Liimfjorden, drives dog intet Fiskerie. – Ved Kirken er af Justitsraad Caspersgaard bygget et Hospital for 4 Enker af Todbøl Gods, hvortil er givet dette Sogns Konge-Korn-Tiende; dog nyder Hospitalet ikkun 80 Rdlr. Aarlig deraf. Sognebeboerne have nu kiøbt af Todbøl baade Kirke- og Kongetienden. – Ved 6 Afbyggere er Præstegaardens Hartkorn formindsket til 8 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdkr. Tilforn før Aar 1596 var paa Præstegaardens Ejendom en Vandmølle kaldet Fall, som nu er et Huus.

b. Kallerup Sogn udgiør 29 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Tiendeydende Hartkorn og bestaaer af den ene Bye Kallerup, hvori ere 6 Gaarde og 4 Huse; desuden Hovedgaarden Todbøl; en eenlig Gaard Hornstrup, som tilforn er brugt af Hovedgaardens Grund, som beboes af en Feldbereder; og en ved Hovedgaarden liggende ubetydelig Vandmølle, i hvis Sted nu skal bygges en Vindmølle. Sognets hele Folketal udgiør 14 Familier, eller 74 Personer. – For 3 Aar siden hørte til Todbøl Hovedgaards Taxt Ager og Eng 26 Tdr. 1 Fdkr., Mølleskyld af Vandmøllen 3 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 204 Tdr. 6 Skpr., og Kirke- og Kongetienden af Skjoldborg Sogn, hvoraf hver enkelt udgiør 38 Tdr. Hartkorn, ligesaa begge Tiender af Kallerup, hver paa 8 Tdr. Hartkorn, Sjørring Sogns Kongetiende 40 Tdr., og Hundborg Sogns Kongetiende 28 Tdr. Hartkorn. Nu er Stamhuset Todbøl, hvorunder Bodumbisgaard var indlemmet, udløst og solgt, alle Bønderne ere blevne Selvejere, noget af Hovedgaardens Mark fraskilt, og Hornstrupgaard, som kun havde 6 Tdr. contrib. Hartkorn, er bleven tillagt en stor Deel Udmark og Hede af Todbøls fri Hovedgaards Taxt, som udgiør 4½ Tde. Hartkorn. Til Todbøl er betydelig Tørvemose; men Agerjorden er af Naturen Skarp, dog hidtil forbedret ved Hielp af Tienderne. – Sognet har i Almindelighed en temmelig god Muldjord, tilstrækkelig Tørvemose, hvoraf og sælges, og noget Hede. Til Hornstrupgaard kan nu ved Hielp af en Deel opbrudt Hedejord saaes 70 Tdr. Korn, og holdes 28 Fækreatureur, 8 Heste og 60 Faar. – Sognets Beboere ere nu alle Selvejere, og tillige ejer enhver sin Deel af begge Tienderne. En af Huusmændene dyrker med god Fordeel en Urtehaage, hvoraf sælges en Deel Jordfrugt til Thisted. Beboerne af dette, saavelsom af flere Sogne afgave sig tilforn meget med at male Havregryn paa Haandqværne, som solgtes til Norge.

5. a. Hundborg Sogn, der mod Østen grændser til Kallerup Sogn og mod Vesten til Havet, har 143 Tdr. tiendeydende Hartkorn og en Folkemængde af 610 Personer. Foruden Hovedgaarden Ulstrup og Præstegaarden, har Sognet 39 for det meste smaa, Gaarde og 67 Huse. I Hundborg Bye ere 26 Gaarde, hvoriblandt Søndergaard paa 9 Tdr. 2 Skpr., Rydsgaard paa 6 Tdr. 5 Skpr. Og Dalsgaard paa 5 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn og 22 Huse, Vestergaardene ere 5 Gaarde paa 2½-4½ Tde. Hartkorn, hertil regnes og Faddersbøl Mølle paa 4 Tdr. Hartkorn og Faddersbøl Gaard hvis Hovedgaards Taxt tilforn var 13 Tdr.,

men nu bortsolgt indtil $7\frac{1}{2}$ Tde., som er bleven skatpligtigt Hartkorn; Førby med 3 smaa Gaarde og 9 Huse, Harkiær 7 Huse; Vorupøre 24 Huse og Rostrup Hovedgaards Mark, hvorpaa nu er 3 Gaarde og 5 Huse. – Af Sognets 3 Herregaarde er nu ikkun den ene Ulstrup tilbage. Thi Ranstrup, hvis Hovedgaards Taxt var $27\frac{1}{2}$ Tde. Hartkorn, er for nogle Aar siden, da Bøndergodset blev solgt, udparcelleret, og Faddersbøl, der i ældre Tider meget var ødelagt af Sandflugten, er nu ogsaa ved Udskiftning formindsket. Raastrup havde en fortrinlig god Jord, tienlig til al Slags Sæd. Til Faddersbøl var Jorden let og sandig; men Græsningen og Høesletten god. Tilforn var Nørhaagaard forenet med Faddersbøl og da denne ligger i en ringe Egn, var Ejerens Boepæl altid paa første Sted; nu ere de adskilte og Bøndergodset solgt. Ulstrup staaer for fri Hovedgaards Taxt 34 Tdr. 6-3-1, og Mølleskyld paa samme Taxt 1 Tde. 2 Fdkr. Og ejer Bøndergods 256 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. 1 Alb., samt Hundborg og Hørsted Sognes Kirketiender og Sned Sogns Kongetiende. Under Gaarden drives contribuierendde Hartkorn 4 Skpr. 2 Fdkr. Hovedgaardsmarken udgjør i Areal Agerland 426 Tdr., Eng og Græsningsjord 463 Tdr. Dertil saaes aarlig 200 Tdr. Korn, hvoraf 25 Tdr. Rug, og avles 200 Læs Enghøe. Jorden optages i 5, og hviler i 5 Aar. Ulstrup ejer Halvparten af et Aalekistefiskerie ovenfor Faddersbøl Vandmølle. Raastrups og Ulstrups Markjorder ere muldige og meget gode, for resten har paa mange Steder en rødguul Leer Overhaand, men paa en betydelig Strækning har Flyvesandet forandret den oprindelige Natur. Bøndergaardene have kun lidet Hartkorn og dertil lidet Agerjord. Deres Forfatning er derfor for det meste ikke god. Endskiøndt mange Tørv sælges fra Hundborg Sogn, saa seer man dog her som i flere Sogne, at Tørvesalg langt mindre beriger Bonden, end god Agerdyrkning. Forholdet af Udsæden til en Gaard er 2 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg og 16 Tdr. Havre. De smaa Gaarde saaes intet Rug. Hundborg Bye har lidet og ringe Hede, men desto mere Mose. Ved nylig fuldendt Udskiftning i Hundborg af 144 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb. Hartkorn befandtes dertil at være geometriske Tønder Land til 14000 Kvadratalen, Agerland 1377 Tdr. Engbund, Moser og Græsningsjord 764 Tdr. og Hedejord 152 Tdr. – Vorupøre Bye, bestaar alene af Fiskerhuse beliggende i Klitterne, hvis Beboere drive Fiskerie paa Havet med 5 Baade, til ethvert af disse Huse, hvoraf de fleste ere uden Hartkorn, er en Toft, hvorpaa kan holdes 1-3 Køer og nogle Faar; men ingen Heste. Fire af disse Fiskere have begyndt at drive Aalefangst med en Pulsvaad i Liimfjorden ligesom Aggerboerne. – Ogsaa i dette Sogn har Flyvesandet anrettet stor Ødelæggelse, der dog nu er temmelig tilgroet; i ældre Tider er Sandet ført lige til Faddersbøl Mølleaae. – Præstegaardens Hartkorn er hartad 14 Tdr. – Et gammelt Sagn udleder Navnet Hundborg af hundrede Bierge, formedelst mange herværende deels naturlige Bakker, deels Gravhøje. Hvilket maaske er lige saa rimeligt som en anden Gisning, der udleder Navnet af Hund og de andre tre Herreders Navne af Iller, Hare, Ræv. – Ulstrup Gaard og Gods blev nu i dette Aar med alt bemeldte Tilhørende tillige med Arup Mølle solgt for 62000 Rdlr. Altsaa bliver formodentlig nu ogsaa denne Gaard udstykket.

b. Jannerup Sogn bestaar af 16 Gaarde og 10 Huse, nemlig i Jannerup Bye 9 Gaarde, af hvilke den største har Hartkorn 3 Tdr. 5 Skpr., og 4 Huse; i Snejstrup Bye 7 Gaarde, hvoriblandt et eenligt Boelsted, kaldet Meylsøe, og 4 Huse; og i Førbye 2 Huse. Hele Folketallet er 165 Personer. Til Jannerup Bye er Jordbunden meest leerig, siid og kold; men til Snejstrup meest let og tør, tienlig til Rugsæd. Jannerup Bye mangler baade Mose og Hede; men Snejstrup Bye har noget Mose og tilstrækkelig Lyng og Fladtørv i Heden og Klitterne. Ogsaa en Deel af dette Sogn er ødelagt af Sandet. Til Frelse mod større Ødelæggelse, har Sjørring Sø opslugt Sandet af de nøgne Sandbakker, som ligge bag ved. Mærkværdig er dette Sogns Kirkeblok, som Overtroen rigelig forsyner med anseelige Gaver. Nogle Søfarendes Løfter i Havsnød skal have givet Anledning dertil; og i lignende Tilfælde saavel som ved Kjøb og Salg, glemmer man over hele Landet ikke at sende Gaver til dens Bøsser, hvorved dens aarlige Indtægt kan være 70-90 Rdlr. Formodentlig har den nu en Kapital paa over 20,000 Rigsdaler.

6. Nørhaa Sogn har 113 Tdr. Hartkorn og et Folketal af 343 Personer. Hertil høre: Nørhaa Bye med 40 Familier, Steenberg Bye med 17 Huse, og desuden de 4 eenlige Gaarde: Nørhaagaard, Legin, Næsgaard og Freskild. Hele Sognet udgjør kun 19 Gaarde og Boelsteder. Sognet grændser ud til Havet og altsaa er en stor Deel deraf ødelagt af Sandet. Den Deel af Marken, Østen Nørhaa Bye, der er

ufordærvet, er en meget god Muldjord, der skiuler enten Graaleer eller Rødleer. Ved Legin og Freskild er Jorden bedst skikket til Rug; det øvrige bedre til Byg og Havre. I en Bakke ved Legin graves Hvidleer eller Kalksteen, som intet andet Sted findes nærmere end i Sjørring Sogn. De fleste Beboere have overmaade lidet Agerjord; men desto mere Engbund. Nogle Steder have ikkun 5-6 Tdr. Sædeland til 1 Tde. Hartkorn. Skodtørv og Fladtørv haves i Overflødighed, og Høbierringen er betydelig. – Steenberg Bye bestaar alene af Huse, beliggende ved Havet. Ikkun 3 af disse ere contribuerende, hvert af 1 Alb. Dog haves Tofter, hvorpaa, saavel som ved hielp af Klitten, hver Mand kan holde et Par Køer. Én Mand holder et Par Heste. For resten leve de af Fiskerie, hvilket de drive med 3 Havbaade. Med 1 Skude fares herfra paa Norge. – Nørhaagaard er en stor og anseelig Avlsgaard, uden Frihed, paa 17 Tdr. Hartkorn, som tilforn var forenet med Hovedgaarden Faddersbøl. Sognets tvende Tiender og lidet Bøndergods, hører nu hertil; men de fleste af Godsets Bønder ere i disse Aar blevne Selvejere. Til denne Gaard kan saaes 130 Tdr. Korn og avles 50 Læs Høe.¹⁶⁾ Legin Gaard er paa 9½ Tde. Hartkorn, og kan avle 80 Læs Høe. Næsgaard paa 7 Tdr. 3 Skpr. Hartkorn, er ogsaa en god Gaard. Freskild er nu udstykket til 5 Familier. – Ved Freskild Søe var tilforn en Vandmølle, kaldet Stougaards Mølle, hvor nu staaer et Huus; Mølledæmningen kiendes endnu. Midt ind i Nørhaae Bye er Flyvesandet ført fra Nordvest, hvor Muldjorden er begravet under 1 Qvarter Sand, som dog nu er tilgroet med Græs. Sandklitterne forbedres ogsaa, og de nærmest til Marken grændsende, ere temmelig begroede med Lyng. Ved den nu fuldendte Udskiftning af Klitterne, vil disse maaskee bedre blive fredede. I et tilforn omtalt Dokument af 1596 hedder det: ”at dette Sogn er saa ringe, at det tilforn har været foruden Sognepræst og Kirke-Tjeneste noget nær et ganske Aar; at de ingen Præst kunde bekomme for den Rente deraf gives, hvorfor Kongen for 17 Aar siden haver naadigst undt Præsten der sammesteds Halvparten af Konge-Korntienden af samme Sogn.” Præsten har dog nu mindre Fordeel af denne tillagte halve Konge-Tiende, end Nørhaagaards Ejer.

III. Hassing Herred.

Da Agger Sogn hører hertil, saa grændser dette Herred egentligen ved den smalle Landstrimmel imellem Havet og Liimfjorden til Riber Stift. Dog følger jeg hellere den i gejstlige Sager vedtagne Orden, hvorefter Agger Sogn og Heltborg Sogn ombyttes saaledes, at det første regnes til Refs- og det sidste til Hassing-Herred. Antages denne Inddeling, saa udgjør Hassing Herred 1980 Tdr. Hartkorn og 4341 Personer. For det meste er Grundlaget i dette Herred Rødleer og Jorden vaad, siid og kold. En stor Deel langs med Havet, er skiult af Sandklitter, og Lynghederne udgjøre mange og store Strækninger.

1. Snedsted Sogn med 239 Tdr. Hartkorn og 505 Personer, bestaar af følgende 5 Byer: Snedsted Bye med 10, Gjersbøl med 10, Arup med 8, Elsted med 6 og Bedsted med 5 Gaardmænd eller kiørende Mænd. I Arup ere 17 Huse, for resten ere Gaardenes og Husenes Anatl i dette Sogn omtrent lige. Ved Arup er en god Vandmølle. Sognet har Overflødighed af Skodtørv, hvoraf det sælger en Mængde til Thisted. Jordbunden er middelmaadig, og for en Deel skarp og gruset. Af Heden opbrydes meget, som gjødes enten med Hvidleer fra Sjørring, eller med Graaleer, hvoraf meget hentes fra Arup. Naar det meget Hede og Mose medregnes, saa haves stort Areal til Hartkornet, f. Ex. Elstedgaard, paa 9 Tdr. Hartkorn, har 140 geomet. Tdr. Land. Gjersbøl Mølle er en saare ubetydelig Græsmølle.

2. a. Harring Sogn, indbefatter Harring Bye, Tredholm, Hovedgaarden Øland med dens Afbyggere og Præstegaarden Roesholm. Det tiendeydende Hartkorn er 46 Tdr. Personernes Antal er 169. I Harring Bye ere 9 smaa Gaarde fra omtrent 2 til 5 Tdr. Hartkorn, 4 Huse hvert paa 3 Skpr. Hartkorn og 4 jordløse Huse. Tredholm er 3 Huse, byggede paa Præstegaardens Udmark. Hvert af disse holder 1, undertiden 2 Heste, 2 Køer og 10 Faar. Disse Huusmænd forsyne hele Omegnen med raa Muurstene, som stryges af en guul Leer. Hovedgaarden Øland havde for 10 Aar siden 31 Tdr. 5 Skpr. Hovedgaards Taxt og 246 Tdr. Bøndergods. Nu er den udstykket foruden Hovedparcellen, til 1 Gaard og 8 Huse, saa

¹⁶ Den ved sit velgørende Testamente bekjendte Jens Vare, var Ejer af Nørhaagaard og Faddersbøl, og har derfor i sit Testamente af 1765 ogsaa erindret dette og Hundborg Sogn med nogle Gaver.

at Ølnad nu kun har tilbage 15 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdkr. $1\frac{5}{6}$ Alb. Bøndergodset er ogsaa solgt undtagen 83 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. $\frac{1}{2}$ Alb. Præstegaarden har lidet over 8 Tdr. Hartkorn. Ølands Mark er den meest muldige og bedste i Sognet. For resten ere Jorderne meget lerige, vaade og kolde, saa at her næsten intet Rug saaes. Bønderne have 8 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn, og Præstegaarden kun 5. Lyng og Fladtørv afgiver Heden; men paa Skodtørv have Bønderne ingen Overflødighed.

b. I Stagstrup Sogn ere Byerne: Stagstrup, Gierup og Sundbye. Det indbefatter 256 Tdr. Hartkorn og 467 Personer. I Stagstrup Bye ere 14 Gaarde, hvoraf den største paa 9 Tdr. Hartkorn, den mindste paa 4 Tdr. 3 Skpr., foruden Anexgaarden paa $10\frac{1}{2}$ Tde., 20 Huse med Jord og en stor Deel jordløse. Gierup Bye har 7 Gaarde fra 6-8 Tdr. Hartkorn, et Boelsted og 9 Huse. Sundbye har 11 Gaarde fra 3-9 Tdr. og 4 Huse, foruden nogle jordløse. I Sognet ligger desuden Viilsunds Mølle, der i tørre Aaringer mangler Vand. – Gierup Mark er halv lerig og halv muldig og Sundbye Mark noget mere muldig, saa at her kan saaes mere Vinterrug. Sognet har 8 til 9 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn. Gierup maa kiøbe Brændsel, Sundbye har kun noget Hede, og Stagstrup Æltetørv. Dette Sogns halve Kongetiende hører til Præstekaldet. Ikke heller i dette Sogn drives Fiskerie, endskiøndt det ligger ud til Liimfjorden, men ved Møllen fanges en Deel Giedder og Aborner i Foraaret, som fra Liimfjorden gaae ind i Møllebækken. – De fleste Beboere i disse 2 Sogne ere nu Selvejere, tilforn hørte de til Øland og vare for 15 Aar siden saa forarmede, at kun tvende Mænd kunde udrede deres Skatter og Landgilde; men deels ved Brugen af Mergel, deels ved den følgende Ejers bedre Behandling, ere de temmelig komne i Stand. I gode Aaringer kan Afrøden paa Haring Byes Mark være af Byg 6-7 Fold, og af hvid Havre 8-9 Fold paa Stagstrup Mark af Rug 5-6, af Byg 6-7, og af hvid Havre 9-10 Fold.

3. a. Skyum Sogns Folketal er 332 Personer, dets Hartkorn 191 Tdr. Sognet har 27 Gaarde, som ligge alle i den ene Skyum Bye, undtagen en eenlig Gaard Dybdal og Gudnæs Vandmølle, hvilken ligger under Irup Hovedgaardstaxt. Desuden er her Skyum Vindmølle, og 27 Huse, hvoraf 5 jordløse. De største Gaarde ere paa 9-0 Tdr. Hartkorn. Jordbunden er en stærk og kold Rødleer, beqvem til hvid Havre og Byg, men ikke til Vinterrug. Forholdet af Sædearterne er 16 Tdr. Byg, 40 Tdr. hvid og sort Havre, 1 Tde. Vaarrug og $\frac{1}{2}$ Tde. Ærter. Al Slags Brændsel mangler ganske og maa kiøbes fra andre Sogne. Høeslet saa godt som intet, uden ubetydeligt i Gudnæs Kiær.

b. Hørdum Sogn af Hartkorn 129 Tdr. med 385 Personer, bestaar af de 4 Byer: Øster Hørdum, Vester Hørdum, Tøttrup og Koldbye, samt Hovedgaarden Irup. I Øster Hørdum ere 6 Gaarde og 16 Huse, i Vester Hørdum 6 Gaarde og 11 Huse, i Tøttrup 7 Gaarde og 4 Huse, deraf 3 jordløse og i Koldbye ikkun 5 Gaarde. Den største Bondegaard er Tøttrup Gaard paa 11 Tdr. Hartkorn. En smuk bygget grundmuret Gaard er Koldbye Gaard, hvis ufri Hartkorn er 6 Tdr. 1 Skpe. Foruden noget tillagt fri Hovedgaards Taxt af Øland, 1 Tde. 1 Skpe $2\frac{1}{3}$ Alb. Og af samme Slags fra Irup 6 Skpr. 1 Fdkr. $\frac{7}{12}$ Alb., samt Hørdum Sogns Kongetiende og Kirketiende, hver enkelt af Hartkorn 25 Tdr. De fleste Gaarde i Sognet ere smaa, paa 4 Tdr. Hartkorn en Vindmølle ligger i Vester Hørdum og en Vandmølle under Irup Hovedgaards Taxt kaldet Meel-Mølle. – Grundlaget er Rødleer, tildeels gruset og skarp. Til Øster og Vester Hørdum er Jordbunden mere let og tør, saa at Vinterrug kan saaes; til Tøttrup er den ikke saa tør og til Koldbye meget kold og vaad. Af Tørvemose haves en Deel og en stor Lynghede, som ved den nu skedte Udskiftning vil bedre blive fredet. Den Hedestrækning som tilhører Hørdum, Hassing og Villerslev Sogne, udgjør omtrent 2000 geometriske Tønder Land.

Irup Hovedgaard havde nyligen 22 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdkr. Hartkorn fri Hovedgaards Taxt og 2 Vandmøller, Gudnæs- og Meelmølle, og 1 Vindmølle, Hørdum Mølle, som alle have fri Hovedgaardstaxt, Mølleskyld 6 Tdr. 3 Skpr. Til Hovedgaardens Hartkorn var 10,965910 Jvadratalen af alle Slags Jorder. Baade Kirke- og Konge-Tienderne af Hørdum og Villerslev Sogne hørte da dertil, og dens Bøndergods har været over 239 Tdr. Hartkorn. For et Par Aar siden blev alt Bøndergodset solgt til Fæsterne, og kostede 1 Tde. Hartkorn 150 til 200 Rdlr. Og paa nogle Steder derover. Dette Gods var beliggende i Skyum, Villerslev og Hørdum Sogne. Til Lettelse ved Gaardens Indkjøb, have Bønderne faaet $\frac{3}{4}$ af Kjøbesummen til Laans af den almindelige Enkekasse paa første Prioritet, og Resten har Sælgeren betroet dem. Endvidere er bortsolgt Hørdum Sogns Konge- og Kirke-Tiende, Hovedgaardens

Afbyggere og Møllerne, ogsaa til Fæsterne, og deforuden 1 Tde. Hartkorn af Hovedgaardens langst fraliggende Jorder. Saa at Irup nu ikkun har tilbage 17 Tdr. 7 Skpr. Hartkorn, hvortil næsten ere 517 geomet. Tdr. Land, som er indeelt i Parceller; men ej endnu bortsolgt. Gaardens Mark er lerig og muldig. Den drives nu uden Hoverie, ved egne Folk og Heste. Men ikkun 3die Delen af Agerjorden optages, saa at der nu ikke saaes mere end 100-120 Tdr. Korn, deraf 10-16 Tdr. Rug. Ald Jorden dyrkes nu som Brødjord, da der er intet Alsæde, og Havrelandet bliver ogsaa gjødet enten med Mergel eller Staldmøg. Naar Jorden har givet 4-5 Kjærve, besaaes den med Klever eller andre Græsarter. Paa Gaarden holdes 80 til 90 Kreaturer, hortil Villerslevs Konge- og Kirke-Tiende tillige oppebæres i Kjærven. Den nuværende Ejer Hr. Sørensen, har nylig ladet Marken indhegne med dobbelt Dige, som er det fuldkomneste Hegn, der i det Store er seet i Thye. Gaarden har overflødig Brændsel, saa at derfra kan sælges Mose og Hede for en anseelig Sum. Borgergaardeen er fløttet til Ladegaarden, som den før var langtfraliggende. Denne Gaard har den bedste Hauge i Thye, fuld af Frugt- og Skovtræer. En Fjerdingvej fra Irup danner Liimfjorden en Viig ved Gudnæs, hvor der er et godt Ladested.

4. a. Sønderhaa Sogn har Hartkorn 144 Tdr. og bestaar af de 2 Byer: Sønderhaa og Jestrup. Personernes Antal er 318. Sønderhaa Bye indbefatter 14 Gaarde, 2 Boel og 26 Huse, hvoriblandt 2 eenlige, som kaldes Gyruup Gaarde, hver paa 7 Tdr. Hartkorn. Jestrup Bye udgjør 9 Gaarde, 2 Boel og 9 Huse. Gaardenes Størrelse i Sognet er fra 4-7 Tdr. Hartkorn, Boelstedernes fra 2-2½ Tde. Og Husenes far 1-8 Skpr. Og derunder; 4 Huse have Jord uden Hartkorn, og 4 ere gaske jordløse. Jordbunden er til Sønderhaa Bye meest muldet og sandig, beqvem til Rugsæd; til Jestrup en mere tung og siid Muld. For det meste kan regnes 6-8 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn, nogle faa Steder have 10 Tdr. Brændsel har Sognet til Fornødenhed af Mose og af en temmelig stor Hede; kun Gyruup Gaarde have til Overflod. I dette Sogn ligger desuden Hovedgaarden Koustrup, der i nærværende Ejers Tid er bleven complet, og har Hovedgaards Taxt 19 Tdr. 4 Skpr., Bøndergods 202 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb., og Møllenskyld 2 Tdr. Hartkorn. Til Gaarden saaes 20 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg og 30 Tdr. Havre; og fødes og græsses 70 Fæhøveder, 7-8 Heste og 50 Faar, og det uden Hjælp af Sognets Kirke- og Kongetiende, som høre hertil. Præstegaarden er paa 10 Tdr. Hartkorn, hvortil kan saaes 8 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg og 20 Tdr. Havre. I den hosliggende Søe kan Koustrup og Gyruup Gaarde have noget Fiskerie. I Gyruup Moser ere fundne Hessel nødder og store Træer og Trærødder.

b. Hørsted Sogn af Hartkorn 48 Tdr., bestaar kun af den ene Bye Hørsted, som udgjør i alt 10 Gaarde; 2 Boel og 8 Huse. Hele Folketallet er 121 Personer. Gaardenes Størrelse er fra 3-6 Tdr. Hartkorn, Husenes 1-8 Skpr., med 8-9 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn. Jordbunden har Rødleer til Grundlag, og er for det meste tung og lerig, saa at her saaes mere Vaarrug, end Vinterrug. God og overflødig Tørvemose haves; ligesaa en stor Strækning Hede til Brændsel og Græsning. I dette Sogn boe gode Drejelsvævere. De fleste Steder i disse Sogne høre under Koustrup. Sognene ligge under Udskiftning. I Mosen blev for kort Tid siden optaget en stor Egerod.

5. a. Hassing Sogn bestaar kan af den ene Bye Hassing, med 16 Gaarde og 14 Huse, og 2 eenlige Gaarde: Giselbek paa 9 Tdr. Hartkorn og en udflyttet Gaard paa 3 Tdr. Hartkorn. De fleste ere Hoveriebønder til Tandrup. Hartkornet er 76 Tdr. Personernes Anatl 199. Jordbunden er en god Muldjord, mere eller mindre blandet med Rødleer. Tilstrækkelig Tørvemose haves, og en stor Hede. Til dette Sogn hører den store, over 1 Miil lange Hassing- eller Ove-Søe.

b. Villerslev er et mere velhavende Sogn. Deri ere 3 Byer: Villerslev med 17 Gaarde, hvoraf 4 eenlige nemlig: Sundgaard paa over 4 Tdr. 5 Skpr., og 3 mindre udflyttede ved Udskiftning, og 13 Huse; Vibestoft Bye med 7 Gaarde, af hvilke 2 udflyttede og 7 Huse; og Gudnæs Bye med 5 Gaarde og 3 jordløse Huse; desuden er Lildberg 5 Huse. Sognet har Hartkorn 126 Tdr. og Personer 288. De fleste ere nu Selvejere. Ogsaa dette Sogn har ingen Mangel paa Tørvemose og Hede. I begge Sognene saaes meest Byg og Havre. Rugsæden er ikke af Betydenhed.

6. a. Viisbye Sogn har 77 Tdr. Hartkorn og 145 Personer. Sognet bestaar kun af én Bye: Viisbye, og har i alt 12 Gaarde og 11 Huse, foruden Præstegaarden, hvis Hartkorn er 12 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb., hvoraf omtrent 5 Tdr. ligger i Heltborg Sogn. Heriblandt er Vestergaard den største, paa 10 Tdr. 7 Skpr.

2 Fdkr. Som har en Vindmølle tet ved Garden; paa denne Gaard boer den nuværende Herredsfoged, der tillige er Herredsskriver for de to sydlige Herreder. De eenlige Gaarde ere: Sønderhedegaard paa 6 Tdr., Nørhedegaard paa over 6½ Tde., og Ambygaard paa 3 Tdr. Hartkorn. Iblandt Husene ere Præstegaardens Afbyggere, og et Par jordløse. De flste Beboere ere Selvejere. Jordbunden er mest tienlig til Byg- og Havresæd; kun sielden lykkes Rugen. Nørhedegaards Mark synes mest beqvem til Rugsæd. Af Moser og Hede har Byen, hvad den behøver; men intet til Overflødighed. Den østre Deel af Præstegaardens Mark, som støder til Liimfjorden, kaldes Muskol; formodentlig af en Mængde Muskel- eller Østers-Skaller, som findes ved Foden af Muskol Bakken, som giver Formodning om fordums Østers Banker i Nærheden. Viisbye Aae gjør Skiellet imellem Viisbye og Heltborg Sogne, og altsaa imellem Hassing og Refs Herreder. Ved denne Aae har Præstegaarden for over 200 Aar siden havt en Mølle, hvoraf endnu et Stykke Græsningsjord har Navn af Mølle-Hove, og deraf formodentlig den Rettighed, som Præsten alene har: at sætte Ruse i Aaen, for at fange de Fisk, der gaae ind fra Liimfjorden, som ere i Foraaret Gjædder, Aborner, Horker og Skaller, og i Efteraaret Ørreder. Denne Rettighed er og bleven Viisbye Præstegaard tilkiendt ved en Landstingsdom af Aar 1710, som er bleven usvækket, og derforuden bestyrket ved saa mange Aars Hævd.

b. Heltborg Sogn, som egentlig ligger i Refs Herred, har 4 Byer, nemlig: Heltborg Bye, som har 22 Gaarde, hvorunder ere indbefattede Toftumgaard paa 22 Tdr. 1 Skpe. 2 Fdkr., som nu er deelt imellem 2 Beboere; men tilforn har været en Herregaard, og Futtrup Gaard paa 8½ Tde. Hartkorn, og 21 Huse med Jord, samt 7 jordløse; Ginderup Bye, som har 9 Gaarde, hvoriblandt Ginderup Gaard, af Hartkorn 8 Tdr. 1 Skpe., og Næssungaard af Hartkorn 1 Tde. 5 Skpr. 2 Fdkr., hvorfra skeer Overfart til Morsøe, og 8 Huse, hvoriblandt Slyngborghuus, som har en Mølle, hvoraf Huset har Navnet Slyngborg Mølle, dets Hartkorn er 2 Skpr. 3 Fdkr.; Ullerup Bye, som har 9 Gaarde og 2 Huse, og Kjæstrup Bye med 5 Gaarde, hvorunder er indbefattet Marsdal paa over 6 Tdr. Hartkorn, og 2 Huse. Sognet har 226 Tdr. Hartkorn, og 446 Personer. Næsten alle ere Selvejere. Til Kjæstrup og Ullerup er Jorden lerig, siid og kold; Toftums og Futterups Marker, ere temmelig beqvemme til Rugsæd; mere let er Ginderups Mark, hvor Rugavlen ikke er ubetydelig. Heltborg og Ginderup have det fornødne Brændsel af Mose og Hede; men de 2 andre Byer have kun lidet.

7. a. Bedsted Sogn. Dets tiendeydende Hartkorn er 184 Tdr. Personernes Antal er 346. Foruden Hovedgaarden Tandrup og Peæstegaarden, indbefatter Sognet 26 Heelgaarde og 21 Halvgaarde, og foruden Degneboligen, 31 Huse. Ved Tandrup er en Vejrmølle, og i den vestre Deel af Sognet, én af Landets bedste Vandmøller; Møerup Mølle, der har 2 Par Qværne, og fordeelagtig Aalekiste. Stederne i dette ligge meget adspredte og inddeles bedst i det østre, vestre, søndre og nordre Sogn; thi af samlede Byer er ingen uden Horsfeld. Fuglsang, Vittrup og Spangberg, ere saa vidtløftige, at de neppe kan kaldes Byer. Sognets Beboere ere Fæstebønder, enten til Tandrup eller Abildgaard – Jordbunden er for det meste skarp og let, dog mestendeels tienlig til alle Slags Korn; Graaleer eller Mergel findes ogsaa her; men sædvanligt ikke førend i en Dybde af 3 -4 Alen. Brødjorden bruges almindeligen i 5 Aar og hviler lige saalænge; dog give nogle Jorden kun 4 Aars Hvile mod 5 Aars Tægt. En Deel Alsædejord haves og i Sognet. Man kan i Almindelighed rene, at avle 5 -6 Fold; men paa de bedste Jorder og efter Brugen af Mergel ogsaa 7-8 Fold. Agerlandets Areal til Hartkornet, er meget forskielligt, eftersom enhver før Udskiftningen har opbrudt mere eller mindre af Heden. Heden er maadelig og har kun lidet Lyng; men Fladtørk kan haves til Nødvendighed. Sognet har ogsaa Moser og Enge, hvori Skodtørk kan bierges. I Moserne kan findes store Stykker Træer, Rødder og Østersskaller. God Høeslet har Sognet i Aakjær Eng, Hestehou Eng og Vester Eng, hvoraf enhver Gaardbeboer kan have 4-10 Læs Høe. Den halve Kongetiende af dette Sogn, er tillagt Præstekaldet, og den anden halve Deel givet til Sognets Fattige.

Hovedgaarden Tandrup, beliggende ud til Hassing Søe, har Hovedgaards Taxt 41 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdkr. 1 Alb., og Bøndergods 213 Tdr. 4 Skpr. 2½ Alb. Til denne Gaard kan saaes 300 Tdr. Korn, og fodres 200 Fæhøveder, 10-12 Heste og 100 Faar med deres Yngel.

b. Grurup Sogn kan inddeles i de 2 Byer: Grurup og Gammelbye. Sognet har 92 Tdr. Hartkorn, og 156 Personer. Det indbefatter 9 Heelgaarde, 4 Halvgaarde og 19 Huse. De største Gaarde ere Abildgaard, Gammelgaard og Vestergaard. Abildgaard er en stor ufrie Gaard med smuk Bygning, hvortil høre begge Tienderne af Hassing og Grurup Sogne og lidet Bøndergods. Gaardens contribuable Hartkorn af Ager og Eng er 14 Tdr. 7 Skpr. 1 Alb., Mølleskyld der er bortfæstet 10 Tdr. 5 Skpr., Kongetiender 27 Tdr. 4 Skpr., Kirketiender 27 Tdr., og tilhørende Bøndergods 40 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Ved Gammelbye er en liden Græsmølle kaldet Abildgaards Mølle. – Jordbunden i dette Sogn er mere skarp og ringe end i Bedsted Sogn, dog avles godt Korn, især i en vaad Sommer, ved Hjælp af Mergel og Gjødskning. Mergel findes paa de fleste Steder. Jordbrugen i Brødjorden er almindeligen 5 Aars Tægt med 5 Aars Hvile saaledes: først Giødnings eller Vaar-Byg, derefter 1 eller 2 Kiærve Rug og 2 Kiærve sort Havre. Høeslæt har Sognet i en Eng ved Abildgaards Mølle. Tørvemoser mangler Sognet ikke heller og Heden er bedre til Lyng og Fladtørv, end i Bedsted Sogn.

8. a. Hvidberg Sogn, som til Forskiel fra Hvidberg paa Thyholm kaldes Hvidberg vesten Aae, fordi det ligger Vesten for den fra Hassing Sø til Flad Sø løbende Aae, har 61 Tdr. Hartkorn, og beboes af 45 Familier eller 242 Personer. I Sognet ere 21 kiørende Mænd; men hvoraf saavel i dette som i de to følgende Sogne de fleste ikkun have smaa Steder, eller Boelsteder, nogle ikke over 3 Skpr. Hartkorn. Af saadanne kiørende Mænd have Madsted 3, Kiallerup 3, Istrup 3, Hvidberg 2, Svankiær 2 og Spaiels 2. Eenlige Steder ere: lomborggaard, Hvidberggaard, Overgaard, Hvidberg Mølle, Høyen, Maskedal og Grimmelykke. Næsten alle ere Selvejere. Desuden ligger i Sognet Lyngholm, der tilforn har været en Herregaard, ejer nu Sognets tvende Tiender; men næsten intet Bøndergods og er en tiendefrie Gaard paa 17 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn. Den har temmelig gode Jorder; Høbierring og Tørveskiær. Dens Udsæd er 22 Tdr. Rug, 18 Tdr. Byg og 60 Tdr. Havre, paa hvilken Avl kan fodres 40 Stude 10 Køer, 9 Heste og 30 Faar. – Dette Sogn ligger tet under Klitterne og har af Flyvesandet lidt meget stor Ødelæggelse. At det har været et stort Sogn, kan sluttes deels af de forhen ved Sandflugten anmeldte Ødelæggelser, deels af den store Strækning Sandklitter der her er omtrent af 1 Miils Brede ud til Havet. I gamle Dage er Sandet ogsaa gaaet ned over Lyngholms Mark, stoppet Aaen, som løber ved Hvidberg Mølle, og da ødelagt der det Mølleværk, hvoraf Stedet, der ligger paa hiin Side, nu har sit Navn. Sandet skal tillige være faret over Aakjær Eng, saa at der i nogle Aar hverken kunde bjerges Høe eller Skodtørv. For et Par Aar siden maatte 2 Gaarde i Kjallerup Bye fløtte fra den vestlige til den østlige Ende af sin Mark. – I Almindelighed har Sognet en sandblandet Muldjord ovenpaa Rødleer. Blaaleer eller Mergel findes sine Steder. Rug er her Hovedsæden. Paa Fladtørv, som graves i Klitten, er ingen Mangel og temmelig god Skodtørvgrøft haves i Aakiær Engene, hvor ogsaa avles en Deel Høe. – Præstegaardens Hartkorn er kun Tde. 2 Skpr.

b. Ørum Sogn har 51 Tdr. tiendepligtig Hartkorn og 30 Familier, som udgiøre 151 Personer. Af kiørende Mænd ere i Ørum Bye 10, i Hedegaardene 5 og i Svinborg 2. Eenlige Steder ere Skabernak og Slothuset. Næsten alle ere Fæstebønder til Ørum. Jorden er her mere muldig og kold, saa at Byg er den vigtigste Sæd. Fladtørv haves; men Skodtørv mangler Sognet, undtagen Ørumgaard, som har tilstrækkelig Tørvemose. Denne Ørumgaard som tilforn var et kongeligt Slot har i nogen Tid været forenet under Stamhuset Vestervig; men er nu udskilt derfra. Dens Hovedgaards Taxt er 36 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdkr. 2 Alb. Og Bøndergods 206 Tdr. 1 Skpe. 3 Fdkr. 2 Alb. Dens nærværende Forfatning er ubestemt, da Hovedgaardens Jorder ere nu under Udparcellering, og Bøndergodset afhændes. Det Sted hvor Ørum Slot tilforn har staaet, er et Par Bøsseskud østen for nuværende Ørumgaard. Nu sees intet andet Spor deraf, end en ophøjet Jordplet midt i Aaen, omgivet med Vand paa alle Sider, hvorpaa nylig stod et Huus kaldet Slothuus, som nu er nedbrudt. – Ogsaa dette Sogn har lidt en Deel af Sandflugten. Storkiær imellem Ørum og Lodberg var tilforn en god Eng; men er nu tilstoppet, og bleven til en Søe.

c. Lodberg Sogn udgiør 16 Familier og 71 Personer. Af kiørende Mænd har det 10 i Tolbøl og 1 i Svegaard. De fleste høre til Ørum Gods. Hartkornet er efter Hofman 34 Tdr.; men er siden den Tid noget formindsket. Det øverste Jordlag er sandig Muldjord. Rug er den vigtigste Avl. Det mangler Skodtørv, men har Lyngtørv i Klitterne. Dette Sogn har undergaaet overmaade stor Ødelæggelse af

Sandflugten. Lodberg Kirke blev fløttet for 100 Aar siden i Sydøst hen paa det Sted hvor den nu staar, og dog er den nu omgivet af Sandklitter. Ruinerne af Kirken og Kirkegaarden sees endnu tydeligen i Klitten. Adskillige Byer og Gaarde ere ganske tilintetgjorte. Samme Skiebne har Skovsted Bye havt, og maaskee flere Steder, hvis Navne ikke vides.

IV. Refs Herred

Refs Herred indbefatter den sydligste Deel af Thye tilligemed Halvøen Thyholm, som med en Landtunge støder til Odsund, hvor Overfarten skeer til Humlum Sogn i Riber Stift. Næsten ethvert Sogn støder til Liimfjorden, som omgiver dette Herred fra 3 Sider, Den sydligste Odde af dette Herred, og altsaa af hele Thyland, gaaer til 56⁰35' nordlig Brede. Naar Agger Sogn regnes til dette og Heltborg Sogn til Hassing Herred, saa er Personernes Antal i dette Herred 4650, og det tiendeydende Hartkorn 2481 Tdr.

1. a. Vestervig Sogn, som er det største Landsbye Sogn i Thy, har 559 Tdr. Hartkorn. Deri ere 89 Bøndergaarde og 74 Huse, desuden Vestervig Kloster, Gaardhuus Mølle, ved hvilken er et Klædefabrik, Tobbel-Kroe, Teglgarden, Præstegaarden og Degneboligen. Hele Sognet udgjør 1029 Personer. Foruden 27 eenlige Gaarde og 13 eenlige Huse, bestaar det af følgende 8 Byer: Handrup Bye med 9 Gaarde og ingen Huse, Villerup 8 Gaarde 4 Huse, Trankiær 6 Gaarde 6 Huse, Tygstrup 6 Gaarde 23 Huse, Vesterbye 6 Gaarde 2 Huse, Tobbel 10 Gaarde 4 Huse, Oxenbøl 9 Gaarde 8 Huse og Randrup 8 Gaarde 14 Huse. Af de eenlige Steder ere følgende de største; Spolum paa 14½ Tde. Hartkorn som er deelt imellem 2 Familier, Vejlegaard paa 14 Tdr. Skaarup 12½ Tde., som er deelt i 2 Dele, Sejersbøl paa 12, Nørboe, Kiærgaard, Toppenbjerg hver paa 10 Tdr. Over Astrup og Neder Astrup, hver paa 9 Tdr., Øster Ulsted paa 7½ og Bobel paa 7½ Tde. Hartkorn foruden en Deel af Hovedgaardens Jorder, som den ejer. Gaardhuus Mølle, i Nærheden af Tobbel, er en betydelig Vandmølle, som skatter næsten af 7 Tdr.; til denne hører en Holm i Liimfjorden ½ Miil fra Landet, kaldet Flægbusken, hvorpaa avles nogle Læs Høe og samles en stor Mængde Fugleæg. Vigtigt er Fiskeriet ved denne Mølle, der har svaret 200 Rdlr. I aarlig Forpagtning. Det bestaar af Aborrer, Helt og andre Smaafisk, som gaae op ad Aaen fra Fjorden, og Aal, som løbe ud fra Flad-Søe. En Otting Aborrer sælges her for 16 Sk. Dette Fiskerie har dog været langt bedre tilforn; Heltene har især her som andre Steder aftaget. Ved Gaardhuus Mølle er desuden anlagt et Klædefabrik med Stampmølle og Overskiærierie; men hvad her væves, er ubetydeligt, derimod bliver her farvet, stampet og overskaaret en Deel Vadmel. Af Teglværker, hvor der tilforn en Gang brændtes Leerkar; men nu ikkun Teglstene, svaredes 200 Rdlr. I aarlig Forpagtning til Stamhuset. Tørvemoserne Aftagelse vil formodentligen standse dette Værks Drift.

Herforuden er det betydelige Vestervig Kloster, der har været det største Gods i Thy. Det har først hedt St. Thøgers Kloster og været et ældgammelt Herrekloster af St. Augustini Orden, hvis Forstander kaldtes Provst. Siden efter var det et kongeligt Lehn, indtil Friderik III solgte det. Derpaa blev det i Aaret 1731 oprettet til et Stamhuus for den Moldrupske Familie, hvoraf det nu er udløst, da Gaard, Gods og Sognets 2 Tiender blev solgt i Aaret 1799 for 101,400 Rdlr. Ørum Gaard og mange Kirker i Thy have tilforn hørt til Vestervig; men i senere Tider er dette fraskilt, noget af Gaardens Mark og Gods var endog af de senere Ejere bleven bortsolgt. Ved bemeldte Salg 1799 var Vestervig Klosters Tilstand saaledes: Dens frie Hovedgaards Taxt 58 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. Hartkorn, foruden Fiskeriet ved Gaardhuus Mølle som er ansat til hovedgaards Taxt 30 Tdr. Sognets tvende Tiender som hørte dertil, staae for Hartkorn 226 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. Mølleskyld 7 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. Det tilhørende Bøndergods 373 Tdr. 1 Skpe. 1 Alb. Under Gaarden var desuden henlagt 8 Tdr. contrib. Hartkorn Bøndergods. Gaardens Udsæd var den Gang 78 Tdr. Byg, 74 Tdr. Rug, og 146 Tdr. Havre. Græsning, Høbierring og ørvemose var Gaarden vel forsynet med. Hovedgaardens Bygning bestaar af 4 Fløye, grundmuret, hvoraf den nordre Fløye er Kirken, og 2 af de andre Fløye ere af 2 Stokværks Høyde. Herfra kan sees de i Vesterhavet forbisejlende Skibe. Til Vestervig Gods hørte den Gang desuden hele Agger Sogn med sin Kirke. Men da denne Kirke ingen Tiende har, saa er den som et Kapel lagt under Vestervig Kirke og skal af denne vedligeholdes. Vestervigs Ejer var desuden forbunden til at give de

fattige Aggerboere i aarlig Almisse 10 Tdr. Byg og 10 Sldr. – Nu er Gaardens Marker afsatte i Parceller, og deraf blive i det mindste 2 store Gaardparceller. De fleste af Bønderne ere nu blevne Selvejere.

Sognets Markjorder ere i Almindelighed gode. I den østlige Deel af Sognet, hvor der er og har været en stor Deel Lynghede, er Jordbunden sandig og gruset, hvor der avles meest Rug. Ved Randrup og de øvrige sydlige Egne er Jorden lerig og kold, hvor alene Vaarkorn kan saaes. Den vestlige og nordlige Deel har den bedste Jord, som er let, muldig og tienlig til al Slags Sæd. Rødleer eller Graaleer findes gierne under Mulden. Flad Søe har beskyttet dette Sogn for Flyvesand. I nogle Byer haves kun 6 Tdr. Agerland til 1 Tde. Hartkorn. – Kornet er her, som for det meste i den sydlige Deel af Landet, mere græsset og ureent end i den nordre Deel. Saaledes er Brandenborgeren Crysanthemum fegetum, som Thye hidtil var frie for, nu fremkommen paa nogle af Sognets Marker. Og foruden den almindelige Hejre er ogsaa Svingel-Eenbælg, Lolium temulentum, som her kaldes Prans, bleven alt for almindelig. Dennes giftige Egenskab i Brødet er man her fuldkommen overtudet om. – Af Brændsel fra Tørvemose og Hede har Sognet til Fornødenhed, og nogle sælge endog til andre Sogne. Alle Tørvene skal her æltes. Dog føle allerede Huusmændene Mangel paa Brændsel i dette Sogn, der dog i hele Herredet er bedst forsynet dermed; og Fremtiden truer dem her, saavel som flere Steder, med en alt for trykkende Mangel. – Tet ved Oxenbøl er en god Ladeplads ved Liimfjorden, som kaldes Krik, hvor denne Egn's Korn udskibes.

b. Agger Sogn ligger egentlig i Hassing Herred. I dette Sogn boe omtrent 100 Familier, der udgiøre 388 Personer, hvilke alle hørte til Vestervig; men formodentlig nu blive Selvejere. En ublidere Jordplet end den, hvorpaa Agger Sogn ligger, findes maaskee neppe beboet. Sandklitter og Flyvesand er alt hvad her haves. Man bygger og boer her alene paa Sand, og det tet ud til det brusende Vesterhav. De 4 nordlige Byer have aldeles ingen Agerdyrkning, og ikke engang Muld til en Hauge. De 2 sydligste Byer, Toft og Røn, have smaa Tofter og lidet Græsning, hvorpaa nogle af Beboerne holde 1, andre 2 Køer. Heste haves ikke; men Jorden faae de dyrket af Naboe-Sognets, Harboøres, Beboere. Ogsaa Kirken staar i Sand, saa at det endog kan hænde, at Vinden kan bortføre Sandet og blotte Ligene i Kirkegaarden. Ikke sielden nøder Sandflugten dem til at fløtte deres Huse. Sognet et altsaa naturligviis ikke ansat i Hartkorn. Man vil vide, at Sognet i ældre Tider skal have havt 28 Plouge. Men allerede ved Landmaalnings Tiden, omtrent 1683, blev givet den Beretning: ”at Agger Sogn deels er fordærvet af Sandflugt, og deels at Bakkerne underskiæres af Havet, som altid kommer dem nærmere, at ikkun nogle iblandt dem bruge en ringe Avl og at de altsaa ikke kan ansættes til noget vist; men snarere ere Barmhertigheds end Matrikuls Lemmer.” Fra den Tid af er det dog vist endnu mere forringet.

Sognet bestaar nu af følgende Byer: Røn med 23, Toft med 5, Øster Agger med 23, Vester Agger med 21, Sønder Aulum med 21, og Nør Aulum med 5 Beboere. Af de 4 sidste Byer svarer hver Mand i Landgjeld til Vestervig Kloster 5 Mk. 4 Sk., 1 Torsk og 10 Dages Arbejde; men af Røn svarer enhver foruden Fisk og Arbejde 8 Mark; Røn og Toft Bye betale desuden for 3 Stykker Eng-Odder 16 Rdlr. Og Øster Agger for Mortensholm, som de have til Græsning af Vestervig Kloster, 6 Rdl. 4 Mk. Ikke Alene har Sandflugten ødelagt dette Sogn; men ogsaa Havet underskiærer Bakkerne, og har forvandlet meget af Landet til Havbund. Fra Agger Kirke til Havet er nu kun et godt Bøsseskud, hvor der for 30 Aar siden skal have været 3 Gange saa langt. Paa den smalle Landstrimmel imellem Havet og Flade Søe, som i Aaret 1799 paa det smalleste var 1000 Alen bred, bortskiæres af Havet paa den ene Side; men tilsættes paa den anden Side, i det Sandet opfylder Flad Søe. Paa den Landstrimmel imellem Havet og Liimfjorden, som i samme Aar 1799, var paa det smalleste Sted 600 Alen bred, var paa den østre Side ud til Fjorden for 80 Aar siden den fortreffeligste Græsning, tilhørende Vestervig Kloster; men som nu er meget forringet. Grunden var der en feed Blaaleer, og da det paa den Side ud til Liimfjorden, var lavt og fladt, saa blev det undertiden oversvømmet af Fjorden; men nu er det alt for blandet af Sand fra Sandbakkerne, som ligge paa den vestre Side ud til Havet. Paa denne Landstrimmel stod endnu for 30 Aar siden en Bye, kaldet Nabe, hvis Beboere ere blevne nødte til at bortfløtte. En anden Bye Bollum er i ældre Tider bleven ødelagt. Det er ikke sjeldent, at vestlig Stormvejr her paa nogle Steder fører

Vandet over fra Havet ind i Liimfjorden. Men at Havet og Fjorden paa dette Sted nogen Tid skulle have været forenede, synes ikke troligt. Da denne Landstrimmel paa nogle Steder er saa lav, saa endskiøndt den vist nok i ældre Tider har været bredere, er det dog ikke urimeligt, at Harald Haarderaade kunde slæbe sine Skibe derover; hvoraf nogle have givet denne Havstok Navn af Haralds Eid (¹⁷) Herover gaar en Kiørevej imellem Havet og Fjorden; men da Vandet ved stærk Havgang kan gaae over paa nogle Steder, saa fremkommer derved undertiden Qvegsand, eller Vandet skiærer Render, saa at Vejen derved kan blive besværlig og farlig, hvorfor og den meste Færdsel sønder paa sker over Odsund. Paa bemeldte Landstrimmel sønden for Røn Bye adskilles Agger Sogn, og altsaa Thyland, fra Harboøre i Riber Stift, ved et Dige kaldet Pældige.

Da Landjorden saaledes ingen Næring skienker Aggerboerne, maae de søge deres Ophold alene ved Fiskerie, og det meest paa Havet, hvortil de boe beqvemt. Vester Agger, Sønder Aulum og Nør Aulum ligge oppe paa Havbakkerne tet ud til Havet. Til dette Fiskerie have de 14 Fiskerbaade, saa kaldte Hav-Skibe, saa store, at hver føre 6-10 Mand. Deres meste Fangst bestaar i Torsk og Kuller. I de 2 Maaneder om Sommeren, da det er tilladt at fange Aal med Pulsvaad i Liimfjorden, er det fornemmeligen Aggerboerne, der benytte sig deraf, forflyttende deres Fiskerie derhen, fordele de sig ved Liimfjorden omkring Morsøe og Thye. Pulsvaadet som bruges dertil, er 28 Favne lang, og i det dybeste, 12 Favne dyb. Imens dette Aalefiskerie varer, leve Aggerboerne hos Bønderne deres bedste Liv, da Fisk ellers hjemme er deres meste Føde. Aggerboerne afgive sig ikke, saaledes som Havboerne i de andre Sogne, med Skibsfart eller Handel; heller ikke lade de sig hyre; som disse, med Skibe anden Sted fra. Ikkun med et Par Kaage, som de have i Fjorden, rejse de undertiden med tør Fisk til Aalborg, hvorfra de tilbageføre nogle af deres Fornødenheder. De holde sig afsondrede fra alle andre, saa at ingen af dem ved Giftermaal enten gaar uden for Sognet, eller Fremmede ind i Sognet. Brændsel mangle Aggerboerne ogsaa, saa de maae kiøbe deres Tørv udenfor Sognet; hvorfor de ogsaa brænde Kokasser; noget Klittetag brænde de vel og. – Ved Strandinger gives dem undertiden baade noget at fortjene, og én og anden Fordeel. I vestlig Stormvejr passe de altid paa ved Stranden baade Nat og Dag.

2. Hurup Sogn, som har 170 Tdr. Hartkorn, 58 Familier og 299 Personer, bestaar af de 3 Byer: Hurup, Ettrup og Refs. Dog hører ikke hele Refs Bye til dette Sogn. Foruden Præstegaarden og Degneboligen har Sognet 25 Gaarde og 31 Huse. Hurup Bye, bestaar af 6 Bøndergaarde, af hvilke Balsbye og Lodahl ere enlige, hver lidet over 6 Tdr. Hartkorn, og 5 Huse. Ettrup Bye har 8 Gaarde og 9 Huse, hvoraf Lodberghuus og Tvehøjhuus ere eenlige. Refs Bye har 11 Gaarde og 18 Huse, som høre til dette Sogn; hvoraf Refsgaard, den største i Sognet, har 21 Tdr. Hartkorn, og besiddes af 2 Brugere, og Refsbisgaard har 9 Tdr. Hartkorn. 7 adspredte Huse kaldes Bølhuse. Det tilforn saakaldte Kapelhuus er nu nedlagt og noget af dets Jorder tilhører en Mand i Flarup Bye. Sognets Beboere ere, paa 2 Gaarde og 4 Huse nær, alle Selvejere, og de fleste have kiøbt i de lette Tider. – Jordbunden er guullerig, mere eller mindre blandet med Sand, Flint og smaa Kridtstene, hvilke sidste findes i Blaaleren eller Mergelen, hvoraf her er stor Overflødighed. Hurup Byes Marker ere stærk lerige, side og kolde, hvor altsaa intet Vinterrug, lidet Vaarrug og ingen Ærter saaes; men Byg og Havre avles giftigt og hammelt, og Græsset fuldt af naturlige hvide Klever staar højt og tet. Ettrup Mark har i sir Leer mere Sand, skikkelig beqvemt til al slags Kornsaed; men Græsset falder mindre. Refs Byes Jorder ere beqvemme til al Slags Saed, har skønne Græsgange, og ere af de kornrigeste i Thye. Hurup Bye har ingen Brændsel, ingen Mose og ingen Hede, undtagen faa Fladtørv, som kan graves paa Hurup Drav. Ettrup har Mose og Hede til Fornødenhed. Refs Bye har tilstrækkelig Hede; men kun én Mand har lidet Tørvemose. – Dette Sogn var tilforn Annex til Bodum. – Mærkeligere ere Aas Høye paa Lodals Ejendom, hvorfra man kan see Skibene seile i Vesterhavet og mod Sonden see mange Kirker i Harsyssel og Salling, Øster paa ud over Mors, og Nør paa de fleste Kirker indtil Skjoldborg. – En tredje Deel af Sognets Kongetiende hører til Sognekaldet.

¹⁷ Om denne Harald Haarderaades Udflugt af Liimfjorden i det ellefte Aarhundrede, kan læses Suhms og Schönings Forsøg til Forbedringer, Kbh. 1757 Pag. 330.

3. a. Bodum Sogn bestaar af et omflødt Land, som for det meste er omgivet af Liimfjorden, og har rimeligvis i ældre Tider været en fuldkommen Øe. Hvilket ogsaa synes at kunde udledes af Navnet Baadum. Tvende Vige af Liimfjorden, nemlig Doverkiil og Skibstedfjord afskærer Landet, undtagen mod Vesten, hvor en Mose, kaldet Brokjær, hvorover gaar en Vej, gjør det landfast med Ydbye Sogn. Bodum Land, som udgjør Bodum Sogn, bestaar af én Bye, som har 27 Bøndergaarde, hvoraf de største paa 6 og de mindste paa 3 Tdr. Hartkorn, og 13 Huse, foruden Hovedgaarden Bodum Bisgaard, Præstegaarden og en Vindmølle. Det tiendeydende Hartkorn er 151 Tdr. Personernes Antal 213. Bodum Bisgaard ejer hele Landets Bøndergods. Denne lille Herregaard, der har en smuk Beliggenhed ud til Liimfjorden og én med Frugttræer forsynet Hauge, var forenet med Stamhuset Todbøl, tilhørende P. S. Fønss; men er nu udløst og solgt i Aaret 1800 for 48,000 Rdlr. Dens Hovedgaards Taxt af Ager og Eng er 16 Tdr. 1 Fdkr. 2 Alb. Sognets begge Tiender, hvoraf hver enkelt er 12 Tdr. Hartkorn, høre hertil, saa og Ydbye Sogns Kirketiende, der star for 32 Tdr. Hartkorn. Under Gaarden ere desuden henlagte contribuale Jorder, som dyrkes uden Hoverie, af Hartkorn 14 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Det tilhørende Bøndergods udgjør 201 Tdr. Hartkorn, hvoraf det meste ligger paa Bodum Land; men noget i de tilgrendsende Sogne. Til Hovedgaarden kan saaes 90 Tdr. Korn. Nogle af Bønderne have nu begyndt at kiøbe sine Gaarde og skal betale omtrent 150-200 Rdlr. For 1 Tde. Hartkorn. – Landet har en god Muldjord med Rødleer til Grundlag. Ved Udsiderne ere Bakker og Dale. I det indre af Landet er Jorden lerig og tung, i Dalene mere let og sandig. I Alsædejord 2 Bygkjærve, 1 Kiærv Vaarrug eller og Blanding, og 1 Kiærv Havre. Brødjorden til Hovedgaarden optages i 4, og hviler i 4 Aar. I de Falde, som ere skikkede til Rug, saaes Gjødningsbyg, Rug, og 2 Gange Havre; ellers 2 Byg- og 2 Havrekiærve. Mergel findes og bruges ogsaa her. Østen for Landet ligger en liden Holm, kaldet Lindholm, som tiener til Græsning. Landet maa kiøbe en Deel Brændsel fra Giettrup og Vestervig Sogne. Thi af Lyng haves ikke meget og Tørvene af Brokiær ere ubetydelige. – Fiskerie drives ikke af Betydenhed; kun nogle faa sætte i Efteraaret Bundgarn for Helt, og i Foraaret Ruser for Giedder, Aborrer og Skaller. Bodum Præstegaard, som har en stor Mark, staar for Hartkorn 19 Tdr. 1 Skpe.

b. Ydbye Sogn bestaar, foruden Sødegaarden Skibstedgaard, af 57 Gaarde og 43 Huse, deriblandt 2 Vandmøller. Byerne ere følgende 6: Ydbye med 12 Gaarde og 13 Huse; Dover med 12 Gaarde, Møllen iberegnet, og 16 Huse; Sinderup med 12 Gaarde 3 Huse; Tvolm 8 Gaarde 4 Huse; Flarup 4 Gaarde 3 Huse og Refs Bye, 4 Gaarde 3 Huse. Hertil kommer endnu: 2 Gaardede, 1 Vandmølle og 1 Huus, hvilke kaldes Holmgaardene; og 3 andre eenlige Gaarde: Gundtoft Mølle, hvor nu intet Mølleværk er, Refstorp og Refshedegaard med et hosliggende Huus. Sognets Hartkorn er 363 Tdr. Folketallet 515. Beboerne ere Selvejere paa faa nær. Dover Byes Mark er iblandt de kornrigeste i Thye, temmelig let og tienlig til al slags Sæd. Til Skibstedgaard haves ogsaa en Deel Rugmark. De øvrige Marker ere mere eller mindre lerige og tunge. Jordbunden omtrent som i Bodum Sogn. Ogsaa her haves alle vegne Mergel, som i de senere Aar er bleven meget nyttet og det med god ordeel. Gaardenes Størrelse er forskiellig; nogle paa 8-9 Tdr., de mindste paa 2 Tdr. Hartkorn; i Dover Bye er en Gaard paa 16 Tdr. Den største af de eenlige Bøndergaarde er Refstorp, paa henimod 6 Tdr., hvortil den har en temmelig stor Mark, som falder tung og siid. Skibstedgaard skal i ældre Tider have været en Herregaard, er nu en velbygget og ud til Fjorden smukt beliggende tiendefrie Avlsgaard paa 6 Tdr. 2 Skpr. Foruden noget underlagt Bondeskyld og lidet tilhørende Bøndergods, som udgjør omtrent 19 Tdr. 3 Skpr. Ogsaa dette Sogn har Mangel paa Brændsel. Til Dover Bye er Indseiling i Dover Kii. Beboerne af Dover Odde fange i Efteraaret Helt i Bundgarn, og i Foraaret Giedder, Aborrer og Sild. Beboerne af Sinderup og Ydbye drive kun lidet Fiskerie i den Indvig, som ligger sønden for dem.

4. a. Helligsøe Sogn og Bye har foruden Præstegaarden og Degneboligen 20 Gaarde og 14 Huse. Sognets Hartkorn er 98 Tdr. og Folketallet 174. Af Gaardene ere 5 paa 6 Tdr. Hartkorn og derover; den største Gaard er Gadegaard paa hen ved 14 Tdr. Jorden er en Blanding af Leer og Muld, hvoraf Leret har Overhaand; altsaa tung og uskikket til Rugsæd. Tørvemose har Sognet Mangel paa og Heden er kun maadelig; saa at nogle maae kiøbe Brændsel fra Vestervig Sogn. Strax neden for Byen begynder Dravet eller den smalle Landstrimmel, som forbinder Thyholm med Thye. Noget af dette Drav hører til

Helligsøe, hvorpaa noget Lyng kan bierges. Formodentligen har Sognet sit Navn af den derved liggende nu udgravne Søe, hvis Vand Overtroen maae have tillagt helbredende Kraft. Uagtet Sognets Beliggenhed ved Thyholms Vejlen, findes dog intet Spor til Indseiling.

b. Gettrup Sogn bestaar af 24 Gaarde og 28 Huse i følgende 3 Byer: Gettrup Bye, som har 7 Gaarde 13 Huse; Gundtoft 5 Gaarde 5 Huse; og Kobberrøe 12 Gaarde 10 Huse. Af disse ere 12 Gaarde paa over 6 Tdr. Hartkorn; de største ere: Østergaard og Knudsgaard i Kobberrøe, Gettrupgaard og Stensgaard i Gettrup. Personernes Antal er 255. Hartkornet 167 Tdr. De fleste Beboere ere Selvejere. Jordbunden er næsten af lige Beskaffenhed som til Helligsøe. Ikkun nogle faa have overflødig Tørvemose, nogle maae derimod købe. Lyngheden er ikkun maadelig. I Kobberrøe Bye haves en Kalkovn, som ved Brænding kan afgive over 100 Tdr.; i Gettrup drives en mindre Kalkovn paa 60 Tdr., af en Huusmand. Paa Kobberrøe Fællend er beliggende en Høj, som kaldes Hjelpens Bjerg, hvor nogle indbilde sig, at en Skat er forvaret. Man har her, som paa flere Steder, i nogle Høje funden Krukker med Aske, der vare omsatte med store og smaa Stene i Firkant.

Thyholm.

Næstfølgende 2 Sognekalde eller 4 Sogne udgjøre Halvøen Thyholm, eller den sydligste Deel af Thisted Amt og altsaa Aalborg Stift, som ved en smal Landstrimmel mod nordvest er landfast med det øvrige Thye. Denne Landstrimmel, som kaldes Vejle-Dravet, er fra Jejstrup paa Thyholm til hen under Helligsøe Bakker af næsten 1 Miil længde, og bestaar alene af Smaastene og Gruus, som Liimfjorden synes at have opkastet. Det hæver sig for det meste ikke mere end 2 Alen over Vandet, og er ved den nordligste Ende ganske smalt; men paa nogle Steder henimod 1 Fjerdingsvej bredt. Paa dette Gruus voxer intet uden noget Lyngspring og Moes, som man afslaaer til Brændsel, og hvor man tøjrer nogle Faar. Omtrent midt paa dette Drav, som er lavt og jævnt, hæver sig en brat og noget langagtig Bakke, som kaldes Thybjerg, der ligeledes er bevoxet med Lyngspring. Naturen synes at have lagt dette Drav til Thyholm, da det ved den nordligste Ende er smallest, det meste deraf hører og til Liungs Sogn, dog ejer Helligsøe Sogn noget deraf, og Thybjerg hører til Sinnerup. Den Viig af Liimfjorden der fra Østen løber ind, og næsten adskiller Thyholm fra Thye, kaldes Thyholms Vejle, som paa nogle Steder er overmaade grund, saa at endog Landevejen gaar tvert derover fra Ydbye Sogn til Thybjerg, hvor man til de fleste Tider kan gaae tørfodet i Træsko. – Det højlændede eller egentlige Thyholm, som begynder ved Jejstrup Bye, og naaer lidet forbi Odbye, hvor det endes med bratte Bakker, er lidet over 1 Miil i Længde. Her ved den søndre Ende er atter et Drav, som kaldes Sunddravet, af lige Beskaffenhed med det nys omtalte. Det begynder ved Odbye Bakker, og strækker sig derfra noget over 1 Fjerdingsvej til Odsund. Dette Drav bestaar ligeledes af Gruus og blot ved Færgestedet saaes derpaa nogle faa Tønder Korn. Fra den yderste Spidse af dette Drav er det Overfarten skeer over Odsund, som er næsten 1 Fjerdingsvej bredt. Fra denne Thylands sydligste Odde indtil den nordligste Odde paa Hanstholmen er $8\frac{1}{4}$ Miil, som altsaa i lige Linie er hele Thylands Længde fra Sonden til Norden.

Naar de tvende ufrugtbare Drav fraregnes, udgjør det egentlige Thyholm ikke mere end 1 Kvadrat Miil, og er omtrent af samme Størrelse som Amager. Thyholm er næsten i ingen Henseende forskiellig fra det øvrige Thye. Ved Fjordsiderne har det for det meste en Indfatning af stejle Brinke og Bakker. Paa den nordlige Deel findes mest Rødleer i Grunden, paa den sydlige er Jordbunden derimod mere sandig og let. Og da Thyholm desuden hæver sig fra den nordlige til den sydlige Ende, saa er det en Følge heraf, at man i de to sydligste Sogne har meget tidligere Høst end i de side og kolde Omegne. Hvorfor Høstfolk fra Harsyssel ved Lemvigs Kanten lade sig leje i Høsttjenste her og efter Indavlingen betids kan komme hjem til eget Høstarbejde. Det højeste Sted paa Landet er der, hvor Hvidleer-Gravene ere. Én af Højene derhos befandtes at ligge 36 Alen højere end Søndberg Kirkes Grundflade, som er 10 Alen over Liimfjordens Overflade, altsaa den største Højde over Liimfjorden, omtrent 46 Alen. Her paa Ryggen af Landet haves en frie Udsigt til adskillige omliggende Provindser. Paa et saadant ophøjet Sted kan med uvæbnet Øje sees ind i 3 Stifter, 12 Herreder og 30 Kirkesogne. Mod Nordost ligger Morsøe, mod Østen Salling, mod Sonden Harsyssel og 2 Mile mod Vesten Havstokken

ved Agger. Professor Vilse mener, efter Saxo Gramaticus i den 11te Bog, at her ved Agger har været Aabning imellem Havet og Fjorden førend det 11te Aarhundrede, hvorom jeg tilforn har ytret en anden Formining. Iblandt de Bakker, som indhegne Thyholm, er den største beliggende Sydost for Seerup, som derfor bærer Navn af Højberg. Samme er mærkværdig af Jordforskjelvet i Februari 1745, som ytrede sig her stærkere, end nogensteds i Danmark, hvorved Bakkens Skraaning skred trappeviis. Ved samme Jordskielv revnede Hvelvingen i Søndberg Kirketaarn og en Forhøjning i Sønberg Præstehauge sank $\frac{1}{2}$ Alen ned i Jorden.

Mærkelige ere Hvidleer-Gravene her paa Thyholm, hvoraf mange Tusende Læs Kalk ere udførte, og hvis Brug har havt betydelig Indflydelse paa Agerdyrkingen. Denne Kalk, eller saa kaldte Hvidleer, blev først funden paa den højeste Ryg af Landet paa Helligkilde Mark Aar 1734. Bønderne brugte det til at kalke med, men vovede i Førstningen ikke at anvende det som Gjødning, førend Hosbonden paabød dem at gjøre Brug deraf og forbandt dem endog dertil ved deres Fæstebreve. Nogle Aar derefter blev en anden Leergrav opdaget omtrent 200 Alen derfra paa Søndberg Mark. Siden efter blev den 3die og 4de Leergrav i Nærheden deraf ogsaa aabnet. Da i en temmelig Omkreds ingen Kalk findes undtagen her, saa forsyner sig ikke alene Thyholm herfra; men man henter endog herfra over til Thye, og betaler 1 Sk. For Læsset paa Stedet. Kalkstene herfra give ogsaa en god Muurkalk. Man har herfra hentet Kalkstene til adskillige Kalkbrænderier i Thye, Mors og Salling, og til Kalkbrænderierne i Gettrup Sogn forbruges alene af dette. Dog maae Kalkstenene eller Blegerne til Kalkbrænderierne udsøges fra det øvrige og være af den blødere Materie. Blaaleer eller Mergel findes ogsaa adskillige Steder, hvis Brug er bleven bekjendt efter Hvidlerens. Beboerne, som tilforn vare yderst fattige, ere komne i temmelig god Stand ved Hvidlerens Brug, da man fra den Tid af har opbrudt Hederne til Agerland, og avlet langt mere Korn end tilforn. Dog det kan ikke negtes, at man af Ukyndighed har gjort Misbrug deraf, og skadet Jorden meget ved at giøde for stærkt dermed og ved at tage for mange Halme.

Brændsel har Thyholm stor Mangel paa. Her falde vel gode Eltetørv; men mere end den halve Deel af Beboerne have ingen Lod i Tørvemoserne. Mangelen paa denne nødvendige Artikel føles allerede i høj Grad, og vil i Fremtiden blive føleligere, da Arnestederne ideligen tiltage, og Tørvemoserne aftage. Hedetørvene ere meget ringe, sandige og skaldede for Lyng. Lyngen er saa kort, at deraf næsten intet kan bierges. Nogle Læs Torne af Sandtidsen, som voxer paa Fjordbakkerne, kan neppe komme i Betragtning som Brændematerial.

Fiskeriet i Liimfjorden er her ikke ubetydeligt, som drives af Søndberg og Odbye Sogne med mere Virksomhed, end andensteds i Thye, naar Østerild Sogn undtages. Her i Odsund falde og flere Sild end ved Thylands øvrige Fjordkyster. Aalefiskeriet her giver tillige Anledning til nogen Landhandel, da smaa Gaardmænd, Boels- og Huusmænd samt ledige Personer i Sønder-Sognene opkøber Aalene, som fanges i Pulsvaaddene baade af Holmboerne og af Aggerboerne. De kjøbe disse Aal for 14-16 Sk. Snesen, salts dem lidet, og røge dem i 2-3 Dage i egne dertil indrettede Røghuse, nedpakke dem i lukte Vogne og føre dem saaledes igjennem hele Jylland lige til Colding. 8000 Aal udgjøre et Læs. Dermed foretages gjerne 2 eller 3 Rejser om Sommeren. Fra Skovegnene fre de da tilbage Træskoe og andre Trævare, og i Efteraaret Æbler og Pærer, hvormed de forsyne hele Thyland. Fra det Slesvigske hente nogle hertil Høleer og Hakkelseknive.

Thyholm indbefatter 887 Tdr. tiendeydende Hartkorn 282 Familier og 1618 Sjele. Efterat Veyberg og Helligkildegaaards Godser nu ere solgte, bestaar hele Thyholm mestendels af Selvejere, undtagen de, som endnu høre til Hindsels¹⁸). Til 1 Tde. Hartkorn kan i Almindelighed regnes 7-9 Tdr. Agerland Bygsæd.

6. a. Hvidberg Sogn, det største Sogn paa Thyholm, udgjør 465 Tdr. tiendeydende Hartkorn, 182 Familier og 810 Personer. Hvidberg Sogn indbefatter følgende:

¹⁸ I det 15de Aarhundrede, ejede Mariager Kloster noget Gods paa Thyholm, som da kaldtes Thyholm. See Danske Magasin 63 Hefte.

Byer og Steder	Gaardenes Antal	Udflyttede Gaarde	Skattende Huse	Udflyttede skattende Huse	Jordløse Huse	Udflyttede jordløse Huse	Hartkorn			
							Tdr	Skp	Fdk	Alb
Hvidberg	11	4	6	3	4	-	60	3	-	1
Semb	14 Præstegaarden iberegnet	-	7 Møllen iberegnet	-	2	-	64	6	3	½
Styvel	6	1	7	-	-	-	28	5	3	1
Eegberg	6	-	-	-	-	-	20	3	3	½
Helligkildene	6	-	2	-	-	-	40	3	2	2
Flovle	14	-	11	3	7	2	64	-	3	2½
Barslev	20	-	12 Møllen og Skolehuset iberegnet	1	2	-	88	4	2	1½
Kallerup	4	1	1	1	2	3	26	1	-	1
Sinnerup	2	-	-	-	-	-	28	7	2	1
Hvidberg-gaarde	3	-	1 Degneboligen	1	7	-	17	7	2	2
Eenlige Steder	5 Hindsels iberegnet	-	-	-	-	-	67	2	5	2
Sum =	91	6	47	9	24	5	508	-	2	-

Den betydeligste Gaard i dette Sogn, er Hovedgaarden Hindsels, his frie Hovedgaards Taxt er 29 Tdr. 4½ Skpe., og tilhørende Bøndergods 277 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 2^{1/24} Alb. Hvoraf Gaarden har Hoverie af 12 Plove, som er bestemt ved Hoverie-Commisionen. Til Hindsels høre følgende Tiender: Hvidberg, Liungs og Odbye Kirketiende, hvilke alle kan oppebæres til Gaarden, undtagen Odbye Tiende, som ligger over 1 Miil derfra. Paa Hovedgaardens Mark saaes 20 Tdr. Rug, 60 Tdr. Byg og 100 Tdr. Havre med løs Maal, og avles 80-100 Læs Høe. Marken optages i 5 Aar og hviler i 5 Aar. Paa Gaardens egen Avl og Tienderne af 416 Tdr. Hartkorn, som almindeligen tages hjem, kan staldes 80 Stude, og holdes 12 Køer, 8 Heste og 100 Faar. Gaarden har Mangel paa Skodtørv og Lyng. Til Fiskerie, baade med Bundgarn og Ruse, har den god Beliggenhed. I Jorden ligger en liden Holm, kaldet Grundholm, 600 Skridt fra det faste Land, hvortil undertiden kan vades, og hvorpaa kan avles 10-12 Læs Høe. Ved Gaarden er en umatrikuleret Mølle. Borgegaarden er en god stærk grundmuret og teglhængt Bygning, bestaaende af et Forhuus med 2 Sidefløje, én Stokværk høj. Ladegaarden bestaar af Lade og 2 lange Sidehuse af Bindingsværk med Straatag.

Helligkildgaard er en ufrie Gaard, som for 80 Aar siden blev samlet af 3 Bøndergaarde og opbygget 1755 som en Herregaard, af Christen Ørnsnis, som tillagde den 5 Tiender og 180 Tdr. Bøndergods; men for faa Aar siden er al dens Ejendom bortsolgt af Landsdommer Lautrup indtil Gaardens egen Tiende. Gaardens ufrie Hartkorn er 23 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb. Dens Udsæd er 22 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg og 60 Tdr. Havre. Høavlen er 50 Læs. Besætningen 50 Fæjreaturer, hvoraf de fleste ere Køer, 8-10 Heste og 50 Faar. Borgegaarden er Bindingsværk og teglhængt, bestaaende af 1 Forhuus og 2 Sidebygninger; Ladegaarden af Lade og 2 Sidehuse ligeledes i Bindingsværk og Straatag.

Borggaard en Bondegaard paa over 7 Tdr. Hartkorn beliggende ved Landets bedste og almindelige Losse- og Ladested. Styvelbek udmærker sig især ved sin Bygning, som er den stærkeste og smukkeste her i Egnen, opført af Gaardens nærværende Ejer. Ralingshuset eller Borgegaarden bestaar af Forhuus

med Sidefløje af stærk Grundmuur, og Ladegaarden af Muur- og Bindingsværk. Gaarden har ogsaa en Vejrmølle. – Præstegaarden beliggende i Semb Bye har frie Hartkorn 9 Tdr. 1 Skpe. 1 Alb.

Jordbunden i Sognet er muldig og lerig, til Flovle Bye noget sandig. Ved at grave Brønde, findes gemeenligen under Mulden guul Leer, derefter Sand; men undertiden Blaaleer. Jorden giver god Grøde af alle Kornarter; ikkun Vinterrug lykkes ikke vel. – Sognet mangler Brændsel. De Byer, som have det fornødne af Tørvemose ere Eegberg, Kallerup, Flovle og Barslev samt Borggaard.

Hvidberg Kirke er en stor og anseelig Korskirke med et 34 Alen højt Taarn, hvori hænger en udmærket stor Klokke. Kirken, som er tækket med Blye, indeholder mange Begravelser og Epitafier. ⁽¹⁹⁾ Legaterne til de Fattige i dette Sogn udgiøre 275 Rdlr., nemlig 150 Rdlr. Tilfaldne de Fattige efter et Almissem, 100 Rdlr. Skienket af Ch. Gade i Kallerup, og 25 Rdlr. Af Niels Torum, Degn i Hellevad. – Sognet har 2 faste Skoleholdere, hvoraf den ene er Degn til Hvidberg og Liungs og har en god Degnebolig, skattende af 2 Tdr. Hartkorn og et Levebrød paa 250 Rdlr., den anden har Skolehuus med tillagt Jord i Barslev.

b. Liungs, eller Lyngsøe Sogn, har 151 Tdr. 1½ Alb. Hartkorn og 242 Personer. Deri er følgende 3 Byer: Liungs med 8 Gaarde hvoraf 1 udflyttet, 8 skattende og 3 jordløse Huse, Torp med 8 Gaarde hvoraf 2 udfløttede og 1 eenligt jordløs Huus; Jestrup med 15 Gaarde, 11 skattende og 3 jordløse Huse, desuden 3 eenlige Garde og 2 skattende Huse, hvoraf Skolen er det ene. – Jordbunden er af samme Natur, dog mere siid og kold, end til Hvidberg Sogn. Byg, Havre, Vaarrug og Ærter saaes her; men Vinterrug ikke. – I dette Sogn findes aldeles ingen Tørvemose, og Hedetørvene ere maadelige. – Kirken, som er kullet, men tækket med Blye, er af nærværende Ejer Hr. Breinholt bleven istandsat. Imellem Liungs og Jestrup har Sognet et vel bygget Skolehuus, hvortil er lagt Jord ved Udskiftningen. De Fattige nyde Renten af et lidet Legat paa 25 Rdlr. Givet af Degnen N. Torum.

7. a. Sønberg Sogn, hvis Hartkorn er 1129 Tdr. 6 Skpr. 2½ Alb, og Personernes Antal 259, indbefatter 2 Byer: Sønberg med 15 Gaarde foruden Præstegaarden, 3 skattende Huse, og 17 jordløse Huse foruden Degneboligen, og Hillerød Bye med 9 Gaarde, 2 skattende og 7 jordløse Huse; hertil komme endnu eenlige Steder; 4 Gaarde, Møllen iberegnet, 4 skattende og 5 jordløse Huse. – Helligkildgaard er den største og bedste paa Thyholm, med 2 Par Qværne. Foruden denne ere i Hvidberg Sogn 2 skattende Vindmøller, Torshøj mølle og Barslev Mølle. Desuden ere 3 ucontribuable, hvoraf Ejerne til Hindsels og Borg hver har én Vindmølle alene til eget Brug, og Ejeren af Helligkildgaard en Vandmølle, ligeledes til eget Brug. – Præstegaarden som er vel bygget og vedligeholdt, har ikkun Hartkorn 4 Tdr. 4-3-2; men Sognekalderet er tillagt Sønberg Sogns Kongetiende, anslaget til 14 Tdr. Hartkorn. – Af Tørvemose have ikkun Hillerød Bye og 8 Gaarde af Sønberg samt Helligkildgaard det fornødne. – Kirken, som er blytækket, er liden, men net, 52 Alen lang, med et 28 Alen højt Taarn. – Sognet har fast Skoleholder, der tillige er Degn til Sønberg og Odbye; men intet Jord var tillagt ham som Degn eller Skoleholder, førend nu ved Udskiftningen i dette Aar. Sognets Legater udgiøre 300 Rdlr., hvoraf forrige Sognepræst Hr. Peder Vilse har givet 50 Rdlr., en Bonde Kristen Sørensen 100 Rdlr., en Bonde Mikkel Poulsen 100 Rdlr., Degnen Niels Torum i Vendsyssel 25 Rdlr. Og nuværende Sognepræst N. B. Vilse 25 Rdlr.

b. Odbye Sogn, det sydligste og til Odsund stødende Sogn, har 141 Tdr. 2 Fdkr. Hartkorn, og 307 Personer, 6 skattende og 2 jordløse Huse; Uglev 6 Gaarde, 2 skattende og 12 jordløse; Bjørndal 2 Gaarde, 3 skattende og 1 jordløs Huus. Herforuden er Færgestedet ved Odsund, som skatter af 2 Skpr. 3 Fdkr. 2 Alb. Hvorfra Overfarten skeer fra Aalborg Stift til Riber Stift. Det synes rimeligere, at Od- eller Otte-Sund har faaet sit Navn af de 2 Odder, der fra begge Sider løbe ud, ligesom den nærmeste Bye deraf heder Odbye, end at Kejser Otto skulle have givet Anledning til Navnet derved, at han

¹⁹ I de saakaldte Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger for Aar 1770 No. 4, findes en Beskrivelse over Hvidberg Kirke og en Fortegnelse over Præsterne til Hvidberg, som have været: 1. Niels Kristian Riber, død 1602, 2. Niels Lauritsen Juul, 3. Niels Nielsen Juul, 4. Jens Nielsen Lundsgaard, 5. Kristofer Nielsen Sperring, 6. Peder Nielsen Hvidberg, 7. Niels Kornelius, 8. Mag. Wilhelm Rogert, 9. Mag. Laurits Bentson, 10. Laurits Thura, 11. Peder Vinding, 12. Kristian Eierløf, som lever endnu.

forfølgende Kong Harald kastede sit Spyd i Sundet og derpaa vendte tilbage²⁰). En smal Jordtunge, som løber ud langs med den østre Side af denne Odde eller Drav, danner derimellem en Havn, som, fordi Færgen ligger der om Vinteren, kaldes Færge-Hul. Kirken er for det meste tækket med Blye, er 45 Alen lang, og har et, 25 Alen højt, Taarn. Til denne Kirke gav Majorinde Kraft paa Paastrup en messing Lysekrone, Alterklæde og Messehagel, og til Skolen 40 Rdlr., fordi hun ved Brugen af den saakaldte Helligkildes Vand skulle være helbredet fra en langvarig Sygdom. Denne Helligkilde, beliggende Sønden for Seerup ved Fjorden, har engang været i stor Anseelse og været anset som én af de bedste, af de 13 Sundhedskilder i Danmark. Præsterne Hvass og P. Vilse lode den indhegne med Stakitværk og forsyne med en Pengeblok for Sognets Skole; men Vandet synes at have tabt sin Kraft ved Troens Aftagelse. Nu søges den ikke mere, og er derfor ganske forfalden. Tilforn havde Sognet en fast Skole, som for 60 Aar siden blev ødelagt; men nu er ved Udskiftningen Jord udlagt til et nye Skolehuus, som skal bygges. Til de Fattige i dette Sogn ere ogsaa givne 300 Rdlr. Næmlig af Sognepræsten Peder Vilse 50 Rdlr. Af Bonden Mikel Poulsen i Odbys 200 Rdlr. Af Degnen Niels Torum 25 Rdlr. Og af nærværende Sognepræst N. B. Vilse 25 Rdlr. De Byer i dette Sogn, som have Tørvemose, ere Serup og Uglev. Sønberg og Odbye Sogne blive kaldte Sønder-Sognene. Præsterne, so have været her i ere: 1. Hr. Hans, i hvis Tid Jeginøe var Annex hertil, 2. Jens Hobroe døde 1671, 3. Kristen Skive, 4. Anders Lugge, 5. Kristen Kristoffersen, 6. Knud Skytte, 7. Kristen Hee, 8. Erik Kristian Hvass, 9. Peder Vilse, som byttede Kald med sin Søn paa Jeginøe, som lever endnu.

Adskilligt, som angaaer Thyholm i Almindelighed, vil jeg her samlet anføre.

Om Handelslyst og Kultur. Efterdi Thyholm ligger 6-7 Mile fra Thisted, Landets eneste Kiøbsted, saa føre Holmboerne næsten ingen Handel med denne. Derved gives Lejlighed for en Deel Beboere paa Landet til at lade Kiøbmandsvare hente fra Aalborg og dermed at føre nogen Handel, ligesom de igien opkøbe og sende Landets Korn til Aalborg. Adskillige Losse- og Ladesteder, hvoraf Styvelbek ved Borg paa den østre Side er den fornemste, give hertil god Lejlighed. Sønder-Sognene drive desuden nogen Landhandel med Udførsel af røgede Aal og Helt, og Indførsel af Træfang og andre Vare. Af saadan idelig Handlen og Rejsen kan det maaske blive en Følge, at Sønder-Sognene kan afvige noget fra de øvrige i den troskyldige Sædelighed, som best trives ved en stille Vandel. Men denne Handelsaand hos Bonde-Almuen har ogsaa havt den Virkning, at mange Forældre have ladet deres Børn vel undervise i Skrivning og Regning i den Hensigt, for at see dem forfremmede ved Handelen. Hvilket har ogsaa lykkedes saa vel, at en stor Deel fra Thyholm nu ere velhavende Handelsmænd i de bedste Handelssteder baade i Danmark og Norge. Af sande Videnskabsmænd kan Thyholm som Fædreneland fremvise adskillige. Deriblandt ere: Kristen Hee, Professor Philof & Math. fød i Sønberg Præstegaard af Faderen Kristen Hee. Justitsraad Kristen Hvass ligeledes en Præstesøn fra Sønberg. Jacob Nicolaj Vilse, Professor Theolog., Sognepræst til Edsberg, noksom bekiendt ved sine lærde Skrifter, var vel født i Lemvig; men opfødt og opdraget fra sit 6te Aar i Sønberg Præsteaard, hvor hans Fader Peder Vilse var Sognepræst, som blev en berømmelig Jubellærer. Doctor Rogert, Landshypisikus for Viborg Stift, var født i Hvidberg Præstegaard af Faderen Mag. Rogert. Iblandt lærde Fruentimmer fortiener at anføres Inger Jensdatter Sønberg, som udgav i Trykken Sjælens dagligt Røgoffer af Aar 1702.

Om Fiskeredskaber. De Redskaber hvormed her fiskes i Liimfjorden, ere følgende: 1. Sildevaad eller Kastevaad, er et stort og kostbart Garn bundet af godt tvundet Hampegarn. Det bestaar af 2 Arme, hvorimellem er ligesom en Pose, eller saakaldet Hov, hvori Fiskene samles. Til hver Arm er fæstet 20-30 Favne Reeb. Et saadant Garn kan koste 60-70 Rdlr., foruden den tilhørende Baad, som koster 16-20 Rdlr. Dette Vaad kan vaere i 2 og noget deraf i 3 Aar. Til at drage dermed udfordres 4 Mand, som hver har sin Deel deri. Det er fornemmeligen Sild, som fiskes dermed, endskiøndt ogsaa alle andre Fiskarter, saasom Helt, Aborrer, Smelt o.s.v. kan fanges deriblandt. Dette Fiskerie begyndes saasnart Fjorden er ryddelig for Iis, og varer til Slutningen af Maj. Og da de største Sild ere de bedste, har man ved

²⁰ See F. Sneedorffs samlede Skrifter 4 D. 1 B. Side 180.

Sallingsund ogsaa draget med Sildevaad under Iisen. Stedet hvor Sildene her mest falde, er i Odsund, hvorfor der gierne fiskes med 3-4 Baade paa hver Side, saavel ved Sund-Odde som ved Piin-Odde. Sildene komme mest hertil igjennem Sallingsund; thi det er ikkun faa, som stryge igjennem Viilsund paa den vestre Side af Mors – 2. Pulsvaad, hvormed man egentligen fanger Aal paa en vis Tid om Sommeren. Tilfoern var det alene Harboører og Aggerboer, som havde den Forret at fiske med Pulsvaad, af dem ligge her ogsaa mange i Friheds Tiden; men nogle af Thyholmboerne benytte sig nu af den ogsaa andre tilstaaede Frihed, efter Forordningen af 22 Juni 1761 – 3. Heltvaad, hvormed egentligen fanges Helt, skiøndt undertiden en Deel Skaller og Aborrer følge med. Dette Vaad er omtrent af samme Skikkelse som Sildevaadet; men har videre Masker, og er kun en Fierdedeel saa stort. Det kan koste 16-20 Rdlr. at udrede, foruden en dertil hørende Baad, som koster 10 Rdlr. Til dets Brug behøves 3 Mand hvoraf den ene staar paa Landet holdende ved Enden af Linien, medens de andre 2 fare ud paa Baaden for at udkaste Garnet. Tiden, naar det bruges er fra Mortensdag til henimod Foraaret, undtagen naar Vandet er tilfrosset. Stederne, paa hvilke dermed fiskes, ere fornemmeligen udi Vejlen, eller Sinnerup Søe, i Fjorden vesten for Jestrup, og i Fjorden imellem Thyholm og Boddum. De Helt som fanges her i Foraaret i Sildevaadene, blive røgede og udførte, da en saadan Helt betaales i det Slesvigske med 10-12 Sk., her i Thye koster nu en røget Helt 6 Sk. De Helt som fanges i Efteraaret i Heltevaad og Bundgarn fortæres i Landet selv, og koste her ferske 2 Sk. Stykket – 4. Sandvaad. Med dette fiskes alle Slags Graafiske, saasom Aborrer, Skaller, Helt o.s.v. Det er ej heller uligt Sildevaadet i Skikkelse; men ulige mindre. Det kan koste 4-6 Rdlr. Til at bruge det behøves kun 2 Mand og det uden hjælp af Baad. Af dette Slags Vaad ere ikkun faa, og Brugen er ubetydelig. Man vader ud i Vandet med Garnet, og hvor der er meget grundt, drager man det til sig i Vandet uden at trække det paa Land. Det kan bruges i Forsommeren omkring hele Landet i Liimfjorden – 5. Smaa Vaade, hvormed drages alle Slags smaa fiske i Søer, Damme og Parker. De ere meget smaa og sammenflikkes af gamle ubrugelige Garn – 6. Ruse, eller det saakaldte Bundgarn, sættes ned ved Pæle og blive staaende saalænge dette fiskerie vedvarer. Dette Garn er trint og langt, ej uligt en Sæk, afdeelt i flere Rum, der er udspilet indvendig med store Baand. Den ene Ende er lukket og bundet til en Pæl, ved den anden Ende udbreder det sig i tvende Arme, som ere befæstede ved Pæle. Naar den skal rygtes, opløftes alene og aabnes den bageste Ende og Fangsten tages ud. Foruden flere Steder sættes Bundgarn fornemmeligen i Skibsted Fjord, saavel ved Thyholms- som Ydbyes og Boddums Side. Formedelst sin betydelige Størrelse er dette Garn meget kostbart. Deri fanges adskillige Slags Fiske; men i Besynderlighed Helt. De saakaldte smaae Ruser ere mestendeels af samme Beskaffenhed, men ulige mindre. En saadan Ruse koster kun 2-3 Rdlr. Disse sættes i Aaer og Bække, saasomt Isen gaaer ad Fjorden, da Fiskene søge op i Strømmene – 7. Nedde ere et ganske andet Slags Garn. Et Ned er det mindste og minst bekostelige Garn, som bruges. Det bestaar alene af en Strimmel Vaadgarn omtrent 12 Alen lang og 1 Alen bred med Stene i den ene Side og Tel eller Flod i den anden. Naar fiskene stryge langs med Landet imod Strømmen, og møde dette Garn, ville de blive siddende fast ved hovedet – 8. Breyle som andre Steder kaldes Halegarn, er som en udspilet Pose paa en Stang, hvormed optages Fiske af smaa Damme og Parker – 9. Foruden disse opregnede Garn bruges endnu nogle Fiskeredskaber, hvoriblandt høre Kroge, som hænge i 1 Alen lange Snorer, der ere bundne til et 160 Alen langt Reeb med 1 Alens Afstand imellem hver Krog. Fot Krogene ikke skal drive bort, bindes en Steen ved Rebet, der tiener som Anker, og for at holde Rebet fra Bunden, bindes en Boye, eller et Stykke Træ, ved hver Ende. Med disse Kroge fanges Aal. Til Madding bruges Regnorme. Denne Slags Aalefangst gaaer for sig fra Juni til September Maanes. Det er næsten alene Furlands Beboere, som komme her for at fiske med Kroge – 10. Aalestangen, eller Stangtømmer, hvormed man paa Isen om Vinteren stanger Aal. Her stanges adskillige Steder i Dybet; men fornemmeligen 1 Miil østen for Landet, strax uden for Kaas i Salling, hvor mangfoldige fra forskiellige Egne forsamle sig. Naar Taage indfalder, ringes gierne med Sønberg Klokke om Aftenen for at Stangkarlene kand finde Land. En Snees Stangaal koster 16 Sk. – 11. Glense, er et vel poleret Jern, som i den ene Ende har en trekløftet Krog, og med den anden Ende, er bunden til en Linie. Naar man vil fiske dermed, hvilket kaldes glinse, gaar man ud paa Isen, hugger et Hul og

nedlader Jernet derudi, da man saa ofte man lader det synke, maa i en Hast rykke det til sig, thi derved forledes Fiskene til at jage efter det, menende, at det er en liden Fisk, som de vil opsluge, hvorved de faae Krogen i Halsen og blive fangede. De Fiske, som paa denne Maade lade sig fange, ere Abborrer, Skaller, Helt o.s.v. Glinsen bruges alene i Liimfjorden norden for Hvidberg og ved Styvel, saavelsom i nogle Søer og Damme – 12. At slaae Gjedder under Isen, er en egen Fiskemaade, som bestaar deri, at man gaar ud paa en Søe eller et Kiær med en Øxe i Haanden naar Isen er tynd og klar; sees da en Gjedde at staae overlig, slaar man paa Isen med Bagdelen af Øxen, hvorved Gjedden ligesom besvimer og vender Bugen i Vejret. Man maa da i en Hast hugge et Hul for at tage den op.

Om Landdyr. Rotter har Thyholm været frie for i Mands Minde, indtil for 2-3 Aar siden; men fra den Tid have de utrolig stærk udbredet sig, saa at nu ingen er frie for deres skadelige Besøg. De toge saa meget lettere Overhaand, som en almindelig Syge iblandt Kattene meget formindskede disses Antal – Muldvarpen, som jeg aldrig har seet her, skal Professor Vilse have seet Spor til paa en Plet imellem Hindsels og Hvidberg – Til det, som ovenfor er sagt om Biavlens, kan endnu tilføjes, at nogle Huusmødre i Thye, vide at berede Honning saaledes, at den taber sin Honning-Smag, og kan til ethvert Brug, sættes isteden for Sukker. Til den Ende koges Honningen, som er blandet med en Halvpart Vand, om trent 1 Time, indtil alt Vandet er bortdunstet, og en lysbrun velsmagende Sirup bliver tilbage. Jeg har smagt Blaabærviin i Thye, som var sødet med saadan Honning og som var saa velsmagende, at denne Viin, som kan frembringes iblandt Sandklitterne, kunde gjøre anden Viin overflødig.

Om Agerdyrkning. Efterat mestendeels hele Thyholm er overgiødet med Hvidleer, bruges det nu ganske lidet, da man frygter for, at det anden Gang brugt, skulle formeget udtære Jorden; hvorføre de 4 store Hvidleergrave, hvoraf saa uendelig meget Kalk er udført, og solgt for 1-1½ Sk. Læsset, nu ere nær ved at groe sammen. Den blaa eller Graa Leer er ikke saa almindeligen bleven brugt til Giødning; den findes ogsaa kun paa visse Steder. Til Jordens Giødning anvendes altsaa nu næsten alene Møg, hvilket her, ligesom overalt i Thye, blandes, og det paa 3 forskellige Maader. Enten blandes Møddingen i Gaarden med gamle Jorddiger, Damme-Slam og Jord, som fureviis tages af Ageren og hiemføres, eller man udager Klægsmøget paa det Sted af langt fraliggende Marker, hvor det skal bruges, og blander der en Markmødding, eller og Blandingen skeer i Løberækker. Den sidste Maade, nemlig at blande Gjødskens i Furene paa Agere, er paa nogle Aar bleven meget brugelig, efterdi det er den nemmeste, hvorved meget Arbejde spares. Markmøddinger bliver derfor mere sjeldne især i den søndre Deel. Alsædejord skal altid have blandet Gjødning, som udføres i Foraaret enten strax førend den anden eller den tredje Pløining – Ogsaa paa Thyholm har man sin Jord inddelt i 3 Slags, hvoraf Bryd- eller Brød-Jord besaaes i 4 Aar og hviler lige saa længe. Alsædejorden besaaes i 3 Aar efter Gjødning. Udmarksjorden, som ingen Gjødning har faaet, siden den for 20, 30 eller 40 Aar siden fik det glatte Lag af Hvidleren, optages i 4-6 Aar og ligger ud i 5-7 Aar, undtagen enkelte Stykker, som man deraf kan forvandle til Gjødning-Mark, og da behandle overensstemmende dermed. Det første Aar Brødjorden optages, pløjes den første Gang efterat Gjødningen i Forvejen er udspreddet, 3-4 Uger efter Mikelsdag, som man kalder at fælde, i Foraaret derefter pløjes den anden Gang, strax førend den skal besaaes med Byg. Til 2den Kjærv, som er Rug, pløjes, ifald det er til Vinterrug, strax efter Mikelsdag. Men Vinterrug-Sæden er ganske ubetydelig paa Thyholm. Til Vaarrug derimod pløjes noget, førend Vinteren indtræder, da Rugen saaes tidlig i Foraaret paa samme Furer eller paa Vinterpløjning. Til 1ste Kjærv Havr, som Jorden gjerne besaaes med i det 3die Aar, pløjes 2 Gange, første Gang saasart Høsten er til Ende og anden Gang i Foraaret. Til 2den Kjærv Havre, som tages i det 4de Aar, pløjes sædvanligen kun 1 Gang, som skeer gjerne sidst i Efteraaret – Alsædejord pløjes 3 Gange til Byg, første Gang i Efteraaret, anden Gang noget hen i Foraaret, og tredje Gang strax førend Sæden skal lægges. Til Vaarrug i 2det Aar pløjes kun én Gang og det i Foraaret, førend det besaaes. Til Havre i 3die Aar pløjes 2 Gange, første Gang sidst i Efteraaret og anden Gang i Foraaret. Derefter bliver Jorden igjen gødet, og man fortfarer i samme Orden – Havrelandet, som ingen Gjødning faar, pløjes kun én Gang til enhver Slags Sæd. Her er Ordenen saaledes: 1ste Aar Ærter, som saaes tidlig i Foraaret paa Efteraars Pløjning, 2det Aar Byg, 3die, 4de og 5te Aar Havre.

Paa Indmarkjorden gjør nogle den Forandring i Ordenen, at naar én Byg- og én Rug-Kjærv er taget, give de Jorden igjen en let blandet Gjøde, og besaae den atter med Byg, hvorefter følger Havre, som er den fjerde og sidste Sæd i dette Halmfald efter dobbelt Gjødning. Nogle Ærter saaes undertiden i Alsæde, som da følge efter Rugen og blive 3die Aars Sæd; men de fleste Ærter saaes dog paa Udmarken. Og da disse Ærter ere haardere at koge, end Alsæde-Ærter, saa maa man ofte kiøbe Koge-Ærter fra andre Steder, og anvende sine egne i Forening med Rug til Brød – De Havre-Arter som saaes paa Thyholm, ere enten den hvide eller brogede. Den brogede Havre saaes dog mest, endskiøndt den i Handelen er mindst fordeelagtig, da deraf regnes 12 Skpr. Til 1 Tde. Men da den meste Havre fortæres af Kreaturerne, og den brogede dertil er bedre skikket, saa foretrækkes den for deen hvide, som man formener at udmarve Jorden.

Af Hør saaes paa Thyholm mere, end paa noget andet Sted i Thye. Dog er Høravlén ogsaa her ikke i den Drift, som den burde være. Næsten enhver, saavel Gaard- som Huusmand, saarer vel noget; men ikkun 1 Fjerdingkar, eller højst 1-2 Skpr. Frøe. Dette saaes sidst i Foraaret i den Grønjord, som til næste Aar skal besaaes med Byg – Af Hamp har tilforn været saadet lidet; men nu er det gaaet af Brug. Det er og troligt, at Hamp ikke heller kan lykkes i det vindabne Thye, hvor det mangler den nødvendige Læe – Kartoffelavlén er ogsaa her ubetydelig – Kleveravlén begynder man nu at lægge sig efter. De som have saadet deraf, have gjort det med stor Fordeel; men mange holde sig endnu tilbage i den Tanke, at Kleveren skulle betage Jorden noget af sin Kraft.

Til Oplysning om Frugtbarheden paa Thyholm, anføres her en nøjagtig Beregning over Udsæden og Avlén til 1 Tde. Hartkorn i Almindelighed.

Til 1 Tde. Hartkorn

saaes 1 Tde. 3 Skp. Byg, og avles 3 Læs 2 Traver, som giver 9 Tdr.

saaes 1 Tde. ½ Skp. Rug, og avles 2 Læs 1 Trave 10 Kjærve, som giver 5 Tdr. 2 Skpr.

Saaes 2 Tdr. 4 Skp. Havre stort Maal, og avles 5 Læs - Trave - Kjærve, som giver 10 Td. Stort Maal.

Saaes 1 Tde. - Skp. Ærter, og avles 2 Læs - Trave - Kjærve, som giver 2 Tdr. 4 Skpr.

Saaes 5 Tdr. 7½ Skpe., og avles 13 Læs 0 Traver 10 Kjærve, som giver 26 Tdr. 6 Skpr.

Thyholm er nu for en Deel udskiftet af Fælledsskabet, og det øvrige er man i Arbejde med at udskifte. Man har Grund til at haabe, at naar enhver faar sin Jordlod for sig, vil Agerdyrkingen opnaae større Fuldkommenhed.

Om Oldsager. Den, vesten for Hvidberg Kirke liggende Høj, paa hvilken Gudstjenesten har været holdt, medens Kirken var sadt i Band, er tilforn omtalt. Anledningen til denne Bandsættelse var følgende: En ung Adelsmand Jens Glob, Arving til anseelige Rigdomme og det meste af Thye, blev i sine unge Aar sendt udenlands, for at lære Videnskaber. Imidlertid døde hans Fader, hvorpaa Biskoppen af Børglum Oluf Glob, som var af samme Slægt, strax udviklede Moderen i en Trætte. Men da han derved intet udrettede, erhvervede han af Paven Bands-Brev over hende og alt hendes Gods. Ikke fornøjet dermed, fik han hende indstævnet for Paven, i det Haab, at faae alt hendes Gods under Stiftet. Den af sine Tjenere og Slægtninger forladte Enke, maatte med 2 Oxer for sin Vogn, begive sig paa Rejsen, da hun i Frankenland hændelsesviis mødte og kiendtes af sin Søn. Denne paatog sig nu Rejsen for hende til Rom, og kom tilbage med Frikiendelses-Dom for hende. Efterat han ved den verdslige Ret ikke kunde faae nogen Fyldestgørelse over Bispen, tog han den selv, i det han dræbte ham ved en Visitats i Hvidberg Kirke 1261. Jens Glob havde skrevet til sin Svoger Oluf Hasse i Salling, og paalagt ham at møde i Hvidberg Kirke; men da denne med Livsfare over Næs Sund indtarf, var Bispen allerede dræbt. Formedelst dette Mord blev Kirken sat i Band.

Ved Eegberg er en Dal, som endnu kaldes Røverstuen, hvor Røvere opholdte sig, medens Skovene vare til. Der skal, efter gammel Sagn, tvende Jomfruer fra Østergaard i Eegberg være blevne myrdede.

I Sønberg Sogn ere 2de Bøndergaarde, Østergaard og Helliis. Paa Østergaard boede en Mand ved Navn Gjøde Laumandsen, paa Helliis boede Ingvor Ingvorsen; den sidste havde besvangret den førstes Søster Frue Haufred, hvilken han havde ført til Helliis; Gjøde, for at hævne sig paa Ingvor,

bestormer Helliis med sine 30 jernklædte Mænd, og forfølger Ingvor og sin Søster som flygtede igiennem Rokjær Skov til Sønberg Kirke, hvorpaa han skiød Ild paa Kirken og da den stod i Lue, udtog Frue Haufred, som gik 2 Bøsseskud vesten for Kirken i en liden Dal, og fødte der en Søn. Denne Dal kaldes endnu i denne Dag Qvinde-Dal. Denne Søn lod hun hemmeligen døbe i Hvidberg Kirke, og opkaldte ham efter hans Fader. Siden efter hevnedes den unge Ingvor sin Faders Død, i det han skiød Ild paa Østergaard og indebrændte Gjøde Laumandsen med alle sine. Om denne Begivenhed haves en gammel Vise, trykt uden Aarstal, som begynder saaledes: ”Det Aar lokkede han Frue Haufred, tog hende med”

Paa Thyholm ere ogsaa mange Gravhøje, hvori ere fundne adskillige Urner, Sværd og Spyd af Malm, som Bønderne ofte have anseet for at være Guld. At man i fordums Tid ogsaa har havt Begravelser paa flad Mark uden Høje, saaes her et Beviis paa i Aaret 1775. En Bonde som pløjede paa Odbye Mark, stødte an med Ploven mod en stor Steen; i det han ville rydde den af Vejen, faldt den ned i en Fordybning. Ved nærmere Undersøgelse, fandt han en aaben Begravelse $3\frac{1}{2}$ Alen lang, 2 Alen bred og 2 Alen dyb, som saa net var opsat rundt omkring, og saa tet, at ikke det mindste af Jord var falden i den. I denne Grav stod en Urne af et Slags Malm, som ingen kiendte, og et Vaaben af samme Slags Malm, som lignede et Sværd, der var temmelig forrustet, og en Bøjle med nogle Led udi. Paa Skjoldborg Mark saa jeg i dette Aar ved en stor Steens Kløvning, som laae jævnt med Jordfladen, en Urne med Aske, som var skiult under den.

I Tørvemoserne findes ogsaa her mange og store Træstammer, saavel som Hassel-Nødder, der endnu have haard Skal. I den omtalte Vise nævnes Rokjær Skov. Ved Borre skal endnu findes nogle smaa Ege-Buske.

Man finder Stedernes Navne at have været langt anderledes i ældre, end i vore Tider. Saaledes ere i et gammelt Dokument af 1408 Byerne Smerup, Kallerup, Barslev, Sem, Hvidberg og Flovle benævnedes Smithorp, Kaldorp, Badersløff, Sææm, Hvitbergh, og Floveløf. Lyngs kaldtes Lions, og Jestrup Eyetorp. Sønberg blev 1302 kaldet Synbyrky, 1405 Sunderberg, og 1630 Sønborigh.

8. Jeginøe er en Liimfjorden beliggende Øe, som har sin egen Kirke og Sognepræst. Den er ligesom et Grensepunkt imellem Aalborg, Viborg og Riber Stift; thi dens Afstand fra Salling i Viborg Stift, er mindre end $\frac{1}{2}$ Miil, dens Afstand fra Harsyssel i Riber Stift er mindre end 1 Miil, og til Thyholm i Aalborg Stift, hvorunder den hører, er kun 700 Alen; hvorfor man og paa Øen i stille Vejr kan høre Klokker ringe i 3 Stifter. Øens længde er $\frac{1}{4}$ Miil, og dens største Brede $\frac{1}{2}$ Miil; men sine Steder meget smallere. Øen er anslaget til Hartkorn 87 Tdr.; den har 28 smaa Gaarde foruden Præstegaarden, 10 skattende og 4 jordløse Huse. Personernes Antal er 205. Hele Øen har hørt under Lund paa Mors, hvortil Beboerne gjorde Hovarbejde med ledige Folk; men nu ere de paa 4 Huusmænd nær alle blevne Selvejere, ved at købe, sine Steder af General-Krigskommissair Fønss, saa at de nu ere frie for det formedelst Vandet besværlige Hoveri.

Naar undtages de 2 Byer Ydsted med 4 Gaarde, 2 skattende og 1 jordløs Huus, og Nørbye med 4 Gaarde, 3 skattende og 1 jordløs Huus, saa ligger de øvrige Steder fordeelte over hele Landet, saasom Søndergaard 1 Gaard, Sønderkov 2, Dal 1, Griisgaard 1, Bierregaard 1, Sønder Tousgaard 2, Nørre Tousgaard 2, Nørskov 3, Huussted 1 og Bøle 2 Gaarde, og endnu 4 udfløttede Gaarde, 4 skattende Huse og 2 jordløse Huse. Desuden høre til de eenlige Steder Præstegaarden og Degneboligen. Præstegaardens Hartkorn er 5 Tdr. 6 Skpr. Hvorunder er beregnet en Gaard Sodborg, som for 80 Aar siden blev lagt under Præstegaarden, og dens Hartkorn givet frie for alle Afgifter. Hele Kongetienden er tillagt Præstekaldet. Præstegaardens Bygning er middelmaadig, Ralingen gammel; men de øvrige Huse gode. Degneboligen staar for frit Hartkorn 3 Skpr. 1 Fdkr. 1 Alb.

Den vigtigste Næringsvej for Beboerne er Agerdyrkning; thi Fiskerie drives især kuns af Huusmænd og Indsiddere, dog forene nogle af Gaardmændene ogsaa Fiskerie med Agerdyrkning. Jordbunden er i det hele en god frugtbar Muld, hvoraf dog i den midterste og nordligste Deel et tyndere Lag ligger paa en klegagtig Grund, hvor Jorden er koldere og tungere, end i den sydvestlige Deel, hvor Jordarten er noget sandigere og lettere. Til Byg og Havre er Jorden fortrinlig skikket. Vaarrug og Ærter saaes ogsaa.

Kleveravlen lykkes meget vel. Paa Præstegaardens Mark graves Mergel, som Beboerne bruge til Giødning. Jordene bleve udskiftede for 6 Aar siden.

Silde- og Aalefangsten er det vigtigste Fiskerie som drives af Beboerne. Sild fanges i Sildevaad hvormed begyndes i Foraaret, saasnart Fjorden befries for Iis og fortsættes indtil Majdag. Aal fanges hele Sommeren, og det almindeligen med Pulsvaad. I begge Slags Vaad fanges enkelte Graafisk dvs. Ørter, Helt, Aborrer, m.m. Naar Fjorden er lagt med Iis, bruges Aalestangen.

Øen har stor mangel paa Brændsel. Skodtørv vidste man ej at være paa Landet førend efter Udskiftningen, da 3-4 Mænd have, ved at aflede Vandet ved Grøfter, fundet paa deres Ejendomme en Dynd eller Tørvemor, hvoraf æltes gode Tørv. Nogle Hedetørv kan vel bjerges sine Steder; men som ere sandige og med smaat Lyng. Derfor maa en stor Deel Brændsel kjøbes til Øen fra Naboe-Egnene.

I ældre Tider har Jeginø ogsaa i det verdslige henhørt under Hassing Refs Herreder i Thye, hvis Tinghuus er i Grurup Sogn; men nu regnes den kun i det gejstlige til Refs Herred, og ligger for resten under Sønderherred paa Mors. For 200 Aar siden var dette Sogn et Annex til Sønberg Præstekald; men formedelst Overfartens Vanskelighed blev det afsondret derfra; hvorfor Kongetienderne af Jeginø og Sønberg Sogne bleve Præstekaldene tillagte paa hvert Sted.²¹⁾

At der tilforn har været megen Skov paa Øen derom vidne mange af Stedernes Navne. Det er heller ingen urimelig Formodning, at Øens Navn, Jegin eller som det ogsaa skrives, Egin, har sin Oprindelse af Ege-Skov. De Spor af Skove, som nu findes, ere nogle Trærødder, som kan opgraves i Kjærene, og nogle Brambærris og andre Torne, som voxe paa den østlige Kant af Landet. Af et Tingsted sees endnu Rudera nord for Kirken, hvor der ligger en Kreds af Kampstene, og ved Siden deraf noget Tornekrat, som kaldes Tingbuskene, hvilke Beboerne betragte med særdeles Agtelse; hvorfor det ogsaa er aftalt ved Udskiftningen, at den Mand i hvis Lod dette Tornekrat faldt, ej maatte omhugge samme – Beboerne, som hidtil have maattet søge til Thyholms Møller med deres Korn, have nu faaet Bevilling til, at lade sig bygge en Mølle.

20. Thybonitiske Ord og Talemaader.

Rimeligviis er Thye en af de Provindser, der lettest har kunnet vedligeholde Forfædrenes Sprog ublandet og uforandret, saa vidt dette er muligt, da det ved sin afsides Beliggenhed har undgaaet mange af de Forstyrrelser og Besøg af Udlændinger, som de øvrige Provindser ikke have været frie for. Man vil og finde adskillige Ord i brug her iblandt Almuen, som ellers ikkun findes i gamle Skkrifter, eller og ere ganske ubekjendte uden for Provindsen. Da Nyttens af provindsielle Ords Bekiendtgjørelse neppe kan nægtes af nogen, saa har jeg ikke holdt det upassende, her at meddele nogle ualmindelige Ord, som bruges i Thy. Heriblandt vil vel og forekomme nogle, som et og andet Sted i Danmark, men ikke overalt, ere bekjendte og brugelige.

A; *Altfor*; er en Præposition, som sættes foran Adjectiver, hvorved disse faae Betydning af en Overdrivelse. F. Ex. Ameget, dvs. alt for meget. Adyrt, dvs. alt for dyrt. Du er agod, dvs. du alt for god.

Ad; til. Jeg skal ad Byen, dvs. jeg skal til Byen.

En *Algade*; en Hovedgade. En *Alvej*; en Landevej.

Antegaars; firgaars. Han døde i Antegaars.

Et *Aalam*; Et Hun-Lam

Æ; jeg. Mærkeligt er det, at i de tvende længst fraliggende Provindser, Thyland og Sønder-Jylland, benævnes den første Person med æ, som i den største Deel af Jylland heder a, og i Sieland og Fyen jeg.

I Adskillige Ords Udtale bruges her Vokalen a istedenfor en anden Vokal. Saaledes siges: fram for frem; Bar for Børn; Qvarn og Qvarstene for Qværn og Qværnstene.

Baun; stærk og smuk. Han en en baun Karl. Det er et baunt Huus.

²¹ De Præster som have været her efter Sognenes Udskillelse, ere følgende: 1. Sven Knudsen døde 1613, 2. Poul Brensig, 3. Adrian Villumsen Kræfting, 4. Mag. J. P. Svenstrup, 5. Just Nielsen Gerade, 6. Rasmus Torp, 7. Niels Bierregaard Vilse, 8. Dennes Fader Peder Vilse, 9. E. V. Leth, 10. S. J. Grundtvig, 11. E. J. Vittendorph, 12. N. E. Søb, som lever endnu.

Et *Bojel*; et Gilde; hvad man i den søndre Deel af Jylland kalder Høtte. Det bruges vel om ethvert Gjestebud; men især om Bryllup. Bojelfolk, dvs. Bryllupsfolk.

At *brande* Lyset; at pudse, snyde Lyset.

At *boje*; at tilsige, beordre. Jeg er bojet til Kongetrøjen.

En *Brønge*; et lidet Knippe Halm.

En *Brøye* eller *Brøyknippe*; et Knippe Halm som er ombundet med tvende Baand.

Et *Bauns*; et Kiøkken.

Buer; et Kammer, især Urydskammer, Male- eller Saltkammer.

Bitte; bruges altid for liden. Et bitte Huus. Bitte Børn.

Daure; Frokost.

En *Drage*; en Andrik.

Dagflod; Tøvejr i Middagsstunden, som Solens Varme frembringer i Foraaret, naar det dog fryser om Natten.

En *Daaes* eller *Døes*; et Offersted eller opkasted Jordvold fra Oldtiden.

Driftildags; den Tid paa Eftermiddagen, da Kreaturerne drives ud.

Eel, eller *Æel*; en Skylregn, Iling, Byge, Ælings Vejer; Bygevejr.

Engelangs; langs med. Han gik engelangs med Huset.

At *fænte*; at søde møjsommeligen. Vi have ikke mere Foder til Kreaturerne, nu maae vi fænte. Heraf det Substantivum:

En *Fænte*; en Fangst. En Fænte Aal er den hele Aalefangst, som er falden efter en heel Nats møjsommelig Fisken.

At *fælle*; at være deelagtig. Vi ville fælle om Gevinsten.

Et *Frammes* eller *Fremmes*; et Kjøkken. At komme fram, dvs. at komme ud i Kjøkkenet.

Fuse; løs, aaben. Fuse Tørv, dvs. løse Tørv.

Faur, *faver*; smuk. Kornet staar faurt paa Marken.

Frævoren; undseelig, som skal nødes til at spise.

Fræster; forsøger, prøver. Han har fræstet baade Ondt og Godt.

Ufræst; uforsøgt.

At *fære*; istandsætte, bekomme. At fære ved Huset, dvs. at reparere.

Grankok; Underkok, ringeste Kokkepige.

Gjev; smuk, kostbar. Du har gjevere Klæder, end jeg. Min Gang er gjev; thi jeg er en gammel Mand.

At *glæde Sjele*, er en Talemaade, som bruges, naar en Ægtefælle nedsætter sin nærværende Mage ved at opregne sin forrige Afdødes større Fuldkommenheder.

Gaelhoste eller *Goelhoste*; Kiighoste.

Ganning; noget, som er tienligt, beqvemt. Det Huus er ikke hver Mands Ganning, dvs. det er ikke tienligt eller beqvemt for enhver.

En *Grand*; en Naboe. Han lever godt med sine Grander.

Grandel, eller *Grandelag*; Nabolag.

At *ganne*; at besøge, see til. Vær saa god at ganne til os.

Grøtte; knuser.

At *hværre Synet*; forblinde Synet, kaste Blaar i Øjnene, F.eks. som Taskenspillere gjøre.

Hammel; stor, vægtig; bruges især om Korn, som er meget kiernefuldt. Det er godt hammelt Byg.

Høyfyld; Fuldmaane.

En *Hos*; en gammel Hoppe. F. Ex. En Føl-Hos.

Housom; maadelig, taalelig, temmelig vel. Vejret er housomt. Det er housomt med hans Helbred.

At *hove*; at ynde, finde Behag i.

Hoven for; lysten for. Barnet er ikke hoven for at læse.

At *houe*; huske, erindre.

Hvitte; hvad Tid. Hvitte kom du til Byen? Dvs. naar kom du.

Hug; Møl. Der er Hug i Klæderne, dvs. der er Møl i Klæderne.

En *Houe*; en indhegnet Plads til Kreaturer, f. Ex. En Svine-Houe.

Hyllest; Tilhold, Huslye. Det er et fattigt Barn, som ingen Hyllest har.

Held, er baade god og ond Lykke. Man har Held til at vinde i Lotteriet, og Held til at brække et Been.

Hersk; en Familie. To Par Hersk i en Gaard.

I dag jamling; i dag et Aar. Gid du leve i dag jamling som i dag!

Indenskjærels; Durkløb, Diarrhe.

Illøs; ledig, ørkesløs. Han er aldrig illøs, dvs. han har altid noget at bestille.

Illing; Brændsel.

En *Kjelle*; en Brønd.

At *kære*; at anklage. I den gamle Bemærkelse; at klage, bliver det nu ikke brugt her; men betyder altid; at anklage, Jeg skal kære dig, dvs. skal anklage dig.

Klein; tynd, fiin; hvad man andre Steder i Jylland kalder spinken.

Knap; snart, strax. Han kommer knap, dvs. han kommer strax.

At *kere sig*; at blive frisk igjen, at bedres.

En *Knak*; en Tue, en Knold. En Knak kaldes og et uryddet Stykke Jord, fuld af Tuer, og som saaledes ikke er skikket til Dyrkning.

En *Kyk*, *Kykker*, kaldes de af Jord eller Sne opkastede Tuer eller Mærker, der tilkiendegive hvor Vejen skal gaae.

Knøv; smuk, peen. Det er en knøv Pige.

En *Kouse*; en Skaal, en Spølkomme.

En *Kauring*; en Tvebak.

En *Kilk*; en liden Slæde, som et Menneske kan trække, eller siddende paa kan stage frem over Isen med tvende Iispigge.

En *Kok*; en Hane.

En *Kaag*; en stor Baad, lidet Skib.

Knog; Snefog.

Kretter; Kreaturer.

Kørres eller *Kørhuus*; Koestald; hvad man i andre Egne af Jylland kalder Nøddest eller Øddel.

Krøns; Kryderie, Specerie.

Kluen; Klokhuset eller Stilladset, hvori Klokken hænger ved de Kirker, som ere uden Taarn.

At *kroppe* siges om Sneen, naar den i Tøvejr hænger ved Fødderne.

Krank; slet; siges mest om Vejret. Et krank Vejr, dvs. et slet Vejr.

Vel kjørende; vel faren: Han er ikke vel kjørende i sit Been, dvs. han har ondt i Benet.

Krøbel, *krøbler*; lam, halt, halter.

At *lide*; at tøve; bie efter. Jeg lider efter dig, dvs. jeg tøver efter dig.

En *Lime*; en Fejekost.

Lød; Farve. At lødde; at farve. Hvad Lød har Hesten? Lødkonen løder blaat i sin Lødgryde.

Luerdag; Løverdage.

Læer; giver stærk Lyd; bruges om enhver hetif og støjende Lyd. Svinet læer, dvs. skriger. Fuglen læer, dvs. piber. Havet læer, dvs. tuder. Bruges og om Mennesker, naar deres Røst er ubehagelig. Han læer altid, dvs. han skiender og larmer altid.

Moe; nødvendig. Jeg har et moe Ærinde til Byen, dvs. nødvendigt Ærinde.

Mejl; ring, svag. Et mejlt Huus. Et mejlst eller mejlagt Barn.

Moen om; ligegyldig, unyttig. Det er der Moen om, dvs. det kan være det samme, det akn kun lidet hjælpe. Der er Moen om din Hjælp, dvs. sin Hjælp er til ingen Nytte.

Moerrøder; Gulerødder.

Marføl; eller Maarføl; et Hun-Føl.

Nedbær; Sne, Regn og Slud.

Nøg; knap, ufrugtbar. Det er en nøg Tid paa Foder. Det er et nøgt Aar.

At *nøges*; at forværres. Han bedres ikke; men han nøges, dvs. han bliver svageligere.

Nok saa. Ved at lægge disse Ord til Adjektiver dannes Comparativus. Nok saa stor, dvs. større.

At *namse*; snappe, fatte forstaae.

At *være sig nyden*; at være tient med, at kunne bierge sig. Han sig ikke selv nyden, dvs. han kan ikke bierge sig selv.

Opskjær; Høstgilde.

Om; Tvivl. Det er der ingen Om i, dvs. det er der ingen Tvivl om.

Ond; vred. Jeg er ond paa dig, dvs. vred paa dig.

Pan; Brøst, Bræk. Der er gaaet Pan paa, dvs. der er gaaet Bræk paa, eller det er gaaet i Stykker.

En Pol; en Griis, som er et Aar gammelt.

Qvar; stille, rolig. Tie qvar, dvs. tie stille. Vil du ikke ligge qvar her i Nat? Dvs. vil du ikke ligge Natten over her? I gamle Skrifter heder det kver.

Qvæls, *Qvælsnatter*; den sidste Givt til Kreaturerne ved Sengetid.

At *qvarre*; at knuse. Fingeren er Qvarret, dvs. knuset.

En *Røn*; en Holm, liden Øe.

Ristesygge; Koldfeber.

At *role*; at græde, skraale. Han roler som et Barn.

Rolen; Barneskrig.

Ræset, eller *ræset*; rattet, som nogenlunde er tørret eller kommen til Fuldkommenhed. Osten er nu saa ræset, at den kan tages af Ostekarret. Kyllingerne ere saa ræste, at de kan løbe ud. En ræset Fisk, dvs. en halvvrøget Fisk.

En *Raling*, et *Ralingshuus*; et Vaaningshuus, Stuehuus; hvad man i den søndre Deel af Jylland kalder Salshuus.

Roe; Fornøjelse, Tidsfordriv, Moroe. Jeg har Roe af Børn, dvs. jeg har Fornøjelse af Børn.

Rosomt; fornøjeligt, moersomt. Det er rosomt at røge Tobak.

Ryger; lugter, stinker.

Rag; strid, stiv, bruges om Uld og er det modsatte af Liin.

San; Orden, Skik, Reenlighed. At gjøre San i Stuen, dvs. at gjøre reent i Stuen. At gjøre San paa Maden, dvs. at gjøre Skik paa, at tillave Maden. Her er god San eller ond San i Huset, dvs. her er ordentligt eller uordentligt i Huset.

Sot; smitsom Sygdom, især Sprinkler.

At *sølle*; at lægge Grundstene under Huset.

Sølstene eller *Sylstene*; Grundstene under Huset.

Sending; Foræring af Fødevarer til et Giestebud.

Saller; falder, aftager. Hævelsen saller.

I Soleslag; ved Solens Nedgang.

Synsk; som kan see ind i Forborgne Ting. Jeg er ikke synsk, dvs. jeg er ikke alvidende. Var jeg synsk; skulle jeg nok kurere Hesten, dvs. kunde jeg see inden i Hesten, skulle jeg nok kurere den.

Skred eller *Skrej*; smuk, pyntet, glat. Du er ret skred i Dag.

At *skievte*; at gjøre færdig, indrette. Nu har jeg skievttet Ploven. Den Mand er ikke skievtt til det Embede. Det er saaledes skievtt i Verden.

Skievttet; Haandelag. Skievttet har han, men Kræfterne mangler han.

At *stede*; fæste, holde fast. At stede en Tienestekarl. Skibet kan ikke stedes for Anker i denne Storm.

Strøve; stærk, før, drøj. En strøve Karl, dvs. en stærk Karl. En strøve Vind.

Stegerne; Plankeværk, Stakitværk.

At *strente*; at haspe Garn. Et Strentetræ; en Haspe.

At *stritte*; at falde. At stritte i Kuld, dvs. at falde over ende.

Et *Steges*; et Kjøkken.

Storsindet; hovfærdig, stolt.

Tællen; den frosne skorpe eller Klauen i Jorden.

At *times*; at hændes. En Ulykke er timedes ham.

Træls; møjsommeligt, besværligt.

Trant; travelt.

Tø eller *Tøs*; dobbelt, to Gange. Du har *tø* saa megen Jord som jeg.

Tho; Uld.

Titel; Navn. Hvad er Deres Titel, dvs. hvad er Deres Navn?

Unden; Middagsmad.

Uddagene; Foraaret, naar man driver ud med Ploven. Det var i Uddagene han døde.

Ungere, ungest; yngre, yngst. Den ungest af mine Børn.

Vaag; svag, syg, ringe. Jeg var en vaag Mand om jeg ville bedrage dig.

At *vaages*; at blive svagere. Han vaages Dag for Dag, dvs. han bliver med hver Dag mere syg.

En *Veje*; en Bismær (kaldes andensteds Vindser).

En *Vase*; en indkastet, indgrøftet Vej.

At *vejre*; at lugte, om Hunde, Heste og Katte. Hunden kan vejre langt hen, dvs. kan lugte langt fra.

Voren; skikket til. Jeg er ikke voren til at komme i Stuen. Jorden er nu voren til at pløjes.

Vid; Forstand.

Villelig; fremmelig. Barnet er saa villeligt, at det kan læse.

Villere, villest; ypperligere, yppigst, fortrinligst.

Et *Vill*; et Kildevæld. Jorden er villet, dvs. fuld af Kildevæld.

Øghoved er det almindelige Navn paa Heste.

Øer; Smaastene, grovt Gruus; det samme som det norske Aur.

Øsel; Raseri, Vildelse. Han er i Øsel, dvs. han er i Vildelse.

Øselfuld; rasende.

Ualmindelige Mandsnavne, som bruges her ere: Sejer, Ville, Boer, Immer, Ib, Bolle, Agi, Ubbe, Grave, Evert. Helle er et Fruentimmernavn.

Ved Udtalens Forskiellighed synes nogle Ord at blive forskiellige. F. Ex. Hvans er de fornøjet, dvs. hvad er det for noget? Ti qvar æ Bar roel, dvs. tie stille Børnene græde. Til Korthed i Benævnelsen hører det, at man her henfører alt til de 4 Verdens Hiørner. F. Ex. Sønden Gaarden, norden i Stuen; sid op paa den østre Bænk. Ved mange Lejligheder medføre disse Udtryk en fortrinlig Korthed og Bestemthed, især naar de bruges istedenfor det ubestemte højre og venstre Side – Til faa Ord lægges Artilen et, men sædvanligen en; man siger en Brev, en Huus – Genitivus udtrykkes mest ved Tillæg af hans og hendes. F. Ex. Min Broder hans Bog, dvs. min Broders Bog. Niels hans Huus, dvs. Nielses Huus.